

Центар за студије
рода и политике

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

Институт за психологију

ИСТРАЖИВАЊЕ РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА У ШКОЛАМА У СРБИЈИ

Интегрисани одговор
на насиље над женама
у Србији

ШКОЛА
БЕЗ НАСИЉА

Empowered lives.
Resilient nations.

**ИСТРАЖИВАЊЕ
РОДНО ЗАСНОВАНОГ
НАСИЉА
У ШКОЛАМА
У СРБИЈИ**

Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији

Издавач

Центар за студије рода и политике,
Факултет политичких наука
Универзитета у Београду

Суиздавач

УНИЦЕФ Београд

За издавача

проф. др Даша Духачек,
директорка Центра за студије рода и политике

Ауторке

Јелена Ћериман, дипл. социол.
Нађа Духачек, мр женске студије
Ксенија Перишић, дипл. психол.
Марина Богдановић, дипл. психол.
проф. др Даша Духачек

Лектура

Јелена Гајић

Дизајн

Растко Тохолъ

Штампа

Радункић, Београд

Тираж 500

ISBN 978-86-6425-001-6

Штампано 2015. године

Ова публикација настала је у оквиру пројекта „Интегрисани одговор на насиље над женама у Србији“, који спроводе Програм Уједињених нација за развој (UNDP), Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена (UN Women) и Деци фонд Уједињених нација (UNICEF), а финансира Фонд Уједињених нација за заустављање насиља над женама. Ставови изражени у овој публикацији припадају искључиво ауторкама, и не представљају нужно ставове агенција Уједињених нација или било које друге организације под окриљем Уједињених нација.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.624-057.874:305(497.11) / Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији / ауторке Јелена Ћериман ... и др. / Београд : Факултет политичких наука, Центар за студије рода и политике : УНИЦЕФ, Србија, 2015 / Београд : Радункић / 143 стр. : табеле, граф. прикази ; 24 cm / Тираж 500 / Прилози: стр. 107-143 / Напомене и библиографске референце уз текст / Библиографија: стр. 105-106 / Summary: Research on Gender Based Violence in Schools in Serbia / ISBN 978-86-6425-001-6 (FPN) 1. Ћериман, Јелена, 1981- [аутор] / а) Насиље у школи – Истраживање – Србија б) Родна равноправност – Истраживање – Србија / COBISS.SR-ID 215329292

САДРЖАЈ

Сажетак: Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији	5
Summary: Research on Gender Based Violence in Schools in Serbia	13
УВОД	21
Основни подаци о истраживању родно заснованог насиља у школама	21
Дефиниције	22
Правни оквир — род и насиље	27
Истраживања рода и насиља у школском окружењу	27
Истраживања у Србији: родно засновано насиље и насиље у школама	29
Циљеви и задаци истраживања	31
Методологија	33
РЕЗУЛТАТИ КВАНТИТАТИВНОГ ИСТРАЖИВАЊА	41
Ставови	41
Ставови према родним улогама	41
Ставови ученика/ца основних и средњих школа према родним улогама	41
Ставови запослених у основним и средњим школама према родним улогама	50
Ставови према родно заснованом насиљу	52
Ставови ученика и ученица у основним и средњим школама према родно заснованом насиљу	53
Ставови запослених у основним и средњим школама према родно заснованом насиљу	58

Родно засновано насиље у школама	61
Изложеност ученика и ученица родно заснованом насиљу у школама	61
Учесталост појединих облика родно заснованог насиља у школама	63
Чињење родно заснованог насиља	66
Запослени у школи као особе које чине РЗН	74
Партнерско насиље у адолесцентским везама	75
Реакције ученика/ца на доживљено РЗН	78
Реакције на партнерско насиље	80
Улога наставника/ца и стручних сарадника/ца	81
Предлози ученика/ца и запослених за сузбијање РЗН-а	84
РЕЗУЛТАТИ КВАЛИТАТИВНОГ ИСТРАЖИВАЊА: ФОКУС ГРУПНО ИСПИТИВАЊЕ РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА У ШКОЛАМА	87
Резултати истраживања	87
Међугенерациски и вршњачки односи у школи	87
Искуства родно заснованог насиља и реакције на родно засновано насиље у школи	89
Предлози за смањење родно заснованог насиља у школи	93
ЗАКЉУЧЦИ О РЕЗУЛТАТИМА ИСТРАЖИВАЊА	97
ПРЕПОРУКЕ	101
Изабрана литература	107
Прилози	
Упитник за ученике четвртог и петог разреда	111
Упитник за ученице средњих школа	119
Упитник за наставнике и наставнице	131
Водич за фокус-групно испитивање ученика/ца	139
Водич за фокус-групну дискусију са запосленима	143

САЖЕТАК

Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији

Увод

Родно засновано насиље (РЗН) је у Србији препознато као специфичан и распрострањен проблем. Институционални одговори на овај проблем дефинисани су кроз следеће акте: Националну стратегију за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, Националну стратегију за спречавање и сузбијање насиља над женама, у породици и у партнерским односима, као и кроз ратификацију Конвенције Савета Европе о превенцији и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција).

Када је реч о родно заснованом насиљу у школама у Србији, два новија истраживања могу да послуже као полазне тачке. Прво се бави насиљем у породици (Игњатовић, 2011) и објашњава пресудну улогу рода у насиљу у интимним партнерским односима, док је друго засновано на дугогодишњем истраживању у склопу програма *Школа без насиља*, чији се теоријски оквир налази у две публикације (Плут & Попадић, 2007, Попадић, 2009). Ипак, ниједно од ових истраживања не пружа родну перспективу када је реч о феномену насиља у школи. С обзиром на то да школа представља окружење у коме деца проводе много времена и изложена су различитим факторима који утичу на њихове будуће вредности и понашање, закључак је био да је потребно посебно истраживање које би узело у обзир родне норме и родно засновано насиље које произилази из њих.

Ово истраживање је спроведено у склопу два велика пројекта: *Школа без насиља*, уз подршку канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији, Јединице за превенцију насиља, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Института за психологију, Филозофског факултета — Универзитета у Београду; и *Иниџерисани одговор на насиље над женама* уз подршку

УНИЦЕФ-а, UNDP-а и UN Women-а. Истраживање о родно заснованом насиљу спровео је Центар за студије рода и политике, Факултета политичких наука — Универзитета у Београду у партнерству са горе поменутиим институцијама.

Серха/циљеви

За потребе овог истраживања, родно засновано насиље је дефинисано као „сваки случај насиља над неком особом због њеног рода, пола или сексуалне оријентације“.

Циљ овог истраживања је да опише и установи учесталост РЗН-а у основним и средњим школама у Србији. У том смислу, истраживање је подељено на два дела. Први део се односи на ставове о родним улогама и родно заснованом насиљу (теме везане за систем вредности), док се други део односи на учесталост родно заснованог насиља, узимајући у обзир различите облике насиља (укључујући и насиље у адолесцентским везама), као и реакције на РЗН, укључујући и механизме интервенције и превенције, и препоруке за њихово побољшање. Упитници конструисани за потребе квантитативног испитивања садржали су питања о следећим облицима РЗН-а: родне предрасуде, родно укалупљивање, излагање порнографији, вулгарне поруке, вулгарне покрете, угрожавање приватности, вређање изгледа, сексуалну објектификацију, електронско сексуално узнемиравање, скидање одеће, физичко сексуално узнемиравање и присилно љубљење.

Мапирање учесталости РЗН-а захтевало је прикупљање података од ученика и ученица од IV разреда основне школе до IV разреда средње школе, као и запослених у школама, пре свега наставника и наставница.

Методологија

Методологију истраживања родно заснованог насиља међу децом и према деци у школи развијао је тим Центра за студије рода, Факултета политичких наука у Београду.

У овом истраживању коришћене су пре свега квантитативне, али и квалитативне методе.

Инструменте у квантитативном делу истраживања чини седам врста упитника који су посебно осмишљени за децу у три узрасне групе (прва гру-

па — IV и V разред; друга група — VI, VII и VIII разред и трећа група — средња школа). Свакој групи према узрасту дати су одвојени упитници за дечаке и девојчице. Посебан упитник осмишљен је за запослене у школи.

Попуњавање упитника организовала је Јединица за превенцију насиља, Министарства просвете, науке и технолошког развоја уз подршку УНИЦЕФ-а, у 50 школа широм Србије, школа које су део мреже програма *Школа без насиља*. Инструкције за попуњавање упитника дате су преко менторки и ментора школа у програму *Школа без насиља*. Истраживање је обухватило 24982 субјеката истраживања. Другим речима, у истраживању је учествовало 13609 ученика и ученица основних школа, 8755 ученика и ученица средњих школа и 2618 запослених у школама (наставника/ца, психолога/шкиња, педагога/шкиња). Статистичку обраду података радио је Институт за психологију, Филозофског факултета у Београду.

Квалитативни део истраживања, који је спровео Центар за студије рода и политике, обухватио је осам фокус група организованих у једној основној и једној средњој школи. Фокус групе су структуриране на следећи начин: две су биле само са ученицама, две су биле само са ученицима, две су биле „мешовите“ (чинили су их и ученици и ученице) и две су биле са запосленима (наставницима и наставницама). За потребе ове фазе истраживања осмишљена су два водича: један за разговор са ученицима и ученицама и други за разговор са запосленима. Сваки водич се састоји од три теме. Прва тема се односи на вршњачке и међугенерациске односе, друга тема на знања и искуства родно заснованог насиља и реакције на РЗН, и на крају, трећа тема се односи на предлоге за превенцију РЗН-а.

Попуњавање упитника и реализација фокус група организовани су у децембру 2013. године.

Резултати и закључци

Ово истраживање је јасно показало да у основним и средњим школама у Србији постоји родно засновано насиље и да је широко распрострањено. Испитано је 14 облика насиља¹ чији је распон од родних пред-

¹ На странама 22–27. овог извештаја видети дефиниције родно заснованог насиља и свих појединачних облика испитаних током истраживања, (родне предрасуде, родно укључивање, излагање порнографији, вулгарне поруке, вулгарни покрети, угрожавање приватности, вређање изгледа, сексуална објектификација, електронско сексуално узнемиравање, скидање одеће, физичко сексуално узнемиравање, присилно љубљење, ширење гласина о сексуалном искуству, насиље у партнерском односу).

расуда до сексуалног узнемиравања. Другим речима, током прва три месеца школске године 2013/2014, 69% испитаних ученика и ученица основних школа и 74% испитаних средњошколаца и средњошколки доживели су барем један од ових облика насиља.

Поред распрострањености ово истраживање поставило је и питање о томе ко чини насиље. Одговори девојчица и дечака који су трпели насиље показују да су то чешће дечаки. На пример, девојчицама су дечаки угрожавали приватност (вирење у тоалет или свлачионицу) у 34% случајева у основној школи и 20% случајева у средњој школи. Сексуално узнемиравање (нежељене додире интимних делова тела) од стране дечака пријавило је 23% ученица основних школа. Када је реч о дечацима, скидање одеће дечака од стране других дечака пријављено је у 21% случајева. Додатно, овај податак се може укрстити са одговорима ученика и ученица на питање да ли су сами чинили неки од облика РЗН-а, на шта је 22% дечака (девојчица, 8%) одговорило потврдно.

Истраживање је такође показало да се проценат изложености родно заснованом насиљу повећава са узрастом и да се у зависности од појединачних облика разликује према родној припадности (према девојчицама и према дечацима). На пример, посебно забрињава то што је више од једне трећине девојчица у VII и VIII разреду основне школе изложено физичком сексуалном узнемиравању (35% и 37%). Када је реч о укупној изложености, 48% ученица IV разреда основне школе пријављује да су трпеле неки облик РЗН-а и тај проценат се повећава са узрастом и достиже 85% у VIII разреду. И насиље према дечацима расте са узрастом и достиже 81% у VIII разреду основне школе, али важно је имати у виду да они чешће и више чине насиље, како према девојчицама тако и према дечацима. Сличан тренд повећања процената изложености родно заснованом насиљу, видљив је и у средњим школама.

Забрињавају и подаци о физичком сексуалном узнемиравању ученика и ученица од стране запослених у школи. У укупно 27 школа (од 50 школа које су учествовале у истраживању) било је пријављених случајева насиља запослених према ученицима и ученицама, у 20 школа је пријављено сексуално насиље од стране запослених, док је у 7 школа пријављено физичко насиље од стране запослених. На основу оваквих пријава не треба генерализовати о свим наставницима и наставницама, али је важно ове резултате интерпретирати као позив за развијање ефикаснијег механизма који би омогућио ученицама и ученицима да пријаве насиље које трпе од стране одраслих (укључујући и сексуално злостављање) и да буду сигурне/и да због тога неће трпети никакве последице.

Резултати истраживања ставова

Дечаци (чешће него девојчице) правдају насиље у партнерском односу. На пример, проценат дечака који се слаже са реченицом „Некада је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар“ расте са узрастом (15% млађих основаца, 19% старијих основаца и 21% средњошколаца). Међутим, када су у питању девојчице, проценат оних које су сагласне са овим ставом се смањује са узрастом (8% у основној школи до 4% у средњој школи). Дакле, група која у највећем проценту не оправдава родно засновано насиље су девојке у средњој школи. Оне су такође те које у највећем проценту, посматрано по узрасту, не изражавају сагласност са родним предрасудама.

Значајно је навести и податак о ставовима ученика и ученица од VI до VIII разреда основне школе, према сексуалном узнемиравању девојака. И дечаци и девојчице сматрају да је дозвољено сексуално узнемиравање девојака, тј. окривљују жртву за напад: 69% девојчица и 64% дечака се сложило са реченицом „Девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице, сама је крива ако је неко нападне“.

Свакако треба нагласити и то да се 2/3 свих дечака (од VI разреда основне школе до IV разреда средње школе) сложило са ставом да особа хомосексуалне оријентације заслужује физичко насиље.

Такође, 32% наставника у основним и средњим школама (као и 17% наставница у основним и 13% наставница у средњим школама) сложило се са ставом да особа хомосексуалне оријентације не би требало да предаје у школи.

Закључак је да су сви горе наведени резултати забрињавајући јер указују на присутност високе толеранције на насиље. Посебно се издвајају трендови повећања учесталости родно заснованог насиља са узрастом, и повећање процента дечака који својим ставовима правдају родно засновано насиље.

*

Важно је такође нагласити да постоји сагласност међу децом и одраслима о потреби да се о овој теми говори и учи. У том смислу, 77% ученика и ученица у основној школи и 69% ученика и ученица у средњој школи сложило се са предлогом да се о овој теми више говори у школи. Истовремено, 75% запослених у основним школама и 68% запослених у средњим школама изразили су спремност да учествују у стручном усавршавању на тему родно заснованог насиља и родне равноправности.

Препоруке

Општа препорука на основу резултата овог истраживања, је да се захтевају дугорочне реформе образовног процеса, али и хитне интервенционе мере да би се сузбијале последице родно заснованог насиља у школама у Србији.

I ДЕО

Препоруке Министарству просвете, науке и технолошког развоја (као и осталим надлежним институцијама)

- а) Увођење редовних, обавезних, образовних програма о родној равноправности на нивоу свих факултета који оспособљавају за рад у образовно васпитним установама или за места одлучивања у образовном систему а обухватају наставнике/це, васпитаче/ице и стручне сараднике/це, као и директоре/ке, саветнице/ке и инспекторке/е у образовном систему.

Важно је да ове образовне програме спроводе стручњакиње и стручњаци са искуством у области родних студија. Финансијска средства треба да одреде државне институције да би се обезбедио континуитет рада, који недостаје када овакви програми зависе од страних донација.

- б) Организовање обука (почетни, напредни, менторски ниво) за све оне који/е нису похађали/е образовање на тему родне равноправности и родно заснованог насиља (под тачком а) а запослени су у образовно — васпитним установама или се налазе на местима одлучивања у образовном систему. Ово би требало да буде обавезно и да постане део испита за добијање дозволе за рад, односно лиценце за рад у васпитно-образовним установама.
- в) Редовно објављивање посебних издања (штампаних и електронских) која ће садржати понуде важећих акредитованих програма, као и других облика стручног усавршавања, неопходних за разумевање родно заснованог насиља, програма који се односе на женска људска права, насиље према женама, питања родне равноправности, родне улоге, мизогинију, хомофобију, итд. Препорука је да наведени програми буду посебно препоручени и финансирани од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

- Успостављање функције именовањем лица за родну равноправност и родно засновано насиље, са одговарајућим компетенцијама, надлежностима и овлашћењима, које ће у Министарству просвете, науке и технолошког развоја бити надлежно за питања родне равноправности и превенцију родно заснованог насиља.
- Спровођење постојећих препорука произашлих из родне анализе ученика и свих наставних материјала и редовно извештавање о имплементацији тих препорука.

II ДЕО

Препоруке за школе

- У оквиру постојећих наставних планова и програма, укључивање родне перспективе, као и садржаја о родно заснованом насиљу кроз наставу и ван наставне активности у основним и средњим школама, на начине примене узрасту.
- Препорука је да се изради кодекс понашања према стандардима родне равноправности за ученике и ученице и наставно и административно особље. У овом кодексу би се јасно указало на недозвољена понашања која подржавају сексизам, мизогинију, хомофобију, насиље према женама и родно засновано насиље.
- Сви документи којима се уређује рад школе би требало да указују на јасно одређење за родну равноправност, и да укључе механизме за превенцију родно заснованог насиља, као и јасније процедуре интервенције у случају родно заснованог насиља.
- План стручног усавршавања би требало да обухвати и усавршавање запослених о теми родно заснованог насиља, за шта је потребно одвојити неопходна средства. (трибине, јавно заговарање, рад ученичког парламента и сл.)

III ДЕО

Препоруке Министарству просвете, науке и технолошког развоја за обавезивање школа на:

Увођење обавезних образовних програма о родној равноправности, РЗН-у и насиљу у партнерским односима. Неки од ових програма би били посебно намењени ученицама (девојчицама) са циљем оснажи-

вања, док би други били намењени ученицима (дечацима) ради деконструисања патријархалних модела понашања. Такође, потребна је подршка програмима који промовишу активизам за родну равноправност и подстичу сарадњу девојчица и дечака. За спровођење свих ових мера, неопходно је увођење обавезе коришћења родно осетљивог језика.

IV ДЕО

Свим надлежним институцијама и свим заинтересованим учесницама и учесницима образовног процеса:

Праћење примене препорука проистеклих из овог истраживања, као и већ датих препорука које се односе на родну равноправност и образовање. Ове препоруке су већ формулисале институције као што су Повереница за заштиту равноправности, ранија Управа за родну равноправност и др.²

² „Препорука Министарству просвете и науке РС, НПС и Заводу за унапређење квалитета васпитања и образовања за уклањање дискриминаторних садржаја из наставних материјала и праксе и промовисање толеранције и поштовања људских права“, 10. 6. 2011., <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rs/>

SUMMARY

Research on Gender Based Violence in Schools in Serbia

Background

Gender based violence (GBV) has been recognized as a specific and widespread problem in Serbia. Institutional responses have been formulated through the following documents, *National Strategy for Improving the Position of Women and Promoting Gender Equality*, *National Strategy to Combat Violence Against Women*, as well as the ratification of *The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, also known as the *Istanbul Convention*.

When discussing GBV in schools in Serbia, two recent research publications have been taken as a starting point, the first one, on domestic violence (Ignjatović, 2011), which clearly presents the gendered nature of violence in intimate partner relationships and the second one is a long term program entitled *School without Violence*, with the theoretical framework also provided within two publications (Plut & Popadić, 2007 and Popadić, 2009). However, neither addressed a gender perspective of violence in the school. Given that the school provides the environment where children spend significant time and are exposed to a large number of factors creating their future attitudes and value systems, the conclusion was specific research is needed, which would take into account gender norms and the gender based violence those norms generate.

This research was carried out as part of two larger projects: the first one, *School without Violence*, supported by UNICEF; Unit for Violence Prevention of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia; and, Institute of Psychology, Faculty of Philosophy — University of Belgrade; and the second one, *Integrated Response to the Violence against Women* supported by UNICEF, UNDP and UN Women. The research on gender based violence in schools was conducted by Center for Gender and Politics, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade in partnership with all of the above.

Purpose/Objectives

For the purpose of this research, gender based violence has been defined as: any and every act of violence against a person because of her/his gender, sex or sexual orientation.

The objectives were to describe and assess the scope of gender based violence in schools in Serbia, from the elementary to the high school level. In order to do so, the research was focused on two aspects, using as a point of departure: first, attitudes toward gender roles and on gender based violence (issues of relevant value systems), and second, the prevalence of gender based violence, broken down into different types of gender based violence (including violence in partner relationships), experiences of, and reactions to, gender based violence, including steps and mechanisms of intervention and prevention, recommendations, etc. The questionnaires, which were created specifically for the quantitative part of the research, contained questions regarding the following specific forms of GBV: gender stereotypes, gender conformity, exposure to pornography, vulgar messages, vulgar bodily movement, endangering privacy, ridiculing one's appearance, sexual objectification, electronic sexual harassment, taking off one's clothes, physical sexual harassment and kissing against one's will.

In order to reach the objectives of assessing the scope of GBV in schools in Serbia, the respondents in the research were school children from fourth grade of elementary school up to senior year of high school, classified into age and gender groups; and, also school employees, primarily teachers.

Methodology

The methodology for researching gender based violence among and against children in school was developed by the team from the Center for Gender and Politics, at the Faculty of Political Sciences in Belgrade.

The methods used in this research were primarily quantitative, but also, some qualitative methods were also used.

Instruments for the quantitative research included a series of seven variations of questionnaires which were especially constructed: for students in three age groups (first one for IV and V grades, and second one for VI, VII and VIII grades of elementary schools; and another one for high school students). In each age group two questionnaires were made, one for girls and the

other for boys. In addition to this, one more questionnaire, for the school employees was also constructed.

The distribution and filling out of questionnaires was organized by the Unit for Violence Prevention of the Ministry of Education, Science and Technological Development and UNICEF in 50 schools throughout Serbia, which are part of the *School Without Violence* network. Instructions on how to fill out the questionnaires were communicated through individual school mentors. Research included an extensive sample of 24982 subjects, consisting of: 13609 pupils of elementary schools and 8755 high school students as well as 2618 school employees, primarily teachers but also psychologists, pedagogues. Statistical analysis was done by the Institute of Psychology, at the Faculty of Philosophy in Belgrade.

The qualitative part of the research was conducted through eight focus groups (carried out by the Center for Gender and Politics) in one elementary and one high school. Focus groups were structured as follows: two — girls' only, two — boys' only, two — mixed and finally, two focus groups with school employees (mixed gender). For the purpose of this part of the research two sets of manuals were written, one for the discussion with the students and one for the employees, each one consisting of three parts: peer and intergenerational relationships, occurrences of, and reactions to, gender based violence, and, suggestions for prevention of GBV.

Questionnaires were filled out and the focus groups took place in December 2013.

Findings and conclusions

This research has clearly demonstrated that gender based violence exists in elementary schools and high schools in Serbia and that it is widely prevalent. A total of 14 forms of violence³ were included, ranging from gender prejudice to sexual harassment. In other words, during the first three months of the 2013/2014 school year, 69% of elementary school students and even 74% of high school students have been exposed to at least one form of gender based violence.

³ Please refer to pages 22–27 of this report, for definitions of gender based violence and all the specific forms of violence that were researched; (gender prejudice, gender 'policing', exposure to pornography, vulgar messages, vulgar bodily movements, invading privacy, mocking one's appearance, sexual objectification, electronic sexual harassment, taking clothes off by force, physical sexual harassment, kissing by force, spreading rumors about one's sexual history, intimate partner violence).

In addition to mapping how many girls and boys suffer GBV in schools, this research looked into the issue of who is doing the types of violence that were researched. Both girls and boys who answered that they suffered GBV, said that it was boys more often than girls who did it to them. For example, boys invaded the privacy of girls (by looking into the toilet or the changing room) in 34% of the cases in elementary school and 20% of the cases in high school. Sexual harassment (unwanted touching of intimate body parts) was done to girls by boys in 23% of the cases. When it comes to boys, taking off of clothes (pulling down their pants) was reported to be done by other boys in 21% of the cases. Additionally, this information should be compared to the response of male and female students, to the question, whether they have committed an act of GBV. In total, 22% of boys answered yes, which can be compared to 8% of girls.

This research has also shown that the percentage of students who are exposed to gender based violence in school increases with age and that it differs depending on the various forms and according to gender (sometimes more girls are exposed, and at other times more boys). For example, it is particularly troubling that more than 1/3 of the female students in VII and VIII grade of elementary schools have been exposed to physical sexual harassment (35% and 37%). On average, the percentage of girls that have been exposed to GBV at least once, increases from 48% (IV grade of elementary school) to 85% (of girls in the VIII grade of elementary school). Boys also report that they experience an increase in GBV with age, reaching 81% in VIII grade of elementary school. However, it is important to bear in mind that the research has shown that boys are the ones who commit most of the different forms of violence and more often than girls. A similar trend of increasing GBV with age can be seen in the results from high schools.

One of the most alarming findings is the occurrence of physical sexual violence of school children perpetrated by school employees. The total number of schools where violence was reported is 27 (out of 50 schools which participated in the research). While physical sexual abuse against students by employees was reported in 20 schools, physical violence against students by employees was report in 7 schools. This does not imply any generalizations about all the teachers. However, this result should be interpreted as a call for developing a more effective mechanism for children to report abuse they suffer from adults (including sexual abuse) and to feel safe that they will not face any consequences for doing this.

Research results concerning the attitudes

Boys (more than girls) tend to justify violence in intimate partner relationships; for example, the percentage of boys who agree with the statement “It is sometimes justified for a boy to slap his girlfriend” increases with age (15% younger boys in elementary school, 19% of older boys in elementary school and 21% of high school boys). However, where the girls are concerned, the percentage of those who agree with this statement decreases with age (from 8% in elementary school to 4% in high school). Therefore the group most critical in its attitude to gender based violence are *high school girls*, and they are resistant to and critical about gender stereotyping.

It is important to name the data about the attitudes of students, both male and female, concerning sexual harassment of girls. However both boys and girls share in some attitudes, such as blaming the victim — 69% of girls and 64% of boys accept that “if a girl is wearing a short skirt or a tight tea shirt she is to blame for a violence she may suffer”. Also, 2/3 of boys (from VI to VIII grade of elementary school) think that homosexual persons should suffer physical violence.

Additionally, 32% of male teachers in both elementary and high school (17% elementary and 13% high school female teachers) agree with the statement that a gay person should not be a teacher.

In conclusion, **all** of the above results are a cause for serious concern. The trends of growing prevalence of gender based violence are especially disconcerting and the increase of the percentage of boys whose attitudes justify gender based violence.

However, it is important to note that both children and adults agree that there is a need for further discussion and learning concerning this topic. In that sense, 77% of elementary school students and 69% of high school students have agreed that this topic should be discussed in school. At the same time, 75% of elementary school employees and 68% of high schools employees have expressed willingness to participate in educational activities concerning gender based violence and gender equality.

Key Recommendations

General recommendation is that since the results of this research are altogether very serious, urgent measures, as well as long term reforms must be undertaken so as to prevent consequences of the gender based violence.

PART I

For Ministry of Education, Science and Technological Development (and other relevant institutions)

- ▾ a) Setting up systematic, compulsory education in gender equality in all University programs for future school employees, members of decision making bodies in relevant education institutions and advisors and inspectors in the education system. This education and training should be conducted by experienced experts in the field of gender studies. Financial resources should be allocated by state institutions to support this systematic process.
- b) Provision of gender equality and gender based violence prevention seminars and workshops (basic, advanced and mentor levels) for all current school employees and members of decision making bodies in relevant education institutions, who undergo systematic education on these topics (as referred to under point a) above). This should become a compulsory practice and a part of exam for obtaining work license for educational institutions.
- Regularly issuing special editions (printed and electronic) with updated list of available accredited programs and seminars which address issues of gender roles and gender equality, violence against women, women's human rights, and gender based violence, misogyny, homophobia, etc. Such programs should be recommended and financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.
- ▾ Opening a position and designating a person with adequate competences, jurisdiction and responsibilities within the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia responsible for gender equality issues.
- To implement recommendations from existing gender analysis of text books and all teaching material and regular reporting on implementation of the recommendations.

PART II

For schools

- ✎ Organize age appropriate programs for elementary school pupils and high school students. Their curricula and extra-curricular activities should include issues of gender roles and gender based violence.
- ✎ To develop the code of behavior for elementary school pupils and high school students, as well as all school employees; the code should point to prohibited behavior supporting sexism, misogyny, homophobia, violence against women and gender based violence. Also, introduce gender sensitive language into all teaching material.
- ✎ All documents generated within the school should reflect a clear gender sensitive policy, and should especially include mechanisms for prevention of gender based violence as well as clear procedures of intervention in case of gender based violence.
- ✎ Planning of school activities should include professional development of teaching personnel on gender based violence and to include these activities into financial planning;

PART III

Recommendations to the Ministry of Education, Science and Technological Development how to ensure schools commit to:

Introduction of compulsory programs on gender equality, GBV and violence in partners' relationships. Some of these programs would be intended for girls only, so as to build their capacities, whereas others would be intended for boys so as to deconstruct patriarchal behavior model. The support to programs promoting gender equality activism and encourage joint action of boys and girls is needed. For this purpose it is necessary to introduce the obligation of using gender sensitive language.

PART IV

Recommendation to all relevant institutions and all interested parties in the education process:

Monitoring the application of recommendations derived from this research as well as previously provided recommendations related to gender equality

and education. These recommendations have already been formulated by Commissioner for Protection of Equality, the former Gender Equality Directorate, etc.⁴

⁴ „Recommendation to the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia, National Educational Council and Institute for Improvement of Education for removing discriminatory content from textbooks and practices and the promotion of tolerance and respect of human rights”, dated 10 June 2011; <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rs/>

Основни подаци о истраживању родно заснованог насиља у школама

Истраживање је спроведено као део два програма: заједничког пројекта Уједињених нација *ИнШегрисани одговор на насиље над женама* који заједно спроводе Дечији фонд Уједињених нација (UNICEF), Програм Уједињених нација за развој (UNDP) и Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена (*UN Women*) и друго, програма *Школа без насиља*, који спроводи Министарство просвете, науке и технолошког развоја уз стручну и финансијску подршку УНИЦЕФ-а, у сарадњи са Министарством здравља, Министарством рада и социјалне политике, Министарством унутрашњих послова, Министарством омладине и спорта, Саветом за права детета Владе Републике Србије, Заводом за унапређивање образовања и васпитања и Институтом за психологију, Филозофског факултета у Београду.

Прикупљање података у оквиру истраживања родно заснованог насиља у основним и средњим школама у Србији реализовано је током децембра 2013. године. Институције које сарађују на овом истраживању су Центар за студије рода и политике, Факултета политичких наука у Београду, Институт за психологију, Филозофског факултета у Београду, Јединица за превенцију насиља Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Канцеларија УНИЦЕФ-а у Србији. Стручни тим из Центра за студије рода и политике, Факултета политичких наука у Београду ангажован је на задацима израде инструмената, спровођењу пилот истраживања, спровођењу квалитативног истраживања, анализи квантитативних и квалитативних података, изради појединачних извештаја за 50 школа које учествују у пројекту, и изради финалног наративног извештаја. Статистичку обраду квантитативног дела истраживања извршио је стручни тим Института за психологију, Филозофског факултета у Београду. Теренски део истраживања координирала је Јединица за превенцију насиља, а реализовали/е су ментори/ке школа у програму *Школа без насиља*, уз подршку стручних сарадника/ца и наставника/ца у школама које су учествовале у истраживању.

Дефиниције⁵

Родно засновано насиље (РЗН) је сваки чин насиља над неком особом због њеног рода, пола или сексуалне оријентације.

У патријархалном друштву, у коме су различите улоге намењене мушкарцима и женама, а улоге и особине мушкараца су привилеговане, жене и девојчице су чешће и озбиљније погођене различитим формама РЗН.

Врсте родно заснованог насиља (РЗН)

Постоји више начина да се разврста родно засновано насиље. Дефиниције које следе нису правне. За потребе овог истраживања дефиниције покривају много шири спектар ставова, изјава и понашања која постоје или се могу очекивати у контексту школе, детињства и рада са децом и младима. Неке од описаних врста понашања су кривична дела, док су друге изјаве и ставови који стварају климу у којој је родно засновано насиље могуће, пожељно и оправдано.

1. Родне предрасуде и родна дискриминација (сексизам) представљају сваку изјаву или понашање засновано на стереотипима о одвојеним улогама намењеним дечацима и девојчицама. Ако се такве изјаве изговоре или напишу у јавном простору, онда поред психолошког, ова врста насиља може имати и социјалну компоненту.

На пример, када неко каже девојчицама да не би требало да играју фудбал, да се не би повредиле или испрљале; то је родна предрасуда. У зависности од година старости и статуса особе која то изговори, може се радити о вршњаку који нема стрпљења за своје другарице током одмора или се може радити о случају дискриминације ако током часа вршњаци или наставник/ца не дозволе девојчицама само зато што су девојчице да учествују равноправно у школским активностима.

⁵ УН Комитет за укидање дискриминације жена дефинисао је родно засновано насиље као „облик дискриминације који озбиљно спречава жене да уживају у правима и слободама на основи равноправности са мушкарцима“. Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (члан 3) нуди следећу дефиницију: „родно засновано насиље према женама означава насиље које је усмерено против жене зато што је жена, односно, оно које несразмерно погађа жене“. За потребе истраживања које је усмерено на свакодневни живот деце и младих у школи, истраживачки тим Центра за студије рода и политике осмислио је дефиниције појединих облика родно заснованог насиља. Циљ ових дефиниција је да помогну у препознавању родно заснованог насиља у школи.

Родне предрасуде могу да се појаве на часу или током одмора, али односе се и на све оно што се пише на папиру, на табли, у ВЦ-у, на зидовима школе, као и на различите врсте електронске комуникације.

- 2. Родно укалупљивање** је понашање чији је циљ да се свако дете понаша као „типичан“ или „прави“ дечак, односно девојчица. То могу да чине одрасли или вршњаци/вршњакиње, и то кроз два механизма. Први је награђивање родно стереотипног понашања, а други је кажњавање дечака и девојчица који својим изгледом или поступцима одступају од крутих родних улога.

Типичан пример утеривања у родну улогу може да буде када неко каже дечаку „не буди девојчица“ и на тај начин искористи патријархалну идеју да је „лоше“ или „понижавајуће“ бити или понашати се као девојчица. Ако дечак можда настави да се интересује за плес или моду, пример утеривања у родну улогу може да буде и ако вршњаци одлуче да га тучу како би га казнили за „женски“ хоби.

Поред физичког и емотивног повређивања, утеривање у родне улоге има још једну важну последицу, а то је да директно усмерава дечаке и девојчице на одређене прихватљиве активности, вештине, и касније школе или занимања, без обзира на њихове индивидуалне потребе, жеље и способности.

Разлика између родне предрасуде и родног укалупљивања је у томе да предрасуде користе патријархалне обрасце као средство, док су код укалупљивања стриктно одвојене мушке и женске улоге циљ.

- 3. Сексуална објектификација** је коментарисање изгледа делова тела (које не мора бити исмевање или вређање), кроз коју се перципирана сексуална привлачност (посебно одређених делова тела) неке особе поставља као карактеристика која одређује њену вредност. Објектификација спада у РЗН зато што је део понашања које производи и учвршћује идеју да је најважније како неко изгледа. Овај стереотип пре свега погађа девојчице, али у последње време не заобилази ни дечаке.

Слике о томе како изгледа привлачно и пожељно тело се лако и брзо преносе од дечијих играчака као што су Барбике и из медија и стварају слику о томе како треба да изгледају лепе девојчице, односно девојке. Пример објектификације је сваки пут када неко мисли да је боље дати комплимент „лепшем полу“ уместо да се вреднује добра идеја или успешно спроведена активност.

- 4. Сексуално узнемиравање** је, и Протоколом⁶ поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање, дефинисано као навођење или приморавање на учешће у нежељеним сексуалним активностима, као и активностима којима дечак или девојчица није развојно дорастао/дорасла или их не схвата.

Сексуално узнемиравање могу чинити одрасли, али могу и деца; иако га чине дечаци или девојчице који немају потпун или развијен однос према сексуалности, наведени примери понашања су и даље сексуално узнемиравање и захтевају адекватну реакцију одраслих. За потребе овог истраживања, сексуално узнемиравање смо поделиле на вербално, визуелно, електронско и физичко (укључује додир).

▮ **Вербално** — коментари, инсинуације, добацивање, током часа или одмора су примери сексуалног узнемиравања које може имати и психолошке и социјалне последице. Овакви коментари могу да се односе на тачне или нетачне податке о некој особи, али оно што их разликује од осталих разговора јесте повређивање или омаловажавање нечије сексуалности, или изазивање осећања непријатности код присутних.

▮ **Визуелно** сексуално узнемиравање је показивање цртежа, слике или делова тела против воље особе којој се то показује, као и угрожавање приватности вирењем у ВЦ или свлационицу за физичко.

Визуелно РЗН обухвата различите врсте понашања од показивања средњег прста, преко доношења порнографских часописа и показивања вршњацима у школи, до недозвољеног објављивања нечијих фотографија на интернету. Улазак или вирење у свлационицу за физичко док се неко унутра пресвлачи је пример визуелног сексуалног узнемиравања, односно угрожавања приватности.

Особе које чине визуелно РЗН могу бити одрасли или деца, а последице у оба случаја могу бити и психолошке и социјалне у зависности од контекста самих поступака.

▮ **Електронско** сексуално узнемиравање. Такође, важно је имати у виду да се сексуално узнемиравање може чинити и преко интернета и мобилног телефона, што га самим тим чини и електронским

⁶ Дефиниција из Протокола обједињује сексуално узнемиравање и насиље заједно, али за потребе овог истраживања ми их користимо као два одвојена термина. Сексуално узнемиравање се односи на блаже форме као што су вербално, визуелно и електронско узнемиравање; док се сексуално насиље пре свега односи на силовање и покушај силовања.

узнемиравањем. Снимање и приказивање особа, нарочито у ситуацијама као што су журке, екскурзија или путовање, постаје вид сексуалног узнемиравања чим се такав садржај стави на интернет без дозволе особа које су на таквом снимку.

Када говоримо о употреби друштвених мрежа преко рачунара или мобилних телефона, важно је имати у виду двоструки стандард према коме се сексуална активност и сексуална искуства дечака награђују (у што ранијем узрасту), док се девојчицама може догодити да трпе критике, подсмех и осуду за исто то понашање.

▮ **Физичко** сексуално узнемиравање је сваки нежељени сексуални додир. Када говоримо о сексуалним додирима и пољупцима, важан је термин пристанак (на енглеском *consent*). Адолесценција, у коју свака девојчица и дечак улазе различитим темпом, је време када почињу да експериментишу и са сексуалним додирима. Сексуално узнемиравање почиње онда када су ти додир нежељени, односно када нема пристанка. Деца и малолетна лица никад не могу да дају пристанак за сексуални додир одраслима! Ако дође до сексуалног додиривања између одраслих и деце, то је већ само по себи узнемиравање.

Најчешћи примери су „ваћарење“, штипање, трљање, скидање одеће, посебно девојчицама може да се деси да им неко вири под сукњу или им полије мајицу водом како би се провидела. Сексуално узнемиравање укључује и нежељени пољубац. Починилац може бити вршњак, вршњакиња или старија особа.

5. Сексуално насиље се односи на све теже облике насиља, као што је силовање, покушај силовања, силовање на састанку, силовање у партнерском односу (детаљније у бр. 6).

6. Насиље у партнерском односу обухвата различите врсте насиља између две особе које су сада у вези или су биле у вези у прошлости, као што су: психолошко, вербално, физичко, сексуално, економско; али се пре свега разликује по томе што се одвија у односу блискости и поверења који је злоупотребљен како би се добила или очувала контрола и моћ над партнерком односно партнером.

▮ **Психолошко** — примери психолошког насиља у партнерском односу обухватају изражавање љубоморе, потребе да се контролише и ограничава како ће партнерка/партнер проводити време, са ким или како изгледа или се облачи. А могу да буду и застрашивање, вређање, претње, ухођење, прогањање, итд.

- ▮ **Физичко** насиље се односи на сваки шамар, ударац или изазивање физичке повреде (гурањем или на неки други начин). Уколико стратегије психолошког насиља нису довољне да се успостави контрола и моћ, насилник може лако да пређе и на физичко насиље.
- ▮ **Сексуално** насиље у партнерском односу је приморавање на било какав сексуални додир или контакт у ситуацији када партнер или партнерка то не жели. Иако су две особе у вези, то не значи пристанак на сваки сексуални однос или додир.
- ▮ Поред горе наведених облика насиља, у партнерском односу могуће је да дође и до **економског** насиља кроз ускраћивање или уништавање имовине или новца.

7. Насиље због сексуалне оријентације је сваки чин психолошког, социјалног или физичког насиља који се оправдава предрасудама и мржњом (хомофобијом) према особама које нису (или изгледају као да нису) хетеросексуалне оријентације.

У овом истраживању нисмо постављали питање о сексуалној оријентацији испитаница и испитаника (ни деце ни одраслих), тако да нема специфичних података о ЛГБТ особама као жртвама насиља. Али, веома су важни подаци који се могу видети из ставова „дечак који је заљубљен у другог дечака заслужује да добије батине“ и „особа која је геј не треба да предаје деци“.

- 8.** Поред горе наведених облика РЗН, важно је нагласити да родно засновано насиље обухвата и присилни брак, проституцију и трговину људима. Иако било ко може бити жртва, ови феномени несразмерно више погађају девојчице и жене.
- ▮ **Присилни брак** је она заједница у коју је нека особа ступила на наговор или присилу (најчешће) родитеља или рођака, а не својом вољом. Такође, присилни брак се односи на сваку брачну и ванбрачну заједницу у којој су једна или обе особе малолетне.
 - ▮ **Проституција** је присилно продавање сексуалних услуга за новац или другу услугу (на пример запошљавање, решавање проблема итд.), и увек је реч о сексуалној експлоатацији. Када се ради о деци, продавање сексуалних услуга је увек присилно, зато што не могу да дају пристанак.
 - ▮ **Трговина људима или трафикинг** је продаја и куповина, односно држање људи у циљу њихове експлоатације. Глобални је феномен, а жртве могу бити одрасли, али и деца. Док су мушкарци често

жртве присилног рада, жене и девојчице чине већи број жртава и поред принудног рада и принудног просјачења, најчешће су приморане на сексуални рад, односно проституцију.

Правни оквир — род и насиље

Родно засновано насиље (РЗН) је у Србији препознато као специфичан и распрострањен проблем. Институционални одговори на овај проблем дефинисани су кроз следеће акте: Националну стратегију за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, Националну стратегију за спречавање и сузбијање насиља над женама, као и кроз ратификацију Конвенције Савета Европе о превенцији и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција).

Када је реч о насиљу у школама, забрана сваке врсте насиља дефинисана је Законом о основама система образовања и васпитања и Протоколом поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање. Протокол препознаје сексуално насиље и злостављање као „понашање којим се дете и ученик сексуално узнемирава, наводи или приморава на учешће у сексуалним активностима које не жели, не схвата или за које није развојно дорастао или се користи за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације”, али нигде не спомиње нити дефинише родно засновано насиље. Ипак, важно је нагласити да облици родно заснованог насиља (видети Дефиниције, стр. 20–25. овог извештаја) могу да се подведу под дефинисане облике насиља, злостављања и занемаривања, као што су психичко, социјално или електронско насиље.

Истраживања рода и насиља у школском окружењу

Ако родно засновано насиље дефинишемо као „сваки чин насиља над неком особом због њеног рода, пола или сексуалне оријентације”, отвара се питање, како да га препознамо у свакодневном животу деце и младих у школи? Како „измерити” колико је честа ова појава? Бројна истраживања о распрострањености и механизмима насиља у породици приказала су како родне улоге функционишу у приватној сфери. Али како та истраживачка искуства пренети на социјални контекст школе и свакодневни живот деце у школском окружењу? Другим речима, остаје питање, како да ову дефиницију применимо на понашање са којим се сусрећемо у свакодневном раду у школи.

У том смислу у процесу концептуализације али и каснијих тумачења у овом извештају биће узета у обзир искуства појединих досадашњих истраживања.

Најновије истраживање о начинима на које млади људи разумеју шта је насиље под називом „Превенција насиља међу младима: промишљање улоге рода у школама“, инсистира на потреби да програми превенције насиља међу младима буду засновани на преиспитивању родних норми и очекивања (Сундарам, 2014). Ова књига се надовезује на постојећа истраживања и кампање из области борбе против насиља међу младима тако што преиспитује начине на које се насиље дефинише. Наиме, идентификоване су две основне врсте насиља којима су се досадашње кампање и програми против насиља бавили. То су са једне стране биле стратегије против физичког насиља и насиља у које су укључене организоване банде (*gangs*) или групе, а приступ који је произашао из ове дефиниције ставио је у фокус бављење дечацима и младићима. Са друге стране, кампање и програми чије су теме биле превенција насиља у партнерском односу и превенција сексуалног узнемиравања, биле су пре свега усмерене на девојчице и девојке. Док се физичком насиљу приступало као судском и криминалном проблему, борби против насиља у партнерском односу приступало се из перспективе људских права и потребе за поштовањем и јачањем родне равноправности. Сундарам закључује да је у будућим стратегијама борбе против сваког насиља у школи потребно узети у обзир родну перспективу и начин на који родне улоге (различита очекивања од дечака и девојчица) утичу на однос младих према насиљу и њихову способност да га препознају и да му се супротставе, уместо да га правдају и толеришу.

Када је реч о глобалним трендовима, УНЕСКО (UNESCO) извештај „Родно засновано насиље у школском окружењу“ указује на тешкоће у истраживању овог феномена зато што су досадашње дефиниције одвајале сексуално насиље од физичког и психичког насиља. Оваква дефиниција наводила је на погрешан закључак да су физичко и психичко насиље родно-неутрални феномени (Лич, Дан и Салви, 2014, стр. 7). Подаци о распрострањености РЗН-а се не прикупљају редовно нити систематски, те је јако тешко поредити податке који постоје. Ове врсте истраживања најчешће раде међународне или невладине организације, или особе из академске заједнице, али се методологије разликују од земље до земље. Другим речима, потребно је да државе преузму одговорност за вођење и доступност родно осетљиве статистике и да прикупљање податка о феномену родно заснованог насиља кроз ком-

бинацију квалитативних и квантитативних метода поставе као приоритет у процесу унапређивања родне равноправности.

Из постојећих истраживања могуће је извести закључак да су сексуално и родно засновано насиље у школама присутни широм света (Лич, Дан и Салви, 2014, стр. 10).

Истраживања у Србији: родно засновано насиље и насиље у школама

Учесталост родно заснованог насиља у школама у Србији до сада није била предмет истраживања.⁷ Ипак, могу се издвојити два веома значајна истраживања чији су резултати и концепти отворили простор за тему родно заснованог насиља у школама: насиље у породици (Игњатовић, 2011) и насиље у школи (Попадић, 2009).

У одређивању претпоставки за насиље у породици, или како је прецизније одређено, као насиље у интимном партнерском односу, мр Тања Игњатовић полази од следећег:

„Не само да су жене најчешће жртве насиља у породици, већ је оно и усмерено на њих *зашто што су жене*. (...) Насиље које чине мушкарци није дефицит способности ношења са проблемима, недостатак вештина решавања конфликта, недостатак комуникацијских вештина или ниска самоконтрола. Оно није у највећем броју случајева ни резултат болести и психичког поремећаја, већ социјално прилагођено понашање које доводи до жељених ефеката а тиме и свесно изабрано понашање” (Игњатовић 2011, 25). Међутим, овде је такође пресудно имати у виду и целовито окружење, друштвени контекст у коме се насиље „нормализује”, не осуђује и тако постаје друштвено прихватљиво, односно насиље никако није биолошки детерминисано, јер мушкарци нису „по природи” насилни, него настаје, „производи” се у заједници. (Игњатовић 2011, 28). Односно, „[к]ада се насиље у породици објашњава концептима моћи, злоупотребе и контроле (ресурса, права, поверења, зависности), као последица дисбаланса моћи, насиље према женама у партнерским релацијама, иако представља однос ‘формално једнаких’, дешава се у контексту укупне дискриминације жена, неједнаких могућности, недоступности личних, друштвених, политичких, економских и других ресурса, као и стереотипа везаних за родне улоге и маргинализовање ове врсте насиља” (Лукић 2003, према Игњатовић 2011, 22).

⁷ До децембра 2013. године.

Насиље посебно погађа оне који су незаштићени и друштвено рањиви. „С друге стране, насиље према деци и према старим особама базира се, пре свега, на њиховој објективној зависности, злоупотреби поверења у контексту потреба и заштите и одсуству реалне могућности њиховог утицаја на исход“ (Игњатовић 2011, 22).

У борби против насиља значајни су подаци, а „бројна истраживања преваленције и консеквенци потврђују да је насиље мушкараца према женама озбиљније, да га чине тежа и учесталија дела, већег распона манифестација и са тежим последицама. Због тога је неоправдано говорити о постојању родне симетрије и ову врсту насиља представљати родно неутралним појмовима.“ (Игњатовић 2011, 25). Као што се потврђује и према евиденцији Министарства унутрашњих послова код нас су жртве насиља у породици најчешће особе женског пола (80,8%), а починиоци насиља су особе мушког пола (96,9%) (Игњатовић 2011, 34).

Када је реч о истраживању насиља у школи, посебно је значајна књига проф. др Драгана Попадића која нуди преглед литературе из света, различите теоријске приступе и преглед програма превенције насиља у школама. Посебно су обрађени резултати истраживања које је са сарадницама и сарадницима Института за психологију — Универзитета у Београду спроведено у Србији од 2005. до 2009. године у оквиру програма *Школа без насиља* (Попадић 2009, 107–112).

Врсте агресије/насиља у школи које др Попадић препознаје су физичка и вербална агресија, затим „електронско“ насиље, сексуално насиље, реактивна и проактивна агресија, као и индиректна, релациона и социјална агресија. Родно засновано насиље се у овој прилици не помиње. Резултати истраживања насиља у школама у Србији (Попадић 2009, 107–112) не приказују разлику међу дечацима и девојчицама (ни у изложености, ни у чињењу). У каснијем поглављу „Полне разлике“, др Попадић наводи да су дечаци „чешће испољавали физичку агресију, али добијена разлика је далеко од тога да би се описала као ‘дечаци ударају, а девојчице не’“ (Попадић 2009, 129). Укупно 27% ученика VIII разреда основне школе је пријавило да су некога ударили барем једном, док је исти податак пријавило 12% ученица VIII разреда. Попадић даље наводи различита истраживања из света која указују на оно што он назива „полним разликама“ и закључује: „Тренутно, углавном се верује да су дечаци ипак генерално агресивнији од девојчица“ (Попадић 2009, 132), а слична формулација појављује се и у закључку, „дечаци су агресивнији од девојчица“ (Попадић 2009, 286).

У чланку „Насиље у основним школама у Србији — облици и учесталост“, др Драган Попадић и др Дијана Плут наводе резултате који су

раздвојени по полу, и закључују да су „полне разлике у изложености насиљу... у ствари, прилично мале“ (Попадић и Плут 2007, 325). Кад је у питању неки специфичан облик насиља током три месеца пре попуњавања упитника, дечаци и девојчице су подједнако изложени насиљу, и то је пријавило њих 65,3%. Када је критеријум „пооштрен“ и када су питани/е о насиљу које се понављало више пута, 25,1% дечака и 23,7% девојчица је то пријавило. А када се питање односило на изложеност насиљу током читавог школовања, 47,4% дечака је одговорило потврдно у поређењу са 40,8% девојчица (Попадић и Плут, 316–317). На крају, најзначајнија разлика међу дечацима и девојчицама се појављује кад су питани/е дали су се и они сами/е насилно понашали/е током претходна три месеца. Укупно 47,9% дечака је одговорило да су „бар једном извршили насилни атак“, а 10,6% дечака је изјавило и да су такво понашање поновили. Ово можемо да упоредимо са одговорима девојчица о чињењу насиља. Њих 33,9% је написало да су се бар једном насилно понашале, док је 4,3% девојчица „више љуша и скоро свакодневно понављало агресивно понашање“ (Попадић и Плут, 317–318).

Чланак се завршава закључком који као примере наводи неопходност промена родних улога: „У бројне митове о детињству уграђено је веровање да се деца јачају у узајамним окршајима, да дечаци треба да се бију и чине разне неподопштине, да су прве еротске игре у ствари малтретирање девојчица и сл. Укратко, велика је културна неосетљивост на различите облике насилног понашања у школи“ (Попадић и Плут 2007, 326).

На ова значајна, и код нас пионирска истраживања, надовезује се и истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији.

Циљеви и задаци истраживања

Циљ истраживања је прикупљање и анализа ставова, искустава и знања везаних за распрострањеност и карактеристике родно заснованог насиља над ученицима/цама у основним и средњим школама у Србији. Овај проблем се истраживао из перспективе ученика/ца и наставника/ца кроз начин на који они/е перципирају род, сексуалност и улоге које од њих друштво очекује.

Уз то, истраживање је имало за циљ долажење до сазнања о облицима реаговања на родно засновано насиље у школи. С тим у вези, испитивано је да ли се и у којој мери ученици/е (који/е трпе насиља) обраћају за помоћ, као и на који начин ученици/е перципирају могућа решења овог проблема. Такође, испитивано је и на које начине су

запослени/е у школи реаговали/е у ситуацијама РЗН-а о којима су имали/е сазнање.

Ово је тема која није до сад истраживана у овом обиму, те је циљ био да се истражи и утврди слика стања у основним и средњим школама у Србији када је у питању родно засновано насиље. Исто тако, до сада се у школама није системски бавило проблемом дефинисаним на овај начин (родно засновано насиље није препознато Протоколом поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање), тако да је предвиђено да добијени резултати послуже за подизање капацитета школа да превентивно и интервентно реагују на ситуације родно заснованог насиља. За ово је било потребно и претходно упознавање са темом и сензибилисање запослених у школама. Овај процес започет је кроз контакт са садржајем упитника који је набрајао конкретне примере РЗН-а, и настављен (када су запослени/е у питању), кроз упознавање са резултатима истраживања на основу појединачних извештаја које је Центар за студије рода и политике израдио за сваку од 50 школа које су учествовале у истраживању.

На основу проблема и циљева истраживања дефинисани су следећи задаци:

- 1.** Испитати ставове ученика/ца и запослених у школама према родним улогама и родно заснованом насиљу
- 2.** Истражити присутност врста и облика родно заснованог насиља над и међу ученицима и ученицама у школама у Србији
- 3.** Утврдити карактеристике оних који/е врше и оних који/е доживљавају РЗН у школама
- 4.** Испитати реакције ученика/ца када је у питању РЗН у школама, као и колико и коме се обраћају за помоћ
- 5.** Истражити појаву партнерског насиља у средњошколском узрасту (колико често се дешава, које врсте су најчешће, како млади реагују када им се деси)
- 6.** Истражити механизме интервенције и превенције који се примењују у школама у вези са РЗН-ом, као и предлоге за побољшање затеченог и установљеног стања
- 7.** Формулисање смерница и препорука, као и утврђивање основе за интеграцију превентивне компоненте која се односи на РЗН у програм *Школа без насиља*.

Методологија

Нацрт и шок истраживања

Истраживање је осмишљено као комбинација квалитативних и квантитативних метода. Квантитативни део истраживања чинио је упитник који је конструисао истраживачки тим Центра за студије рода са циљем да мапира ученичка искуства родно заснованог насиља, као и ставове према родно заснованом насиљу и ставове према родним улогама, како ученика и ученица, тако и запослених. Тема родно заснованог насиља у било ком контексту може се разумети и истражити само уз повезивање квалитативних и квантитативних метода. Из тог разлога спроведено је и осам фокус група са ученицима/ама и запосленима.

Теренско истраживање је спроведено током децембра 2013. године. С обзиром да је једна од устаљених пракси програма *Школа без насиља* сензибилизација кроз попуњавање упитника, УНИЦЕФ и Јединица за превенцију насиља, Министарства просвете, науке и технолошког развоја су као циљ истраживања поставили да упитнике попуњавају сви/е ученици/е од IV до VIII разреда основне и од I до IV разреда средње школе.

Учествовало је 50 школа из свих делова Србије, од тога 35 основних школа и 15 средњих школа. Упитници су попуњавани у школама, током једног школског часа. Попуњавање упитника спроводили су запослени у школама, обучени од стране ментора/ки програма *Школа без насиља* како да обезбеде анонимност и дају инструкције за попуњавање упитника. Упитници су у школама запечаћени и упућени у Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, где је рађена статистичка обрада података. Интерпретацију и анализу тако добијених података је радио Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду.

Узорак

Обим узорка је био одређен захтевима истраживања, односно, по упутству наручилаца, упитник је требало да попуне сви ученици и ученице, као и сви наставници/е и стручни сарадници/е из школа које су одабране у узорак чиме би се остварио циљ сензибилизације и упознавања учесница/ка истраживања са темом. Одабир школа у узорак извршила је Јединица за превенцију насиља Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а критеријуми за одабир школа били су сагласност школе

да се укључи у програм *Школа без насиља* тј. родну компоненту програма уз задовољавање географске распрострањености која одговара другим активностима пројекта *Интегрисани одговор на насиље над женама*, и обезбеђивање што веће различитости по питању величине и врсте школа.

Табела 1: Структура узорка

	Број особа које су учествовале у истраживању		
	Мушко	Женско	Укупно
Наставници/е	721	1816	2537
Стручни сарадници/е	10	71	81
Ученици/е ОШ	6920	6689	13609
Ученици/е СШ	4736	4019	8755
Укупно	12387	12595	24982

Као што се може видети из табеле 1, у истраживању су учествовале 24982 особе, од тога 13609 деце основношколског, а 8755 средњошколског узраста и 2618 запослених у школама (наставника/ца и стручних сарадника/ца).

Инструменти

Специјално за потребе квантитативног истраживања конструисани су упитници⁸ који се састоје из два дела: први део испитује ставове према родним улогама и РЗН-у, а други се односи на искуства у вези са РЗН-ом.

Ставови су испитивани Ликертовом скалом која је била петостепена, сем када су у питању деца IV и V разреда где је коришћена тростепенна скала. Ставови који се односе на родне улоге су формулисани тако да се односе на: а) приватну сферу (породичне односе, кућне обавезе) б) јавну сферу (професије и друштвену моћ) и в) вршњачке односе (црте личности, активности у слободно време, итд.). Затим следе ставови према врстама родно заснованог насиља: физичко партнерско насиље, сексуално узнемиравање у школи, физичко насиље над хомосексуално оријентисаним особама и окривљавање жртве за сексуално насиље.

Други део упитника је испитивао који су то доживљени облици РЗН-а и са којом учесталošћу, а затим и за сваки доживљен облик да ли је

⁸ Упитници су дати у Прилозима, видети стране 111, 119 и 131.

то било од стране девојчица, дечака или запослених. Даља питања се односе на то како је реаговано, коме је пријављено и у којој мери је сама особа која одговара на питања из упитника чинила РЗН. Упитник за средњу школу садржи и питања која се односе на насиље у адолесцентским везама. Прикупљени су и ученички предлози за превенцију родно заснованог насиља.

Сам упитник има неколико верзија: једну за млађе разреде (IV и V), затим ону за старије разреде основне школе (VI, VII и VIII) и упитнике за средњу школу. За све узрасте, постоје две верзије, за мушки и женски род, које се разликују пре свега по родно сензитивним формулацијама.

Конструисан је и посебан упитник за одрасле — запослене у школама. Овај упитник је по формулацијама био најсличнији оном за средњошколце/ке, с тим што је имао и додатна питања. У делу који се односи на ставове према родно заснованом насиљу додате су и 2 ставке: једна која се односи на насиље у породици, а друга која се односи на дискриминацију хомосексуално оријентисаних наставника. Када је у питању родно засновано насиље, запосленим особама је дато да процене са којом се учесталашћу дешавају облици насиља за које су питана и деца. Такође је испитано и које се превентивне и интервентне активности спроводе у школи и које едукације у вези са темом су прошли/е запослени/е.

У оквиру овог пројекта спроведено је и квалитативно истраживање. Истраживање је обављено током децембра 2013. године у једној основној и једној средњој школи у Београду. Реализовано је 8 фокус група са ученицима и ученицама: 2 фокус групе су сачињавали само дечаки, 2 само девојчице, 2 су биле мешовите (и дечаки и девојчице). Реализоване су и две мешовите фокус групе са запосленима у школи. Запослени/е који/е су учествовали/е у истраживању су различите старосне доби и различитог броја година радног стажа. Укупан број ученика и ученица основне школе који/е су учествовали/е у фокус групама био је 29 (15 девојчица и 14 дечака седмог разреда). Средњошколаца и средњошколки је било укупно 23 (12 младића и 11 девојака, различитог узраста), а наставника и наставница из основне и средње школе је било укупно 18. Сви разговори су у просеку трајали по сат и по времена. Ученици и ученице су били/е отворени/е и спремни/е да разговарају о теми истраживања, чак су истицали/е и потребу да о овој теми разговарају будући да на часовима немају често или немају уопште прилику да отворе ова питања. Богатство и комплексност информација добијених од субјеката истраживања, поред тога што су омогућили увид у аспекте проучаваног проблема, указују и на простор за спровођење нових истраживања, на

пример на тему повезаности породичног контекста и дешавања у школи или утицаја медија на ставове младих према родним улогама и родно заснованом насиљу.

У ретким ситуацијама, модератори/ке су наилазили/е на затворену атмосферу у којој се осећало да се поједини учесници и учеснице фокус група устручавају да изнесу своје мишљење. Оваква ситуација је углавном била карактеристична за почетак разговора, мада су у групама у којима је била очигледна разлика у мишљењима и одређена питања покренута у даљем току разговора доводила до ове ситуације. Значајно је и да је у фокус групама са запосленима примећено да се особама са дужим радним стажом даје првенство говора, те можемо претпоставити да постоји хијерархија базирана на овом критеријуму (о чему су и ученици/е говорили/е у својим фокус групама што се показало као значајно и у међусобним односима ученика/ца са наставницима/ама, о чему ће бити више речи у делу са резултатима квалитативног истраживања).

Сви разговори су обављени у школским просторијама и уз пристанак учесника/ца, односно у случају ученика/ца — уз пристанак родитеља и снимани су диктафоном ради касније транскрипције података. За потребе овог истраживања, формулисана су два водича за разговор прилагођена различитим субјектима истраживања: ученицима и ученицама и запосленима (видети Прилог 1. и Прилог 2. на крају текста). Стога су сегменти водича различитог трајања, обима испитивања и садржаја питања, али обухватају исте основне теме. Водич за разговор је организован у три сегмента: Вршњачки и међугенерациски односи у школи, Искуства родно заснованог насиља и реакције на родно засновано насиље у школи и Предлози за смањење родно заснованог насиља у школи. Питања у водичу су формулисана тако да стављају у фокус перцепцију, знања и искуства субјеката истраживања о датим темама, у складу са циљевима истраживања. Фокус групе са дечама модерирало је истраживач, а фокус групе са девојчицама истраживачица, како би се избегао *gender bias* тј. методолошка грешка која је заснована на родним предрасудама. Мешовите групе су модерирале заједно истраживач и истраживачица.

У фази кодирања и анализе података коришћен је метод сталног поређења одговора субјеката истраживања у свих 8 фокус група. Након кодирања података одређене су категорије и поткатегије у које се подаци могу сврстати. Анализом података из категорија и поткатегија и односа међу њима изведени су закључци истраживања.

Врсте РЗН, дефиниције РЗН и пашања из уишника

Врсте РЗН

Родне предрасуде

Дефиниције РЗН

Родне предрасуде и родна дискриминација (сексизам) представљају сваку изјаву или понашање засновано на стереотипима о одвојеним улогама намењеним дечацима и девојчицама. Ако се такве изјаве изговоре или напишу у јавном простору, онда поред психолошког, ова врста насиља може имати и социјалну компоненту.

На пример, када неко каже девојчицама да не би требало да играју фудбал, да се не би повредиле или испрљале; то је родна предрасуда. У зависности од година старости и статуса особе која то изговори, може се радити о вршњаку који нема стрпљења за своје другарице током одмора или се може радити о случају дискриминације ако током часа вршњаци или наставник/ца не дозволе девојчицама само зато што су девојчице да учествују равноправно у школским активностима.

Родне предрасуде могу да се појаве на часу или током одмора, али односе се и на све оно што се пише на папиру, на табли, у ВЦ-у, на зидовима школе, као и на различите врсте електронске комуникације.

Родно укалупљивање

Да ли те је неко исмевао или вређао због тога што се не понашаш као „права“ девојчица/„прави“ дечак?

Родно укалупљивање је понашање чији је циљ да се свако дете понаша као „типичан“ или „прави“ дечак, односно девојчица. То могу да чине одрасли или вршњаци/вршњакиње, и то кроз два механизма. Први је награђивање родно стереотипног понашања, а други је кажњавање дечака и девојчица који својим изгледом или поступцима одступају од крутих родних улога.

Типичан пример утеривања у родну улогу може да буде када неко каже дечаку „не буди девојчица“ и на тај начин искористи патријархалну идеју да је „лоше“ или „понижавајуће“ бити или понашати се као девојчица. Ако дечак можда настави да се интересује за плес или моду, пример утеривања у родну улогу може да буде и ако вршњаци одлуче да га туку како би га казнили за „женски“ хоби.

Поред физичког и емотивног повређивања, утеривање у родне улоге има још једну важну последицу, а то је да директно усмерава дечаке и девојчице на одређене прихватљиве активности, вештине, и касније школе или занимања, без обзира на њихове индивидуалне потребе, жеље и способности.

Разлика између родне предрасуде и родног укалупљивања је у томе да предрасуде користе патријархалне обрасце као средство, док су код укалупљивања стриктно одвојене мушке и женске улоге циљ.

Питања из улитника

Да ли ти је неко из школе рекао да ниси довољно добра у нечему (на пример у учењу, или у неком спорту) — само зато што си девојчица/да ниси довољно добар зато што си дечак?

Излагање порнографички	Излагање порнографији је показивање порнографског садржаја на папиру или преко неке електронске справе (телефона, таблета, компјутера...). Другим речима, то је врста визуелног сексуалног узнемиравања. Сексуално узнемиравање је, и Протоколом ¹ поступања у установи у одговору на насиље, зостављање и занемаривање, дефинисано као навођење или приморавање на учешће у нежељеним сексуалним активностима, као и активностима којима дечак или девојчица није развијено дорастао/дорасла или их не схвата.	Да ли ти је неко показивао непристојне цртеже или слике (нпр. из часописа, на мобилном или преко интернета), а да ниси желела/ желео?
Вулгарне поруке, цртежи	Поруке које садрже сексуално експлицитан садржај и/или псовке, као и цртежи таквог садржаја.	Да ли је неко написао или нацртао нешто безобразно о теби на клупи, табли, зиду ВЦ-а или школе?
Вулгарни покрети	Показивање покрета тела који приказују или позивају на сексуални однос, или на други сексуализован начин чине да се присутне особе осећају непријатно. Ово је такође пример визуелног сексуалног узнемиравања, односно пример вређања кроз алузију на фалус — када се ради о показивању средњег прста који деца показују можда и пре него што разумеју шта он значи.	Да ли је неко теби показивао непристојне покрете (показивање задњице, „средњег прста“ и слично)?
Угрожавања приватности	Улазак или гледање у тоалет или свлачионицу, чиме се нарушава приватност.	Да ли је неко вирио у свлачионицу за физичко или тоалет док си био/била унутра?
Вређање изгледа	Вређање или подсмевање изгледа различитих делова тела, или целог тела, на пример, због висине, вишка тежине (дебљине) или мањка тежине, или на пример бубуљица, или, на пример, наочара.	Да ли те је неко вређао или исмевао због изгледа?

Сексуална објектификација

Сексуална објектификација је коментарисање изгледа делова тела (које не мора бити исмевање или вређање), кроз коју се перципирана сексуална привлачност (посебно одређених делова тела) неке особе поставља као карактеристика која одређује њену вредност. Објектификација спада у РЗН зато што је део понашања које производи и учвршћује идеју да је најважније како неко изгледа. Овај стереотип пре свега погађа девојчице, али у последње време не заобилази ни дечаке. Слике о томе како изгледа привлачно и пожељно тело се лако и брзо преносе од дечијих играчака као што су Барбике и из медија и стварају слику о томе како треба да изгледају лепе девојчице, односно девојке. Пример објектификације је сваки пут када неко мисли да је боље дати комплимент „лепшем полу“ уместо да се вреднује добра идеја или успешно спроведена активност.

Електронско сексуално узнемиравање

Важно је имати у виду да се сексуално узнемиравање може чинити и преко интернета и мобилног телефона, што га самим тим чини и електронским узнемиравањем. Снимање и приказивање особа, нарочито у ситуацијама као што су журке, екскурзија или путовање, постаје вид сексуалног узнемиравања чим се такав садржај стави на интернет без дозволе особа које су на таквом снимку. Када говоримо о употреби друштвених мрежа преко рачунара или мобилних телефона, важно је имати у виду двоструки стандард према коме се сексуална активност и сексуална искуства дечака нагађују (у што ранијем узрасту), док се девојчицама може догодити да трпе критике, подсмех и осуду за исто то понашање. Овакав двоструки стандард преноси се и на виртуелни свет, у коме сексуализоване фотографије девојчица и девојака представљају повод за њихово исмевање.

Дечаки: Да ли је неко коментарисао изглед делова твог тела (мишића, задњице и слично)?
Девојчице: нарочито твоје ноге, груди, задњицу?

Да ли ти се десило да неко твоје фотографије или снимак на коме си ти објављује на интернету или друштвеним мрежама без твоје дозволе? (На пример, твоје слике са плаже или слике са журке или неке друге слике које ниси желела да покажеш другима.)

Скидање одеће	Насилно скидање одеће представља једну врсту сексуалног и родно заснованог узнемиравања, чак и ако после не уследи нежељени додир. Сам чин скидања одеће представља понижење.	Девојчице: Да ли ти се десило да неко покуша да ти скине одећу, подигне сукњу или ти полије мајицу водом да би се провидела, иако то ниси желела?
Физичко сексуално узнемиравање	Физичко сексуално узнемиравање је сваки нежељени сексуални додир. Када говоримо о сексуалним додирима и пољупцима, важан је термин пристанак (на енглеском consent). Адолесценција, у коју свака девојчица и дечак улазе различитим темпом, је време када почињу да експериментишу и са сексуалним додирима. Сексуално узнемиравање почиње онда када су ти додирани нежељени, односно када нема пристанка. Деца и малолетна лица никад не могу да дају пристанак за сексуални додир одраслима! Ако дође до сексуалног додиривања између одраслих и деце, то је већ само по себи узнемиравање.	Дечаци: Да ли ти се десило да неко покуша да ти скине одећу (спусти панталоне и слично)? Да ли ти се десило да те неко пипка, штипка или „ваћари“, иако ти то ниси желела/жеleo?
Присилно љубљење	Најчешћи примери су „ваћарење“, штипање, трљање, скидање одеће, посебно девојчицама може да се деси да им неко вири под сукњу или им полије мајицу водом како би се провидела. Сексуално узнемиравање укључује и нежељени пољубац. Починилац може бити вршњак, вршњакиња или старија особа.	Да ли је неко покушао да те пољуби на силу?

Резултати квантитативног истраживања

Ставови

Приказ ставова подељен је у 2 целине: ставове према родним улогама и ставове према родно заснованом насиљу. Одговори на све ставове су приказани на следећи начин: приказан је проценат особа које су изразиле прихватање наведеног става, као и проценат неодлучних. Особе које су изразиле прихватање су сви оне/е који/е су заокружили/е „слажем се у потпуности” и „углавном се слажем”.

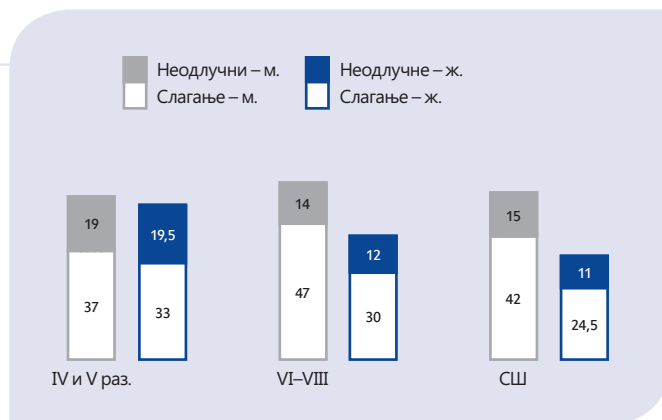
Ставови према родним улогама

Када су у питању ставови према родним улогама, прво су приказани одговори ученика и ученица, а затим одговори запослених. Због великог значаја за планирање превентивних активности подаци добијени од ученика/ца су приказани за сваки став посебно.

Ставови ученика/ца основних и средњих школа према родним улогама

Ученице и ученици су питани о ставовима према различитим аспектима родних улога (формулисани су ставови који се односе на приватну, као и на јавну сферу друштва). У наредним графиконима приказани су њихови одговори на сваки од ставова и то упоредо за млађе разреде ОШ, старије разреде ОШ и средњу школу.

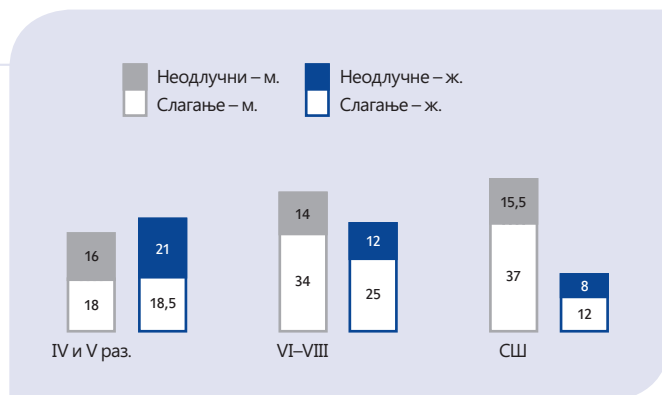
Графикон 1: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 1
— Фудбал није спорти за девојчице/девојке (у %)

42

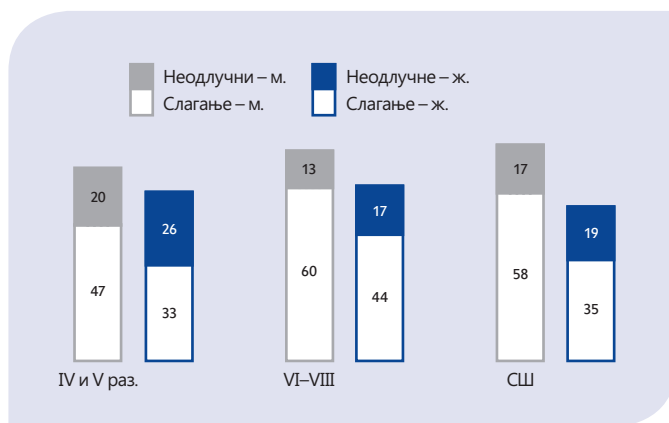
У графикону бр. 1 могу се видети проценти слагања са ставом да фудбал није спорт за девојчице (односно у формулацији за средњу школу — девојке). Највећи проценат особа које су сагласне са овом тврдњом је међу дечацима старијих разреда основне школе и младићима у средњој школи. Што се девојчица тиче, сагласност са овим ставом је нешто већа на млађем узрасту — трећина испитаних девојчица у млађим разредима, а приближно четвртина у средњој школи се слаже са овим ставом.

Графикон 2: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 2
— Дечаци/младићи који играју су слабићи (у %)

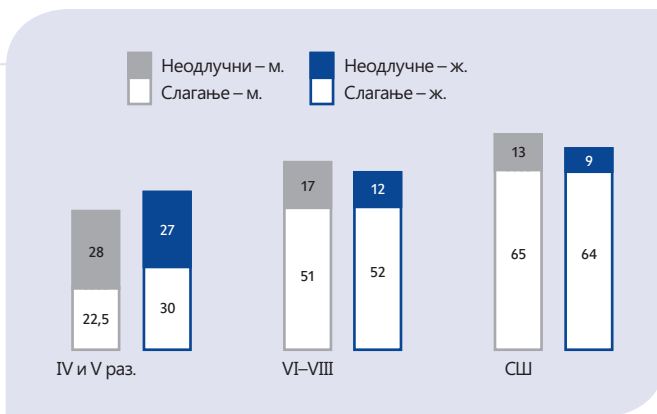
Прихватање става да су дечаци/младићи који плачу слабићи се код дечака нагло повећава са преласком у старије разреде. Најизраженије је код дечака у средњој школи, а незнатно мање у старијим разредима ОШ. Занимљиво је да је код девојчица тренд обрнут, односно сагласност са ставом опада са узрастом — тако да чак 80% девојака у средњој школи није сагласно са овим ставом.

Графикон 3: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 3
— У реду је да се дечаци/младићи понекад пошћуку (у %)

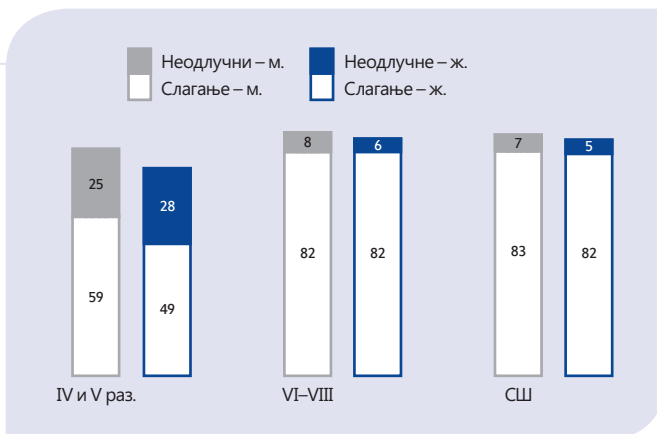
Као што се може видети у графикону бр. 3, постоји знатан проценат и ученика и ученица који/е су сагласни са овим ставом, и то на свим узрастима. Важи исто као и за претходни став, сагласност дечака је нешто већа са преласком у средњу школу, а код девојчица се смањује, иако за овај став та промена није тако велика.

Графикон 4: Приказ одговора ученика/ца на сџав бр. 4
— Важније је да девојчице лејо изгледају, него да дечаџи лејо изгледају/Девојка увек шреба да буде дошџерана (у %)

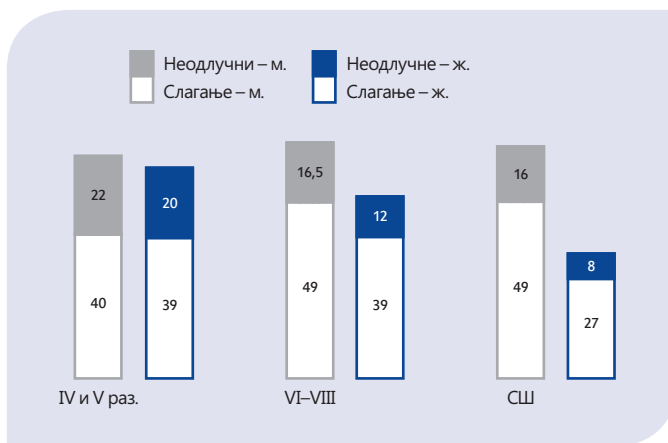
Може се уочити да сагласност са ставом који наглашава значај изгледа и дотеривања за девојчице, односно девојке, значајно расте са узрастом. Тако да у средњој школи имамо ситуацију да се само око петина ученика и ученица од укупног броја испитаних ученика/ца средње школе не би сложила са овом тврдњом. Разлике између девојчица и дечака у погледу сагласности са наведеним ставом нису значајно изражене ни на једном узрасту.

Графикон 5: Приказ одговора ученика/ца на сџав бр. 5
— Свака девојчица/девојка би шребало да се једног дана уда и њосџане мајка (у %)

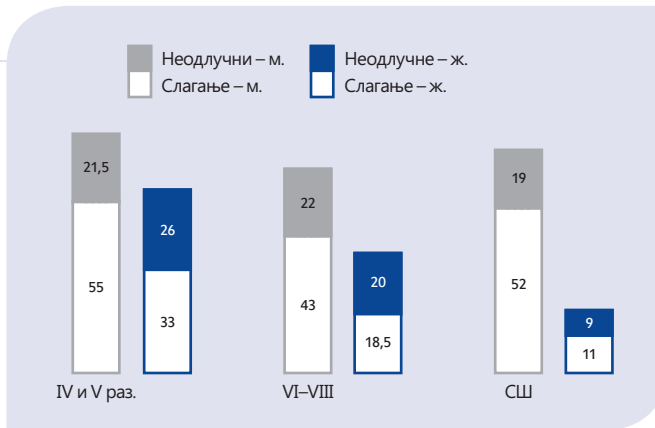
Став да свака девојчица/девојка треба једног дана да се уда и да постане мајка је став код кога се јавља најизраженија сагласност ученика/ца. И за овај став важи да сагласност расте са преласком у старије разреде основне школе — у IV и V разреду већина ученика/ца је сагласна, али не у процентима који су карактеристични за средњу школу или старије разреде основне школе. Већ кад се ради о старијим разредима ОШ, а исто важи и за средњу школу — прихватање овог става је присутно у тој мери да само 10% дечака и 13% девојчица изражава своје неслагање са овим ставом. Уочљиво је и да разлике између дечака и девојчица по овом питању нису значајне.

Графикон 6: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 6 — У породици брига о деци и кућним пословима треба да буде пре свега женски посао (у %)

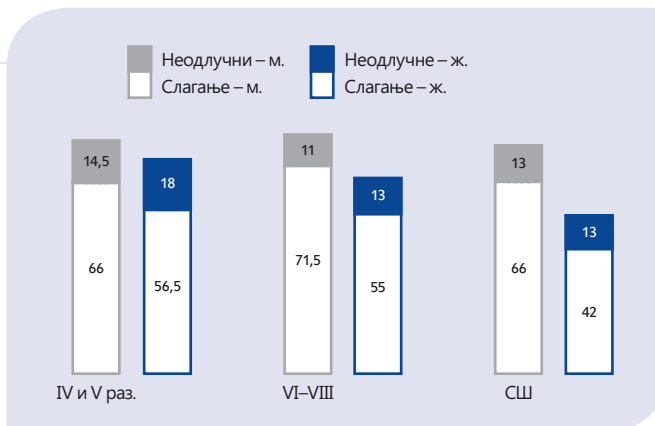
Док дечаки на свим узрастима у већини прихватају тврдњу да брига о деци и кућним пословима треба да буде женски посао, видимо да се средњошколке мање слажу са овом тврдњом — и у односу на млађе ученице и ученике и у односу на вршњаке.

Графикон 7: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 7
— Мушкарац треба да има главну/последњу реч у кући/породици (у %)

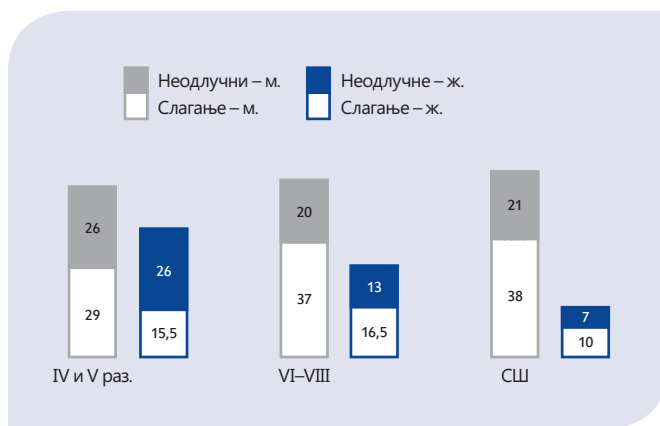
Став о томе да ли мушкарац треба да има последњу/главну реч у кући је став код кога се показује највећа разлика између дечака и девојчица, а ова разлика је најизраженија у средњим школама. Видимо и да је проценат сагласности са наведеним ставом девојчица на старијим узрастима знатно мањи него на млађим — тако да их у средњој школи чак 80% не прихвата овај став. Што се тиче дечака, на свим узрастима се јавља око половина оних који се слажу, али и око петина неодлучних.

Графикон 8: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 8
— Жене треба да се баве женским занимањима, а мушкарци мушким (у %)

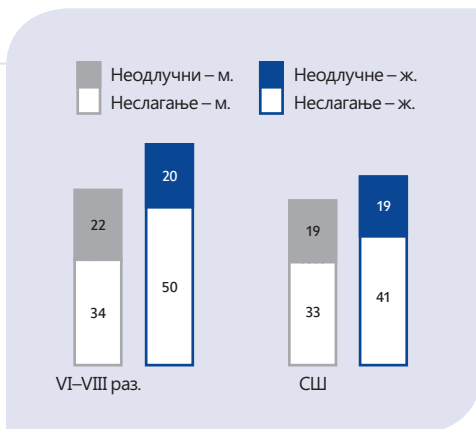
И када је у питању став о томе да жене треба да се баве женским, а мушкарци мушким занимањима, видимо да га дечаки више прихватају него девојчице. Иако постоји велики проценат деце која се слажу са овим ставом, такође и овде важи да је неслагање највеће у групи средњошколки у односу на остале (њих 46% се не слаже).

Графикон 9: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 9
— Жена не може да буде једнако добра председница државе
нији директорка предузећа као што може мушкарац (у %)

Као што се може видети на графикону, када је у питању став о способности жена за управљачке позиције, ставови дечака и девојчица се битно разликују — и опет је та разлика најизраженија у средњим школама. Чак 83% средњошколки и 41% средњошколаца није сагласно са наведеним ставом. Може се видети и да се проценти слагања са овим ставом не мењају драстично на различитим узрастима, али и да има доста неодлучних дечака на свим узрастима (од петине до четвртине испитаних у сваком узрасту).

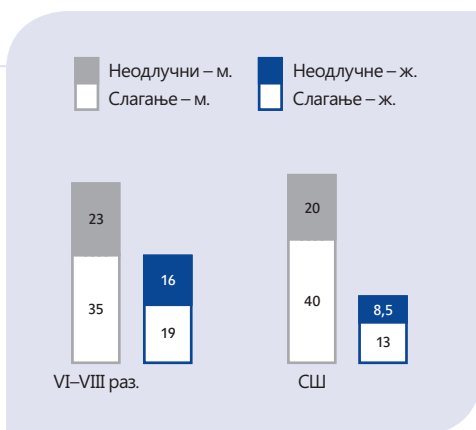
Графикон 10: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 10
— У реду је да девојка прва пита младића да изађу (у %)

48

Да ли су сагласни/е или не са ставом да је у реду да девојка прва пита младића да изађу, одговарали/е су само ученици/е старијих разреда ОШ и CШ. Њихови одговори се не разликују значајно — да девојка прва позове младића прихватљиво је за 40% девојчица у CШ и 30% у ОШ, као и за око половину дечака у оба узраста. Може се приметити да и у вези са овим ставом има доста неодлучних — приближно петина испитаних ученика и ученица у свим узрастима.

Графикон 11: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 11
— Младић који је био са много девојака је „фрајер“, а девојка која је била са много младића је „лака“ (у %)

Последњи став је такође био намењен старијим ученицама и ученицима основних школа и средњошколцима и средњошколкама и односи се на двоструке стандарде у вези са мушком и женском сексуалношћу и љубавним везама младих. Овде се јавља значајна разлика између младића и девојака (посебно у средњим школама). Већина младића је сагласна са овим ставом, а такође их је знатно више неодлучних по овом питању. Готово 80% средњошколки не прихвата овај став.

*

Анализа свих података који су добијени као одговори ученика/ца на ставове према родним улогама, указује на одређене трендове:

Група која најмање прихвата ставове који исказују стереотипне родне улоге су средњошколке. Девојке у средњој школи (у поређењу са другим групама, према узрасту и роду) у највећој мери изражавају неслагање са наведеним ставовима. На пример, чак 80% средњошколки се не слаже се са ставовима који приписују женама слабије способности за управљачке позиције, главну реч мушкарцу у породици, који говоре да су дечаци који плачу слабићи и у којима су изражени двоструки стандарди у љубавним и сексуалним односима. Може се рећи да је ово група која представља „носителке отпора” родним нормама које им друштво намеће.

Када је реч о дечацима, поред тога што степен слагања са наведеним ставовима углавном расте са узрастом (нпр. они у већем проценту сматрају да главну реч у породици треба да има мушкарац, говоре да су дечаци који плачу слабићи и сл.), разлике између старијих разреда ОШ и средње школе нису знатне, што указује да ставове које су прихватили при уласку у пубертет касније не мењају. Ипак, важно је приметити да постоји одређен проценат неодлучних дечака и младића (петина до четвртина) када су у питању поједини ставови. Ово су пре свега они ставови који се односе на одрасле (ко има главну реч у породици, или ко треба да буде на управљачким позицијама), али и став који се односи на иницијативу за изласке.

Приметно је да је код дечака млађег узраста (IV и V разред ОШ) углавном мање изражена сагласност са овим ставовима, а да она често расте са преласком у старије разреде. С обзиром да је то тренутак када већина деце улази у пубертет, поставља се питање: да ли растући притисак да се конформирају са прописаним родним улогама утиче на изградњу ставова? Такође, поставља се и питање на који начин школа утиче на формирање ставова о родним улогама, а и будући да је школа само део

друштвеног контекста у коме се школују и у коме одрастају девојчице и дечаци не сме се занемарити ни утицај који друштвени токови и догађаји могу имати на формирање њихових ставова.

Између осталог уочљиво је и прихватање ставова који прописују родне улоге за девојке — какве треба да буду, тј. изгледају и које улоге треба да имају кад одрасту, затим да све девојке једног дана треба да се удају и једног дана постану мајке (82% и дечака и девојчица на старијим узрастима), а и да је за девојке важно да увек буду дотеране (64–65% девојака и младића у СШ).

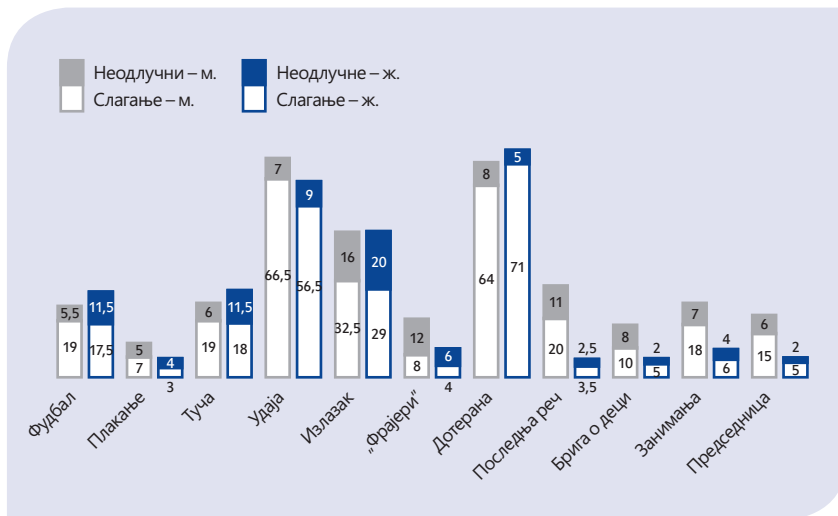
Ставови запослених у основним и средњим школама према родним улогама

Формулација ставова о којима су се изјашњавале особе запослене у школама је најприближнија оној намењеној ученицима/ама средњих школа и гласи овако:

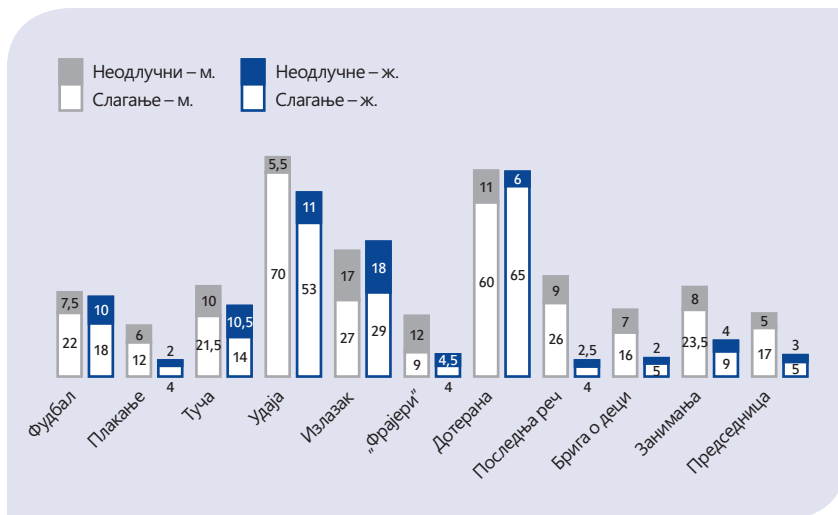
- \\ Фудбал није спорт за девојчице.
- /// Дечаци који плачу су слабићи.
- \\ У реду је да се дечаци понекад потуку.
- /// Свака девојка би требало да се једног дана уда и постане мајка.
- \\ У реду је да девојка прва позове младића да изађу.
- /// Младић који је био са много девојака је „фрајер“, а девојка која је била са много младића је „лака“.
- \\ Жена увек треба да буде дотерана.
- /// Мушкарац треба да има последњу реч у породици.
- \\ У породици брига о деци и кућним пословима треба да буде пре свега женски посао.
- /// Жене треба да се баве женским занимањима, а мушкарци мушким.
- \\ Жена не може да буде једнако добра председница државе нити директорка предузећа као што може мушкарац.

У графиконима испод приказани су одговори запослених у основним, а затим и у средњим школама.

Графикон 12: *Ставови зајослених у основним школама
према родним улозима (у %)*

Графикон 13: *Ставови зајослених у средњим школама
према родним улозима (у %)*

Разлике између ставова запослених у основним и средњим школама су незнатне. Мушкарци су углавном у већој мери сагласни са већином ставова, док то није случај код жена.

Ставови код којих је најизраженије прихватање су углавном исти као и код ученика и ученица — реч је о ставовима: *Свака девојка би требало једног дана да се уда и постане мајка* и *Жена увек треба да буде дошера*.

Око петине наставника и стручних сарадника (мушкараца) сматра да: фудбал није за девојчице, да је у реду да се дечаки понекад потуку, да мушкарац треба да има последњу реч у породици и да треба да постоји подела на мушка и женска занимања.

Истовремено, наставнице и стручне сараднице (жене) су изражавале слагање у мањем проценту са већином ових ставова. Али исказале су сличне ставове као наставници и стручни сарадници када су у питању девојчице и фудбал; односно физичко насиље међу дечацима. Као што се може видети у графиконима 12. и 13. сагласне су у већем проценту у поређењу са наставницима и стручним сарадницима са ставом који каже да жена увек треба да буде дотерана.

Из графикана број 12. и 13. може се видети да око петина наставника и стручних сарадника сматра да мушкарац треба да има последњу реч у породици, као и да треба да постоји подела на мушка и женска занимања. Подаци постају још значајнији уколико се има у виду да запослени у школама итекако могу утицати на професионалну оријентацију ученика и ученица те се поставља питање да ли наведени ставови детерминишу наставни рад наставника и стручних сарадника и утичу на даљу репродукцију родних стереотипа и учвршћивање родне стигматизације, а не њено промишљање и разграђивање.

Ставови према родно заснованом насиљу

Друга целина, односно друга врста ставова која је испитивана су ставови према родно заснованом насиљу. Пред испитаницима/ама је било неколико тврдњи у односу на које су се изјашњавали/е а које су се односиле на њихову перцепцију различитих аспеката или оправданости неких од врста родно заснованог насиља: партнерско, родно укалупљивање, сексуално узнемиравање, насиље над хомосексуално оријентисаним особама, а за запослене и став према насиљу у породици и дискриминацији хомосексуално оријентисаних наставника/ца у школама. Прво следе подаци који се односе на одговоре ученика/ца.

Ставови ученика и ученица у основним и средњим школама према родно заснованом насиљу

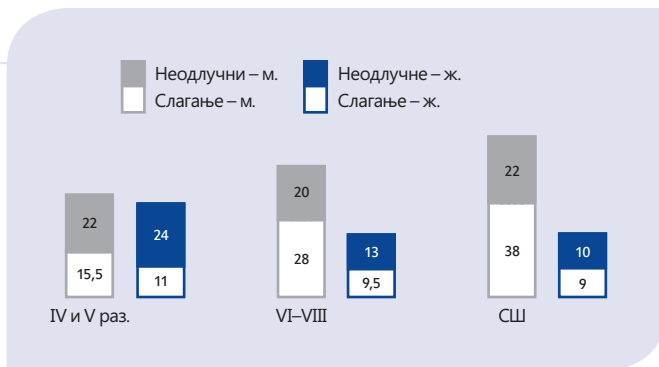
У делу који следи, приказани су одговори добијени од деце из основних и средњих школа, за сваки став појединачно. Први графикон у низу се односи на физичко насиље у вршњачким везама.

Графикон 14: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 12
— Некада је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар (у %)

Као што можемо видети из горњег графикона, са ставом да је некада оправдано да дечко својој девојци лупи шамар највише се слажу старији дечаци у основној и средњој школи и то око петина њих. Насупрот овоме, када су девојчице у питању, не само да се знатно мање њих слаже у односу на дечаке, него можемо видети и да ову тврдњу најмање прихватају средњошколке.

Графикон 15: Приказ одговора ученика/ца на сџав бр. 13
— У реду је да дечака/младића исмеваш ако се њонаша као „женски њејко“ („сека њерса“) / зајшо шџо је „феминизиран“ или „женскасџ“ (у %)

54

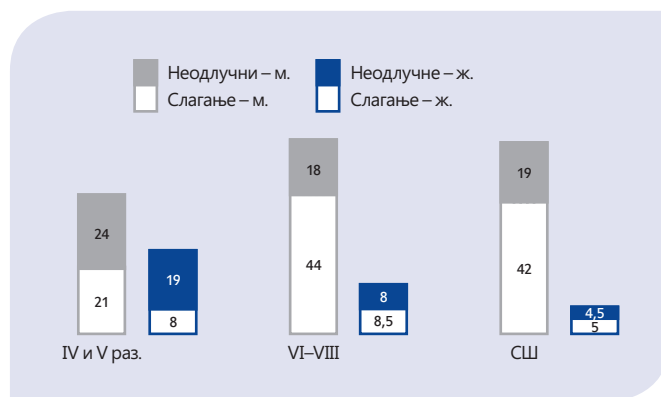
У графикону изнад приказани су одговори у вези са родним укалупљивањем дечака. Док се проценат девојчица које се слажу није велики (11%, 9,5% и 9%) и не разликује се значајно на различитим узрастима, код дечака је овај проценат све већи што је узраст старији (38% у средњој школи). Тако можемо видети да се највише дечака са овим слаже у средњим школама. На овом узрасту се са овом тврдњом не би сложило приближно 40% младића, на супрот 81% девојака.

Графикон 16: Приказ одговора ученика/ца на сџав бр. 14
— У реду је да исмеваш девојчицу/девојку зајшо шџо се њонаша као „мушкарача“ (у %)

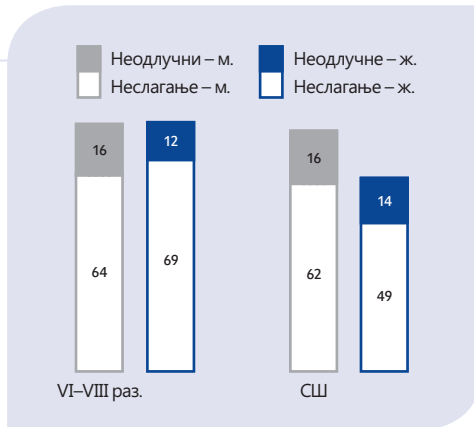
Следећи је био став који се односио на родно укалупљивање девојчица. Може се приметити да важи слична тенденција као и за претходни став — одређени мали проценат девојчица се слаже и тај проценат се не мења са узрастом, а проценат дечака који се слажу је највећи у средњој школи. Сем тога, може се приметити да је прихватање овог става ипак нешто мање изражено него за став приказан у графикаону бр. 15, родно укалупљивање дечака, односно родно укалупљивање дечака је интензивније у односу на родно укалупљивање девојчица. У средњој школи са овим ставом се не слаже око половине ученика и 86% ученица.

Графикон 17: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 15 — *Када дечак хваћа девојчицу за задњицу иако њо она не жели, њо је шала и део одрасћања / У реду је да дечац/младићи „вађају“ („вађаре“) девојчице/девојке, када оне њо не желе, њо је само шала и део одрасћања (у %)*

У графикаону изнад приказани су одговори који одражавају став према сексуалном узнемиравању девојчица у школама. Да је то само шала и део одрастања сматра приближно исти проценат дечака у старијим разредима основне школе и у средњој школи, и то у знатно вишем проценту него што то сматрају дечац и девојчица у IV и V разреду основне школе. С друге стране, веома мали проценат девојчица и у основној, а још мање у средњој школи се такође слаже са овом тврдњом. Дакле, када је у питању став према „вађарењу“, посебно су упадљиве разлике између дечака и девојчица. Тако, на пример, само око 40% старијих дечака за ову врсту узнемиравања девојчица сматра да није у реду, а са друге стране, ово је готово потпуно неприхватљиво за девојчице, па тако нпр. овако мисли чак 90% девојака у средњим школама.

Графикон 18: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 16
— Девојка која облачи прекрайшке сукње и шесне мајице,
сама је крива ако је неко најадне (у %)

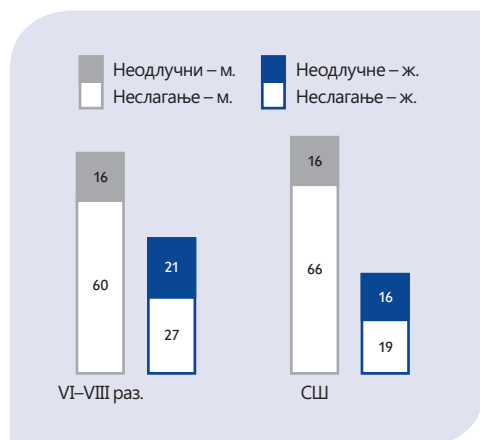

56

Овај став исказује приписивање одговорности жртви за сексуално насиље и напад. Као што можемо видети, велики проценат и дечака и девојчица се слаже са овом тврдњом. Став дечака се не разликује много за обе испитиване узрасне групе — у оба случаја ово је неприхватљиво за само око петину дечака. Код девојчица са друге стране се види упадљива разлика за ове две узрасне групе. И док се у основној школи са овим исказом не слаже њих око петина (дакле слична ситуација као код дечака), у средњој школи је група девојчица које не прихватају овај став знатно већа — готово 40%. Ипак, треба истаћи да се са окривљавањем жртава сексуалног насиља слаже још увек готово половина испитаних девојака у средњој школи.

Ученике и ученице смо питале такође о ставовима према оправданости физичког насиља према хомосексуално оријентисаним дечацима (односно у средњој школи: младићима). Већина дечака на оба узраста се слаже да је оваква врста насиља оправдана. Мање од петине средњошколаца не прихвата овај став. Док се код дечака опет види да слагање расте са узрастом, код девојчица је присутна обрнута слика — у средњој школи има нешто мање оних којима је ова врста насиља прихватљива. Са овим се слаже око четвртине девојчица у основним школама и још мање, око петина девојака у средњим.

Графикон 19: Приказ одговора ученика/ца на став бр. 17
— Дечак/младић који је заљубљен у другог дечака/младића
шреба да добије бајшине (у %)

*

Када се погледају и упореде одговори на све ставове у вези са родно заснованим насиљем, могу се уочити одређене правилности. Оно што важи за већину ставова јесте да су присутне упадљиве разлике између девојчица и дечака.

Сви наведени ставови су прихватљивији дечацима него девојчицама. Судаћи по добијеним подацима, за дечаке је родно засновано насиље прихватљиво у великој мери и то све више што су старији.

Са друге стране, код девојчица је примећена обрнута тенденција — број девојчица које се не слажу са ставовима који одобравају РЗН се повећава са узрастом. За већину ових ставова изгледа да су (слично као и код ставова који осликавају родне стереотипе) — средњошколске група код које је најдоминантније одбацивање насилних ставова.

Једини став који представља изузетак јесте онај о окривљавању жртве за сексуално насиље, где се може видети да у VII и VIII разреду ово сматра нешто више девојчица (69%) него дечака (66% у VII и 65% у VIII разреду). Процент оних којима је ово прихватљиво је заиста велики, што указује да је генерално најпроблематичнији однос према жртвама сексуалног насиља. Други став код кога постоји алармантно висок степен слагања је онај који се односи на физичко насиље према хомосексуално

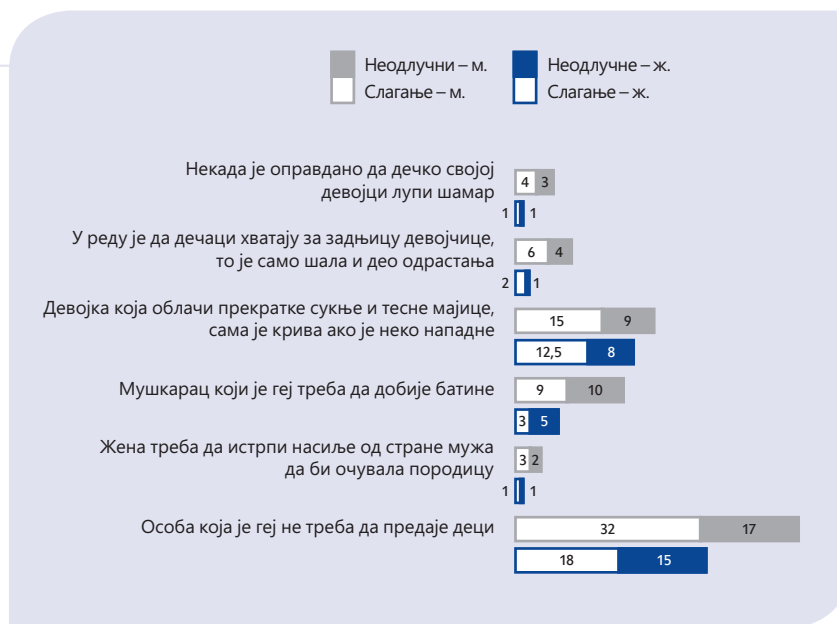
оријентисаним особама. Забрињавајуће је да је само петина дечака изјавила да се не слаже са овим ставовима.

Али, узимајући у обзир да се ради о експлицитно наведеном физичком насиљу, такође забрињава и чињеница да постоји и петина дечака, односно младића којима је прихватљиво и физичко насиље у партнерским везама.

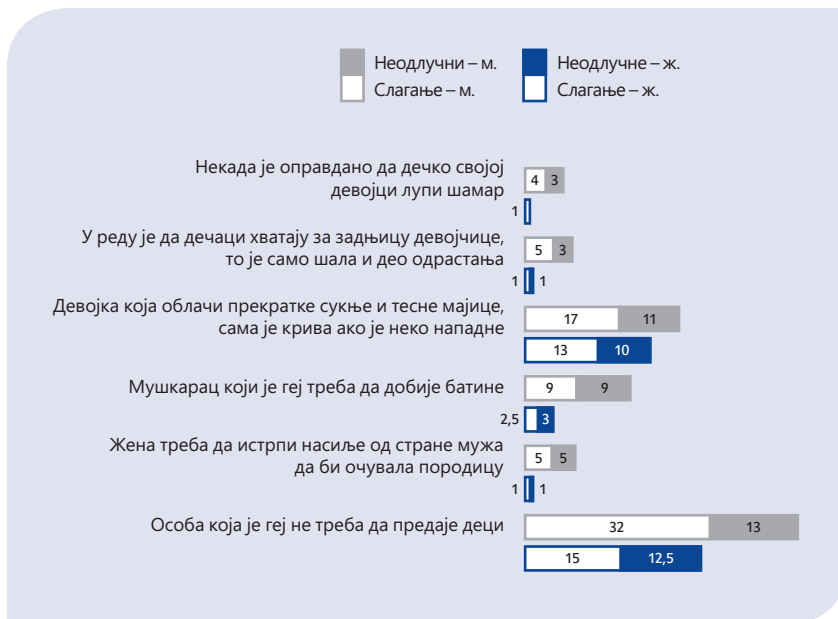
Ставови запослених у основним и средњим школама према родно заснованом насиљу

Пошто су изложени резултати који се односе на ставове деце према родно заснованом насиљу, сада ће бити приказани одговори одраслих особа запослених у школама.

Графикон 20: Ставови запослених у основним школама према родно заснованом насиљу (у %)

Графикон 21: Ставови запослених у средњим школама према родно заснованом насиљу (у %)

Када упоредимо графикон за средње школе са оним за основне, можемо уочити да се одговори запослених у средњим школама не разликују битније од оних у основним (то су углавном разлике од само неколико процената).

Видимо да иако одрасли у знатно мањој мери прихватају ове ставове него деца, у школама ипак постоје запослене особе које се слажу са овим ставовима. Слично као и код деце, најпроблематичнији су ставови који се тичу хомосексуално оријентисаних особа и окривљавања жртве за сексуално насиље. Прихватање је најинтензивније када је у питању став који исказује предрасуде/дискриминацију према хомосексуално оријентисаним особама, односно став којим се тврди да особа која је геј не треба да предаје деци. Са овим се слаже око трећина мушкараца и око петина жена, запослених у школи, а има и још око 15% неодлучних.

Следећа тврдња о којој постоји висок степен сагласности је она која пребацује одговорност за сексуално насиље са починиоца на пона-

шање жртве, где се 15–17% мушкараца и око 13% жена, запослених у школи, слаже с тим да је девојка сама крива за насиље ако се облачи на одређени начин (а још око 10% их је у односу на тај став неодлучно). Затим, 9% мушкараца (и око 3% жена) *зайослених у школи смашрају да мушкарац који је жеј шреба да добије башине*. А такође и још 9–10% мушкараца је неодлучно у вези са овим. Иако ови бројеви на први поглед не морају изгледати велики, ипак забрињава чињеница да уопште постоји приближно 15% наставника који се слажу (или су неодлучни) са овако формулисаним, експлицитно насилним ставовима.

Тakoђе, за 5–6% мушкараца и само 1–2% жена је физичко сексуално узнемиравање међу децом само шала и део одрастања. Партнерско и породично насиље је неприхватљиво за готово све запослене.

Може се уочити да за све ставове важи да их жене запослене у школи прихватају у нижем степену од мушкараца који су запослени у школи.

Родно засновано насиље у школама

У овом делу извештаја биће представљени различити облици родно заснованог насиља у школама — колико често се јавља, које су врсте, ко га најчешће чини и како се на њега реагује. Посебно ће бити обрађено партнерско насиље, односно насиље које се дешава у адолесцентским везама.

Изложеност ученика и ученица родно заснованом насиљу у школама

Ученици и ученице су одговарали/е на питања о томе да ли им се у претходна 3 месеца десио неки од наведених облика насиља. Резултати су показали да је укупно 69% ученика/ца основних школа и чак 74% ученика/ца средњих школа одговорило да је најмање једном доживело бар један облик родно заснованог насиља током прва три месеца школске 2013/2014. године.

У табелама које следе су представљени ови подаци по разредима, посебно за основну и посебно за средњу школу.

Табела 2: *Изложеност ученика и ученица основних школа родно заснованом насиљу*

	Разред					Укупно
	IV	V	VI	VII	VIII	
Дечаци	724	833	893	947	940	4337
	58%	65%	70%	78%	81%	70%
Девојчице	617	762	876	1019	929	4203
	48%	58%	70%	81%	85%	68%
Бр. уч.	1341	1595	1769	1966	1869	8540
%	53%	61%	70%	79%	83%	69%

Дакле, у основној школи највећи проценат изложености родно заснованом насиљу се односи на ученице (девојчице) у VIII разреду (85%). Такође, подаци указују да су дечаци били/е изложени/е родно заснованом насиљу у великом проценту (81%). Ове резултате треба читати и интерпретирати имајући у виду да је истраживање обухватило ши-

рок дијапазон облика родно заснованог насиља (погледати дефиниције РЗН-а у овом извештају) који су и различите тежине једни спрам других, те је за коначне закључке о угрожености девојчица и дечака родно заснованим насиљем у школама потребно погледати резултате који се односе на искуства и учесталост појединих облика РЗН-а, као и на род особа које чине РЗН. Такође, даља истраживања, првенствено квалитативног карактера, која би у свој фокус ставила поимање разлика у родним улогама, односно, различите начине на које родно заснованог насиље погађа девојчице и дечаке у свакодневном животу, и њиховим последицама, могла би дати неопходан увид у родне односе и родне хијерархије међу младима, те осветлити и проблематику методологије истраживања ових врста насиља.

Табела 3: Изложеност ученика/ца средњих школа родно заснованом насиљу

	Разред				Укупно
	I	II	III	IV	
Младићи	832	900	839	677	3248
	68%	75%	76%	77%	74%
Девојке	652	764	782	711	2909
	70%	73%	79%	76%	75%
Бр. уч.	1484	1664	1621	1388	6157
%	69%	74%	77%	77%	74%

У средњој школи је проценат деце која пријављују да су била изложена неком облику РЗН-а подједнак у III и IV разреду и износи 77%. Као и у основној школи, не постоји значајна разлика у изложености младића и девојака.

Учесталост појединих облика родно заснованог насиља у школама

У табели која следи (Табела 4) приказана је у процентима изложеност ученика и ученица одређеним врстама родно заснованог насиља у основној школи.

Табела 4: Изложеност ученика и ученица појединим облицима родно заснованог насиља у основној школи (у %)

Различити облици родно заснованог насиља	IV		V		VI		VII		VIII		Укупно	
	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.	Деч.	Дев.
Родне предрасуде	18,5	19	24	22	27	24	27	28	25	28	24	24
Родно укалупљивање	7	7	9	8	12	8	11	13	10	13	10	10
Излагање порнографији	16,5	12,5	20	14	20,5	16	21	23	20	27,5	19,5	18
Вулгарне поруке	13	9	17	10	16	12	18	15	19,5	18	17	13
Вулгарни покрети	33	24	38	31	44	40	52	48	51	55	43,5	39
Угрожавање приватности	13	15	17	29	16	35	21	44	26	50	19	34
Вређање изгледа	16	14	19	18	20	22	22	26	23	30	20	22
Сексуална објектификација	11	6,5	15	12	21,5	23	32	40	40	53	23	26
Електронско секс. узнемиравање	/	/	/	/	8	8	11	9,5	10,5	12	10	10
Скидање одеће на силу	15	4	19	5	24	5	26	6	29	9	22,5	6
Физичко сексуално узнемиравање	8	8	7	12	9,5	25	13	35	15	37	10	23
Присилно љубљење	5	5	7	6	12	11	18	15	20	20	12	11

Из табеле се може видети који су то облици којима су деца најчешће изложена у основној школи. Најучесталији облици су: пре свега излагање вулгарним покретима (41% деце), а затим и родне предрасуде и коментари који представљају сексуалну објектификацију — које је доживела око четвртина ученика и ученица. Такође не треба занемарити ни облике РЗН-а као што су излагање порнографији и вређање изгледа, које је доживела око петина ученика и ученица. За све ове облике важи да су приближно подједнако распрострањени међу дечацима и девојчицама.

С друге стране, постоје облици који су веома учестали, али пре свега само у једној групи — само код девојчица или само код дечака, па је тако:

- ▮ више од трећине девојчица (34%) било изложено угрожавању приватности (путем вирења у свлачионицу или тоалет док је особа унутра)
- ▮ 22,5% дечака било изложено скидању одеће на силу
- ▮ физичко сексуално узнемиравање доживело 23% девојчица.

За рад на превентивним активностима је посебно важно узети у обзир и који су то узрасти на којима насиље расте. Ови подаци говоре да сви облици постају знатно учесталији са узрастом, а практично ескалирају у VII и VIII разреду. Посебно су алармантни подаци о изложености девојчица у VIII разреду различитим облицима РЗН-а, па тако можемо видети да је више од половине девојчица изложено сексуалној објектификацији (53%) и половина угрожавању приватности (50%), а више од трећине девојчица је и у VIII (као у VII разреду) било изложено физичком сексуалном узнемиравању. И насиље над дечацима је најучесталије у VIII разреду, па тако 40% доживљава коментаре који представљају сексуалну објектификацију, а 29% покушаје скидања одеће на силу. Такође, петина и дечака и девојчица у VIII разреду доживљава да је неко покушао да их пољуби на силу, против њихове воље.

У табели која следи (Табела 5) приказана је у процентима изложеност ученика и ученица одређеним врстама родно заснованог насиља у средњој школи.

Табела 5: Изложеност ученика и ученица појединим облицима родно заснованог насиља у средњој школи (у %)

Различити облици родно заснованог насиља	I		II		III		IV		Укупно	
	Мл.	Дев.	Мл.	Дев.	Мл.	Дев.	Мл.	Дев.	Мл.	Дев.
Родне предрасуде	26	31	30	32	29	35	26	33	28	33
Родно укаљивање	11	12,5	13	14,5	14	16	12	14	12,5	14
Излагање порнографији	16	11	19	13	21	15	21	16	19	14
Вулгарне поруке	5	3	9	5	9	5	9	5	8	5
Вулгарни покрети	33	34	45	38	48	42	46	40	43	39
Угрожавање приватности	13	22	18	20	21	25	20	18	18	21
Вређање изгледа	18	22	19	23	21	23	20	22	19,5	23
Сексуална објектификација	32	42	41	50	44	55	45	55	40	50
Електронско секс. узнемиравање	2	1	4	1	4	1	3	1,5	3,5	1
Скидање одеће на силу	11	5	16	5	18	6	16	5,5	15	5
Физичко сексуално узнемиравање	16	16	21	13,5	26	16	24	14	21	15
Присилно љубљење	17	19	21	22,5	24	25	25	25	21	23
Ширење гласина	9	4	13	9	14	12	15	15,5	12,5	10

Када је у питању средња школа, најучесталији облик сексуална објектификација — половина девојака и 40% младића доживели су да им буду упућени коментари ове врсте. Изложеност вулгарним покретима присутна је са идентичном распрострањеношћу као у основним школама (око 40% — нешто више код младића, нешто мање код девојака). Такође су распрострањене родне предрасуде — доживела их је трећина девојака и нешто мање младића.

Поред ових, најчесталијих облика РЗН-а, присутни су и следећи, које је доживела око петина младих у средњим школама: угрожавање приватности, вређање изгледа, покушаји љубљења на силу и физичко сексуално узнемиравање. Разлике у распрострањености истих облика нису велике између младића и девојака осим када је у питању неколико облика РЗН-а — девојке су изложеније родним предрасудама и сексуалној објектификацији, а младићи скидању одеће. Посебно је упадљиво да је физичком сексуалном узнемиравању сада изложено нешто више младића него девојака.

Разлике у односу на узраст нису велике, с тим што за већину облика важи да су нешто чешћи у III разреду.

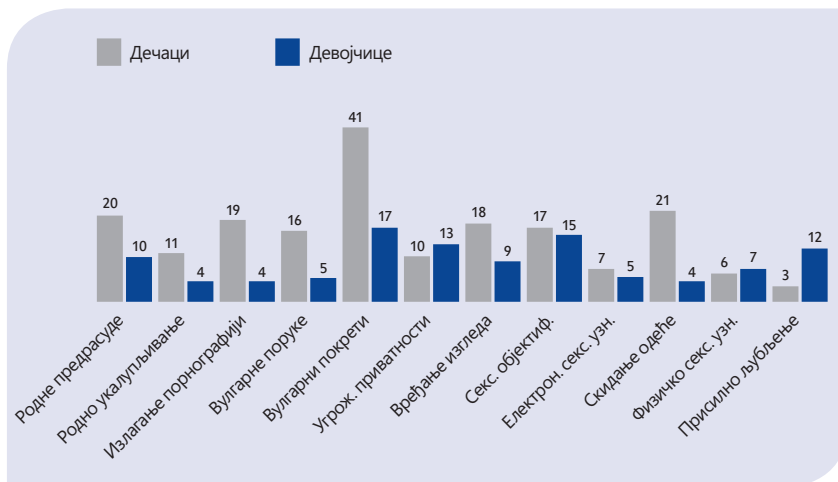
Учесталост вулгарних покрета је иста, а сексуална објектификација и родне предрасуде се дешавају још чешће него у основној школи. Такође је порасла распрострањеност неких облика у односу на основну школу: покушаји љубљења на силу, а и физичко сексуално узнемиравање али само кад су младићи у питању. За неке облике РЗН-а важи да су мање учестали него у основној школи и то: писање/цртање вулгарних порука, електронско сексуално узнемиравање, угрожавање приватности девојака, физичко сексуално узнемиравање девојака и скидање одеће код младића.

Чињење родно заснованог насиља

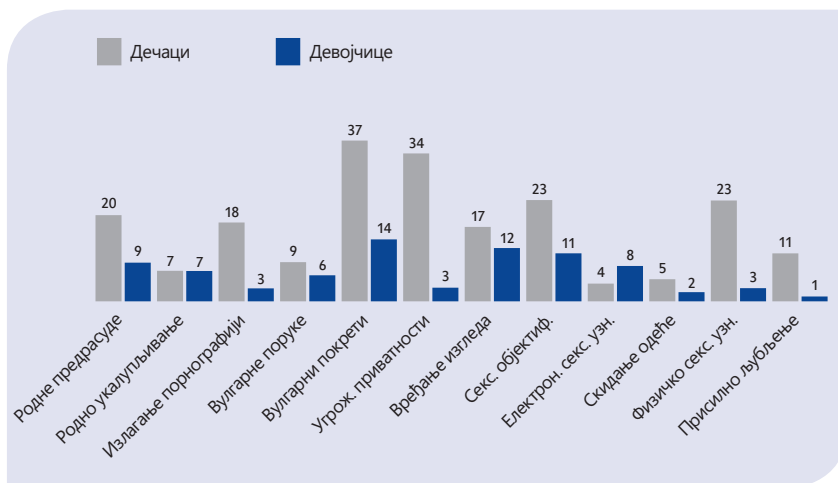
Овим истраживањем су добијени и подаци о томе ко најчешће чини родно засновано насиље над девојчицама, а ко над дечацима, о којим се врстама и облицима РЗН-а ради, и то посебно за основну и посебно за средњу школу.

Као што се може видети из графикона који следи, дечаци дечацима чешће чине 7 облика РЗН-а. Ово је посебно изражено када је у питању излагање вулгарним покретима, скидање одеће на силу и излагање порнографији. Сексуалну објектификацију, електронско сексуално узнемиравање и физичко сексуално узнемиравање приближно подједнако дечацима чине и девојчице и дечаци. Облик РЗН-а који знатно чешће чине девојчице дечацима је покушај љубљења на силу.

Графикон 22: Особе које чине родно засновано насиље над децаима у основној школи (у %)

Графикон 23: Особе које чине родно засновано насиље над девојцима у основној школи (у %)

У основној школи, девојчице 10 облика РЗН чешће доживљавају од стране дечака, него од стране девојчица. Ово је посебно изражено код угрожавања приватности, вулгарних покрета, физичког сексуалног узнемиравања, излагања порнографији, па и присилног љубљења и родних предрасуда. Родно укалупљивање им чине подједнако дечаци и девојчице, а електронско сексуално узнемиравање им чине чешће девојчице него дечаци.

Ученици и ученице основних школа одговарали/е су и на питање да ли су они/е некад починили/е неки од облика родно заснованог насиља у школи.

Табела 6: Ученици/е који/е чине родно засновано насиље у основној школи — самопроцена

		Разред					Укупно
		IV	V	VI	VII	VIII	
Дечаци	Ниједном	1235	1214	1044	842	723	5058
		94%	91%	78%	66%	59%	78%
	1–2 пута	70	105	239	298	334	1046
		5%	8%	18%	23%	27%	16%
		3 или више пута	13	15	62	132	163
	1%	1%	5%	10%	13%	6%	
Девојчице	Ниједном	1276	1287	1206	1149	942	5860
		98,5%	97%	92%	88%	83%	92%
	1–2 пута	17	37	95	129	167	445
		1%	3%	7%	10%	15%	7%
		3 или више пута	3	4	16	28	26
	0,2%	0,3%	1%	2%	2%	1%	

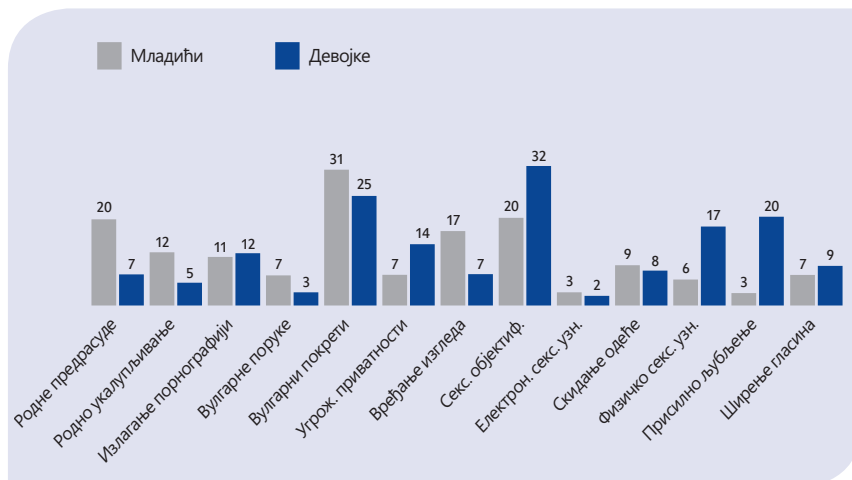
Уколико се упореде одговори дечака и девојчица приметно је да дечаци чешће одговарају да су починили неки од облика РЗН-а, у односу на девојчице. Укупно 1431 дечак (што чини 22% од укупног броја испитаних дечака) одговара да је чинио РЗН, док 522 девојчице (што чини 8% од укупног броја испитаних девојчица) пријављује да су учиниле РЗН. Такође, дечаци чешће одговарају и да су више пута чинили РЗН у поређењу са одговорима девојчица. Укупно 385 дечака (што чини 27% од броја дечака који пријављују да су чинили РЗН), наспрам 77 девојчица

(што чини 15% од укупног броја девојчица које пријављују да су чиниле РЗН) одговара на овај начин.

Највише дечака који су се изјаснили да су учинили РЗН има у осмом разреду (497 ученика, што износи 40% од укупног броја ученика овог разреда). Од овог броја 13% (163 ученика) одговарају да су родно засновано насиље вршили три или више пута. Девојчица које су се изјасниле да су починиле РЗН такође највише има у осмом разреду (193 ученице, што износи 17% од укупног броја ученица у овом разреду). Од овог броја 2% (26 ученица) одговарају да су родно засновано насиље вршиле три или више пута.

У графиконима који следе (графикон бр. 24 и 25) могу се видети одговори младића и девојака из средњих школа који/е су били/е изложени/е насиљу и ког су рода особе које су починиле неку врсту РЗН-а над њима.

Графикон 24: Род особа које чине родно засновано насиље над младићима у средњој школи (у %)

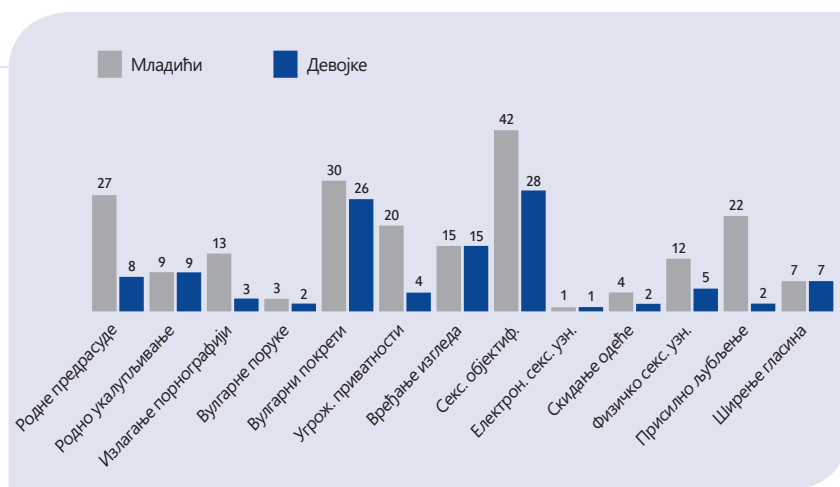

На основу података добијених од младића може се уочити да су одређене облике РЗН-а према њима починили најчешће други младићи и то: родне предрасуде, вређање изгледа, излагање вулгарним покретима, писање/цртање вулгарних порука/цртежа и родно укалупљивање.

Међутим следеће облике РЗН-а младићима чешће чине девојке: угрожавање приватности у виду вирења у тоалет/свлачионицу док су они унутра, присилно љубљење, физичко сексуално узнемиравање и сексуална објектификација.

Младићи приближно подједнако доживљавају поједине облике РЗН и од девојака и од других младића, и то: излагање порнографији, електронско сексуално узнемиравање, скидање одеће и ширење гласина о сексуалном искуству.

Графикон 25: Род особа које чине родно засновано насиље над девојкама у средњој школи (у %)

На основу података добијених од девојака може се уочити да су скоро све облике РЗН-а према њима чинили најчешће младићи, а посебно када су у питању сексуална објектификација, присилно љубљење, угрожавање приватности, родне предрасуде и вулгарни покрети. Следеће врсте РЗН-а девојкама подједнако чине друге девојке и младићи: родно укалупљивање, вређање изгледа, ширење гласина о сексуалном искуству, скидање одеће, вулгарне поруке и електронско сексуално узнемиравање.

Ученици и ученице средњих школа, које су биле укључене у узорак, одговарали/е су и на питање да ли су они/е некад починили/е неки од облика родно заснованог насиља у школи.

Табела 7: Ученици/е који/е чине родно засновано насиље у средњој школи — самопроцена

		Разред				Укупно
		I	II	III	IV	
Младићи	Ниједном	1057	958	878	684	3577
		89%	85%	83%	84%	85%
	1–2 пута	122	136	149	106	513
		10%	12%	14%	13%	12%
		3 или више пута	10	34	31	23
	1%	3%	3%	3%	2%	
Девојке	Ниједном	825	885	870	809	3389
		93,5%	88,5%	89,5%	90%	90%
	1–2 пута	55	103	93	85	336
		6%	10%	10%	9%	9%
		3 или више пута	2	12	9	7
	0,2%	1%	1%	1%	1%	

Уколико се упореде одговори младића и девојака приметно је да младићи чешће одговарају да су починили неки од облика РЗН-а у односу на девојке. Укупно 611 младића (што чини 14% од укупног броја свих испитаних младића) пријављује да су чинили РЗН, док 366 девојака (што чини 9% од укупног броја свих испитаних девојака) пријављује да су учинили неки од облика РЗН. Такође, младићи чешће одговарају и да су више пута чинили РЗН у поређењу са одговорима девојкама. Укупно 98 младића (што чини 16% од укупног броја младића који пријављују да су чинили РЗН), у односу на 30 девојака (што чини 8% од укупног броја девојака које пријављују да су чиниле РЗН) одговара на овај начин.

Младића, који су одговорили да су починили насиље, највише има у трећем разреду (180 ученика, што износи 17% од укупног броја младића у овом разреду). Од овог броја 3% (31 ученик) одговарају да су родно засновано насиље вршили три или више пута.

Девојака, које су одговориле да су починиле насиље, највише има у другом разреду (115 ученица, што износи 11,5% од укупног броја ученица у овом разреду). Од овог броја 1% (12 ученица) одговарају да су родно засновано насиље вршиле три или више пута.

*

Када су самопроцена и узраст у питању, мањи проценат младића се изјаснио да чини РЗН у средњој школи него у основној (14% у средњој наспрам 22% у основној школи), док проценат девојчица не варира у тој мери са узрастом (10% у средњој, а 8% у основној школи).

Анализа питања, ко чини родно засновано насиље, мора се посматрати у контексту барем два извора података. Први су питања онима који су трпели РЗН (видети Графиконе 22–25), док су други питања самопроцене (Табеле 6–7) која показују да је само мали број испитаника и испитаница спреман да изјави да су чинили РЗН.

Када се анализирају подаци из графикана број 22 и 24 примећује се да дечаци чешће чине следеће облике РЗН-а једни другима (него што им то чине девојчице): скидање одеће на силу у основној школи, а родне предрасуде и вређање изгледа у средњој школи.

Подаци из графикана број 23 и 25 указују да дечаци чешће чине следеће облике РЗН-а девојчицама (него што им чине друге девојчице): угрожавање приватности и физичко сексуално узнемиравање (у основној школи) и сексуалну објектификацију (у средњој школи).

У фокус групном испитивању, ученице основне школе су такође дале неколико примера доживљене сексуалне објектификације која указује на постојање родне хијерархије и на овом узрасту:

Ученица А: „ Нашу другарицу зато што је баш виша од нас, висока, зезају..”

Ученица Б: „Краката”

У наведеном примеру јасно је демонстрирана тежња да се и кроз „спољне знаке потчињеног положаја”, односно кроз појавност, покаже да дечак/мушкарац има већу моћ од девојчице/жене, те да девојчица/жена треба да се осећа понижено ако је по нечему (макар и по расту) „виша” од дечака/мушкараца.

„Па, не знам, ако је неко у нашем одељењу можда пунији, онда га зезају ‘дебела’ или ако се неко обрати њима ‘шта ти хоћеш дебела’ и тако то, или ако је једна девојчица, имамо једну девојчицу која је јако висока ‘жирафа’ и тако то..”

Овај пример указује на изложеност девојчица сексуалној објектификацији, односно на изложеност коментарима у којима се постављају

стандарди „женске лепоте“, и то већ у основношколском узрасту. Континуирана изложеност сексуалној објектификацији може произвести низ негативних последица, међу којима и ниско самопоуздање, проблеме у исхрани, емотивну нестабилност итд., што се додатно продубљује у старијим разредима, када се појача и притисак окружења, на шта указују и подаци из квантитативног истраживања о изложености девојчица овом облику РЗН.

Такође, дечаци чешће чине и дечацима и девојчицама следеће облике РЗН-а: показивање вулгарних покрета и излагање порнографији.

С друге стране, девојчице чешће над дечацима (него што им то чине други дечаци) врше покушаје љубљења на силу у основној, а још и угрожавање приватности, физичко сексуално узнемиравање и сексуалну објектификацију у средњој школи.

Девојчице у основној школи једне другима чине чешће електронско сексуално узнемиравање него што им то чине дечаци. У средњој школи, све облике РЗН-а, чешће чине младићи девојкама, него оне једна другој.

У фокус групном испитивању средњошколци су наводили и примере вербалног РЗН-а у виду сексуалне објектификације коју запослени/е у школи чине према младима:

Ученик А: Па, ја знам, на пример, добро, то се често дешава, на пример да је професорка вређала, то знам да...

Модератор: Ученицу?

Ученик А: ...на основу изгледа, да. Да је била мало крупнија, била је мало дрска према њој и немам појма, онда су оне почеле да се свађају буквално и да се прозивају.

Мод: Шта јој је она рекла, на основу чега? Изгледа?

Уч: Па, кажем, крупнија је доста била...

Ученик А: То је осетљива тема, кад неко каже, мислим, девојчице то доживљавају, имају мало вишу килажу и кад им то споменеш оне се увреде као кад нама кажеш не знам шта, њима то, нервира...

Ученик Б: Исто та професорка, исто другарица тако мало пунија и добацила јој и ова се наљутила хтела је код педагога да је тужи, на пример мени кад је добацила ја се нисам наљутио ни мало, само сам се насмејао и наставио сам, чак се и професорка насмејала и ништа.

Иако ученици наводе примере вербалног РЗН-а приметно је да изостаје њихова реакција на ову врсту насиља, како када се дешава њима лично, тако и када се догађа ученицама. Такође, наведени примери јасно указују на наметање стандарда лепоте, првенствено женског тела, иако дешавања са наставе ученици тумаче „женским поимањем“ дате ситуације: „Па, нема потребе да идеш код педагога и кажеш да неко, да ти је професорка рекла да си ти таква и таква, јер то сад стварно није довољан разлог да би професорку казнили (...) Сад не можеш да је казниш, али да тражиш казну за професора, да не знам шта да тражиш, зато што ти је рекла да си ти крупна. То је глупост.“

Овај пример указује на присуство предрасуде да су девојчице „осетљивије“, емотивније од дечака те стога реагују „глупо“ у ситуацијама које су, према мишљењу дечака, смешне. У примерима које су ученици навели реч је о родно заснованом насиљу, а предрасуде служе као инструмент одржавања жене у улози жртве. Поред тога, предрасуде овог типа имају за циљ да оправдају насиље и изражавају неспремност да се проблем реши, јер се све објашњава наводном специфичношћу поимања дате ситуације.

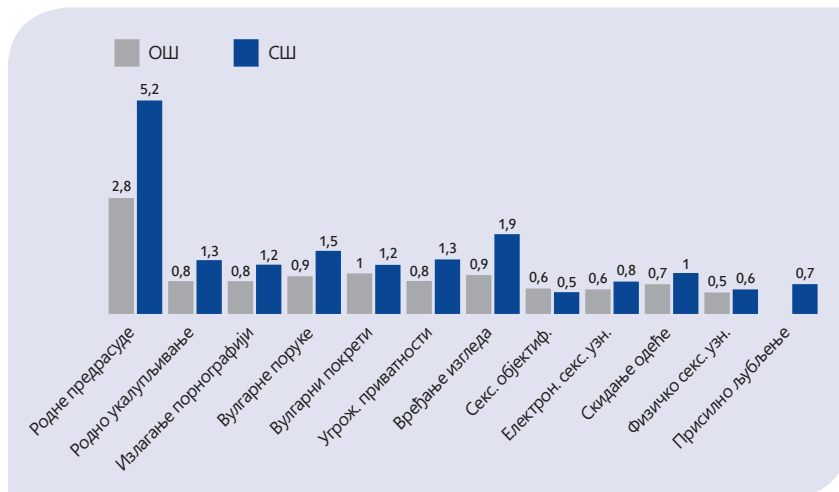
Дакле, на основу одговора и из основне и из средње школе, и самопроцене и процене других, може се закључити да су дечаци чешће вршили родно засновано насиље, како према девојчицама, тако и према дечацима, и то најчешће у VIII разреду основне школе (чак 40% ученика овог разреда).

Запослени у школи као особе које чине РЗН

После сваког питања које се односило на доживљени облик РЗН-а, ученици/е су могли да заокруже одговор да ли су им то чиниле: девојчице, дечаци или запослени у школи. У графикону бр. 26 приказани су у процентима овакви одговори.

Као што се може видети, за све облике РЗН-а важи да су незнатно чешће пријављивани у средњој школи него у основној, а највећа разлика је управо код облика који се најчешће пријављује — родних предрасуда.

Графикон 26: Одговори ученика/ца о зајосленима као особама које чине РЗН (у %)

Партнерско насиље у адолесцентским везама

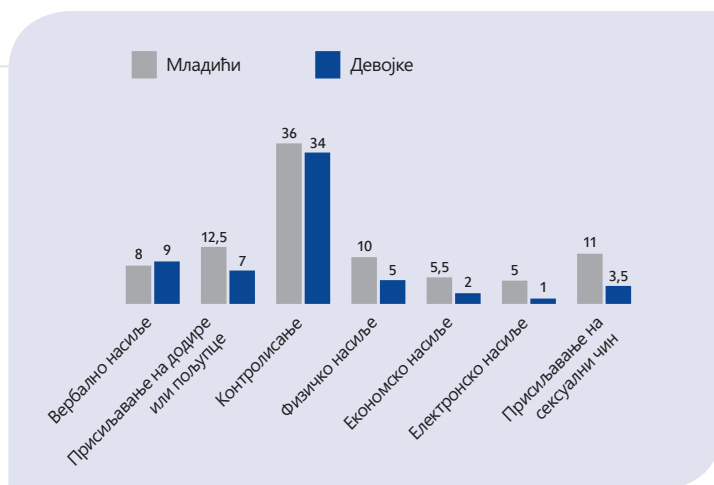
На питања која се тичу насиља у партнерском односу одговарали/е су само ученици/е средњих школа, укупно 6907 средњошколци и средњошколаца, и то ученици/е који су бар једном били/е или су сада у љубавној вези. Од овог броја 41% младих, односно 2848 младића и девојака пријављује да су бар једном доживели/е неки од облика насиља у партнерском односу.

Табела 8: Изложеност насиљу у партнерском односу по разредима (у %)

		Разред				Укупно
		I	II	III	IV	
Младићи	Бр.	396	437	426	343	1602
	%	40%	43%	46%	45%	43%
Девојке	Бр.	201	315	376	354	1246
	%	31%	37%	43,5%	42%	39%
Укупно	Бр.	597	752	802	697	2848
	% у оквиру разреда	36%	40%	50%	43%	41%

Када се посматрају сви облици партнерског насиља, младићи нешто чешће пријављују да су доживели неку врсту насиља у вези. Највише младића и девојака који/е су доживели/е насиље иде у трећи разред средње школе (28% од укупног броја ученика/ца који/е су доживели/е насиље у партнерском односу).

Графикон 27: *Изложеност различитим облицима партнерског насиља (у %), СШ*

Као што је приказано у графикону бр. 27, младићи нешто чешће пријављују већину облика партнерског насиља. Ова разлика је највећа када је у питању присиљавање на додире или пољупце и присиљавање на сексуални чин. Вербално партнерско насиље пријављује готово исти проценат младића и девојака.

И младићи и девојке су најчешће изложени психолошком насиљу (контролисању кретања и поступака од стране особе са којом су у партнерском односу) и то приближно подједнако учестало (36% и 34%).

Резултате о изложености различитим облицима партнерског насиља преносимо у целисти, иако је анализа одговора на питања отвореног типа указала да насиљу у адолесцентским везама младићи прилазе неозбиљно, кроз шалу и правећи ласцивне коментаре, који из разумљивих разлога овде нису пренети. Ово наводи на закључак да су разговори на ову тему итекако потребни у школама, те да са овим разговорима треба

кренути и на млађим узрастима како би се деца благовремено упознала са озбиљношћу проблема насиља у партнерским односима и последицама које оно носи са собом, али исто тако како би боље разумели себе и другог и како би артикулисали сопствене потребе и жеље уз уважавања потреба и жеља друге особе с којом су у вези.

Уз то, анализа одговора ученика и ученица указује на простор за нова истраживања која би у фокус ставила одношење младих према овој врсти насиља, као и поимање девојака и младића о угрожености појединим облицима насиља у партнерском односу и њиховим последицама.

Табела 9: Чињење насиља у партнерском односу — самопроцена

		Разред				Укупно
		I	II	III	IV	
Младићи	Ниједном	900	896	771	644	3211
		90%	87%	84%	85%	87%
	Једном	92	109	122	92	415
		9%	11%	13%	12%	11%
Више пута	4	22	27	25	78	
	0,4%	2%	3%	3%	2%	
Девојке	Ниједном	633	784	781	747	2945
		96%	93%	91,5%	90%	92%
	Једном	20	48	58	76	202
		3%	6%	7%	9%	6%
	Више пута	4	10	15	11	40
		1%	1%	2%	1%	1%

У табели број 9 може се видети податак да младићи у већем броју наводе да су починили насиље у партнерском односу. Укупно 493 младића пријављују да су чинили насиље у партнерском односу (што чини 13% укупног узорка), наспрам 242 девојке (што чини 8% узорка).

Највише младића који кажу да су ово урадили има у трећем разреду средње школе (30% од укупног броја младића који пријављују да су чинили насиље у партнерском односу), а највише девојака има у четвртном разреду (36% од укупног броја девојака које пријављују да су чиниле насиље у партнерском односу). И ови подаци такође доводе у питање резултате о изложености различитим облицима партнерског насиља у

адолесцентским везама, нарочито ако се упореде са резултатима приказаним у графикону број 27. те би за доношење коначних закључака у овој области било потребно спровести додатна испитивања, првенствено квалитативног карактера.

Реакције ученика/ца на доживљено РЗН

Како се ученици/е понашају када је неко насилан према њима

Одговори на питања отвореног типа у упитнику говоре нам о томе који облици родно заснованог и другог насиља су најтеже пали деци, како су реаговала на њих, да ли су се и коме обратила и шта је та особа евентуално предузела.

Облици родно заснованог насиља који су ученицима/ученицама најтеже пали:

▮ **Исмевање изгледа (косе, дебљине, девојчице се жале да их исмевају када су високе...)**

▮ **Вулгарне поруке**

На пример: „Дечаци су нам вулгарно добацивали док смо пролазиле“, „Коментарисали су изглед груди и задњице девојчица“

▮ **Родне предрасуде и дискриминација**

На пример: „Када ми је речено да не могу да играм фудбал, а ја много волим да играм фудбал“ (девојчица, основна школа)

▮ **Излагање порнографском материјалу**

▮ **Физичко сексуално узнемиравање (додире интимних делова тела, присилно љубљење, скидање одеће на силу)**

На пример: „Неки дечаци су покушавали да ме уведу на силу у мушки ВЦ и тамо пробали да ме ‘ваћаре’ за груди и задњицу.“

„Један дечак ме ‘ваћарис’ за груди и задњицу. То је радио и мојим другарицама“

„Често нас дечаци хватају иако ми то не желимо. Дешавало се у ходницима школе и у учионици док је наставник био присутан.“

▮ Физичко насиље (туче, шутирање, шамари, гурање — ове врсте насиља чешће пријављују дечаци)

„Има велики број ученика који малтретирају децу и због тога се плашим. Ученици осмог разреда прете нам и не можемо да идемо да их пријавимо.“

▮ Угрожавање приватности

▮ Електронско вербално и визуелно узнемиравање

Ученици и ученице су питани и о сопственој реакцији на доживљене облике РЗН. Највише их је одговорило да нису ништа урадиле/и или су описали како су се склонили/е, повукли/е или покушали/е да игноришу оно што им се десило. Овакве реакције ученици/е описују у односу на вербално родно засновано насиље, али и на физичко насиље. Посебно скрећемо пажњу на девојчице које су описивале да им је непријатно и да се стиде због претрпљеног физичког сексуалног узнемиравање па због тога не ураде ништа и никоме се не обраћају.

Када је реч о њиховим непосредним реакцијама, следећа велика група одговора описује обраћање за помоћ запосленима у школи, затим родитељима и на крају пријатељима и пријатељицама. Знатно мањи број деце наводи да су покушали да разговором реше проблем, и најзад најмања група наводи да су узвратили вербалним или физичким насиљем.

Наводимо пример реакције две девојчице које нису никоме пријавиле физичко сексуално узнемиравање: „Покушала сам да се не ‘мотам’ око дечака и увек сам стајала наслоњена на зид између часова док чекамо наставника“ и „Покушала сам да не будем упадљива дечацима“.

Када се анализирају одговори деце која су се обратила некоме за помоћ, онда се види да се највише обраћају запосленима у школи, и то најчешће разредном старешини, али и другим наставницима, психологу и педагогу, а најређе школском полицајцу. Мањи број деце писао је о обраћању родитељима, браћи, сестрама и другим члановима породице. Док се најмањи број њих обратио за помоћ пријатељицама и пријатељима.

У средњој школи веома мали број ученица и ученица се обраћа запосленима у школи.

Реакције на партнерско насиље

Ученици и ученице који/е су одговорили/е да им се десила нека врста насиља у вези такође су одговарали/е о томе каква је била њихова реакција.

Табела 10: Реакције ученика/ца на доживљено партнерско насиље (у %)

		Разред				Укупно
		I	II	III	IV	
Младићи	Правио сам се да се ништа није десило	40	42,5	34	32	38
	Разговарао сам са партнером/ком који/а ме је својим понашањем повредио/ла	18	18	24	22	20
	Разговарао сам са неким другим	3	3	4	6	4
	Раскинуо сам везу	30	28	28	30	29
	Нешто друго	9	10	12	9,5	10
Девојке	Правила сам се да се ништа није десило	15	14	9	11	12
	Разговарала сам са партнером/ком који/а ме је својим понашањем повредио/ла	21	26	30	31	27
	Разговарала сам са неким другим	7	7	10	10	9
	Раскинула сам везу	35	37	37	33	36
	Нешто друго	16	9,5	11	13	12

Видимо да постоје разлике у томе на који начин најчешће реагују девојке, а на који младићи када доживе насиље у вези. Док ће један број и младића и девојака раскинути, а нешто мањи број покушати да разговара са особом са којом је у вези, уочљиво је да се само код младића јавља велики проценат (38%) оних који ће игнорисати проблем, односно правити се да се ништа није десило. Поставља се питање да ли су младићи игнорисали доживљено јер не дефинишу поступке партнера/партнерке као насилне или је реч о нечем другом. Важан податак је и

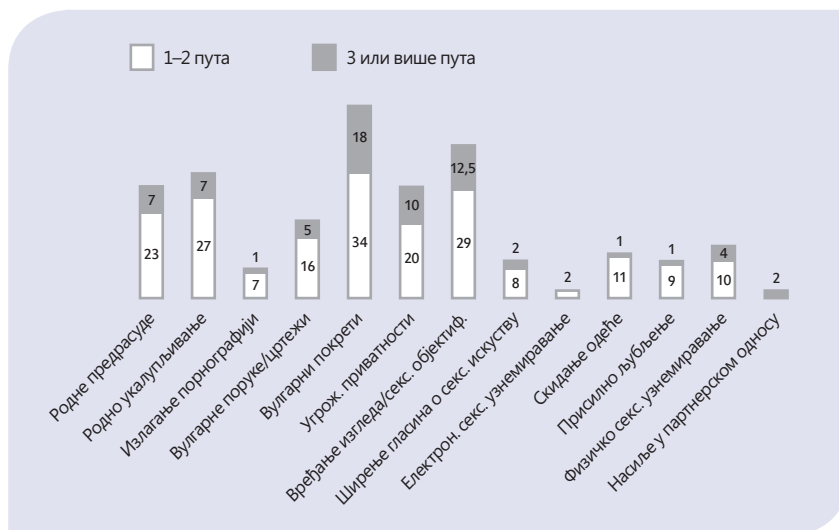
да је само 4% младића и 9% девојака разговарало са неком другом особом о ономе што им се десило.

Улога наставника/ца и стручних сарадника/ца

Процена запослених у школи о учесталости различитих облика родно заснованог насиља

И у основним и у средњим школама је испитивано каква је перцепција учесталости различитих облика РЗН-а од стране запослених.

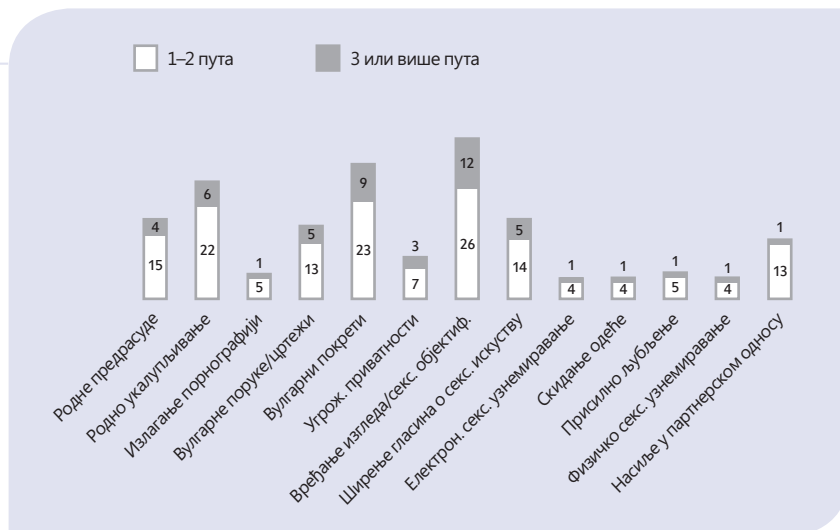
Графикон 28: Процена запослених о учесталости дешавања различитих облика РЗН-а — основне школе (у %)

Запослени у основним школама процењују да су излагање вулгарним порукама и вређање изгледа и/или сексуална објективација најчешћи облици РЗН-а који се дешавају у школама. С друге стране, процењују да су електронско сексуално узнемиравање и насиље у партнерским односима најређи. За излагање порнографији, скидање одеће и покушаје љубљења на силу само је 1% запослених одговорио да се дешавају више од 3 пута.

Када упоредимо ово са подацима добијеним испитивањем ученика/ца о облицима РЗН-а које доживљавају, видимо да се ти подаци не поклапају са проценом одраслих — па можемо закључити да запослени/е не препознају прави обим распрострањености појединих облика РЗН-а. Тако је, на пример, само 4% запослених одговорило да се физичко сексуално узнемиравање дешавало 3 или више пута. Међутим, истраживање је показало да је око трећина испитаних девојчица доживела физичко сексуално узнемиравање. Исто тако, излагање порнографији је пријавила око петина испитаних ученика и ученица, а међу запосленима је само 1% изјавио да се оно дешавало 3 или више пута.

Графикон 29: Процена запослених о учесталости дешавања различитих облика РЗН-а — средње школе (у %)

У средњој школи, запослени/е такође процењују да су вређање изгледа и/или сексуална објективација најучесталији облици РЗН-а, а затим по учесталости следи родно укалупљивање. Само 1% запослених је изјавио да се следеће врсте РЗН-а дешавају више од 3 пута: излагање порнографији, електронско сексуално узнемиравање, скидање одеће, покушаји љубљења на силу и физичко сексуално узнемиравање.

Процена да је сексуална објектификација веома раширена, поклапа се са подацима добијеним од ученика/ца. С друге стране, одрасли су потценили учесталост дешавања покушаја љубљења на силу (доживела око петина ученика/ца), физичког сексуалног узнемиравања (такође око петина), па и изложености порнографији (нешто мање од петине).

Колико се запосленима пријављује вербално РЗН и физичко сексуално узнемиравање

Из упитника које су попуњавали запослени, може се стећи увид у број, односно проценат запослених којима су се ученице и ученици обраћали у ситуацијама родно заснованог насиља. Запослени/е су посебно питани колико често им се обраћају деца у ситуацијама вербалног РЗН-а, а колико у случају физичког сексуалног узнемиравања.

Табела 11: Запослени којима се обраћало у ситуацијама РЗН-а (у %)

		Вербално РЗН	Физичко секс. узнемиравање
ОШ	Ниједном	71,5%	82,5%
	Једном или два пута	23%	14%
	Више пута	6%	3%
СШ	Ниједном	81%	91%
	Једном или два пута	17%	8%
	Више пута	2%	1%

Готово трећина (укупно 29%) запослених је изјавила да им се неко обратио током претходног периода у вези са вербалним РЗН. И за вербално родно засновано насиље и за физичко сексуално узнемиравање важи да се пријављује мањем броју запослених особа у средњој него у основној школи. Такође, већем броју запослених се пријављује вербално него физичко насиље. Ово се може довести у везу и са тим да то јесте врста насиља за коју се деца теже одлучују да пријаве.

Када се ови подаци (добијени од запослених) упореде са подацима са учесталости појединих облика РЗН-а (добијеним од ученица/ка), може се закључити да се у појединим ситуацијама доживљеног РЗН ученици и ученице не обраћају запосленима. Из фокус групног истраживања,

као и из одговора отвореног типа, видљиво је да ученици и ученице пре свега препознају физичко и психичко насиље, а ређе родно и сексуално узнемиравање и насиље. Дакле, мали проценат запослених којима се ученице/ци обраћају, посебно у случајевима физичког сексуалног узнемиравања, може се објаснити недостатком препознавања овог облика РЗН.

Предлози ученика/ца и запослених за сузбијање РЗН-а

Интервенционе мере

Запослени су кроз два питања отвореног типа имали прилику да напишу како реагују у случајевима вербалног родно заснованог насиља и у случајевима физичког сексуалног узнемиравања. Већи број запослених одговорио је на питање о вербалним формама РЗН-а, али у оба случаја већина одговора односила се на разговор. Наводимо неколико примера „Обавио сам разговор са жртвом и са починиоцем“, „Обављени разговори са обе особе и евидентирано у преступничкој евиденцији“.

Превентивне мере

Један део упитника је био у вези са превентивним активностима и оним што чини основу за њих. Тако су ученици/е питани/е о томе да ли о темама из упитника треба разговарати у школи. Одговори показују да је проценат деце која мисли да о овоме треба разговарати у школи 77% у основној и 69% у средњој школи. С друге стране, 31% запослених тврди да већ разговарају о родним улогама и родно заснованом насиљу са ученицима, док је 5% ипак изјавило да то није њихов посао.

Превентивне активности које препознају запослени/е:

Запослени су кроз одговор отвореног типа могли да напишу које активности се спроводе у њиховој школи са циљем превенције родно заснованог насиља. Док се у неким школама спроводи велики број активности (семинари, предавања, 'форум театар'), у другим школама се дешавало да само једна особа одговори и наведе час одељенске заједнице или час грађанског васпитања као простор за спровођење превентивних активности.

Врсте обука које су прошли/е запослени/е и заинтересованости за будуће обуке:

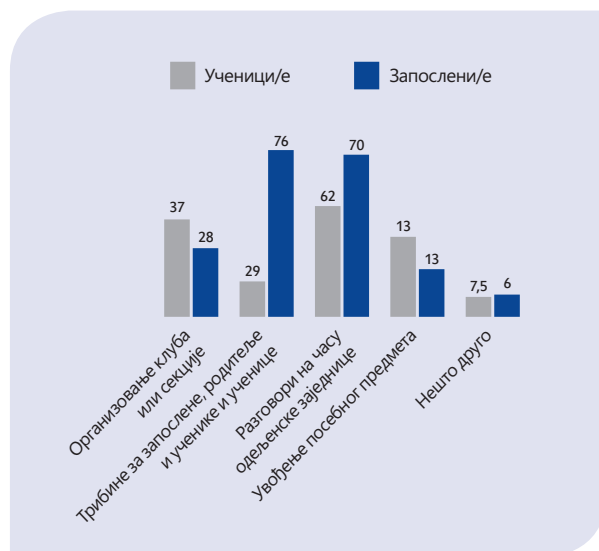
Утврђено је и које обуке су прошле особе запослене у школама, а које су у вези са РЗН-ом. Тако одговори запослених показују да их је највише прошло обуке на теме партнерског насиља или насиља у породици (13% у ОШ; 14% у СШ), родне равноправности (11% у ОШ; 11% у СШ) и сексуалног узнемиравања и насиља (7% у ОШ; 9% у СШ).

С друге стране, укупно 75% запослених у основној школи је изјавило да би желели/е да прођу обуке на неку од ових тема, а 68% у средњој школи.

Предлози на који начин се у школи може више ђоворити о овим темама:

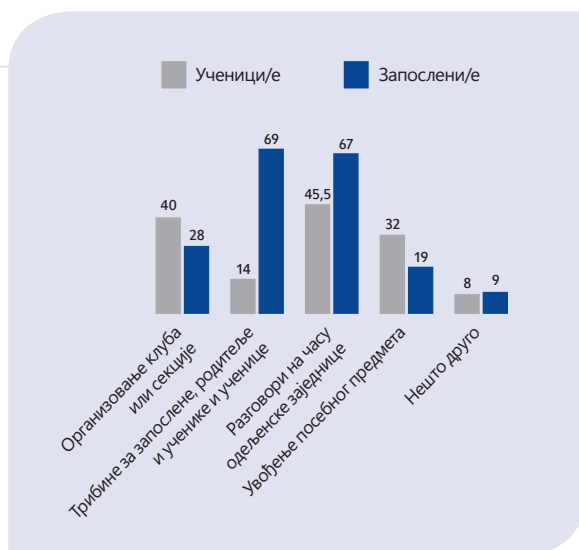
И запослени/е и ученици/е су питани о томе који је најефикаснији начин да се РЗН-ом бави у школи.

Графикон 30: Предлози за јревенјивне активностии — основне школе (у %)

Чак 76% запослених у основним школама сматра да би предавања и трибине за запослене, родитеље и децу на ове теме биле корисне, а 70% запослених то исто мисли и за разговоре на часовима одељенске заједнице. Са овим се слаже 62% ученика/ца, док више од трећине, тј. 37% је предложило и организовање клуба или секције. Исти проценат, 13%, и запослених и деце сматра да би требало увести посебан предмет који би се бавио и овом темом.

Графикон 31: Предлози за њивеннивне активностии
— средње школе (у %)

У средњим школама је ситуација слична — запослени и овде највише заговарају заједничке трибине (69%) и разговоре на часовима одељенске заједнице (67%), док се нешто мањи проценат ученика/ца него у основној школи определио за ову меру (45,5%). И овај пут се приближно исти проценат деце изјаснио за организовање клуба или секције (40%). Процент одраслих који сматрају да би требало увести предмет који би се бавио овом темом је нешто већи него у основној школи (19%), а проценат деце је овај пут знатно већи — 32% наспрам 13% у основношколском узрасту.

Резултати квалитативног истраживања: Фокус групно испитивање родно заснованог насиља у школама

Резултати истраживања

Резултати истраживања ће бити приказани у складу са темама истраживања (Међугенерациски и вршњачки односи у школи, Искуства РЗН-а и реакције на РЗН у школи и Предлози за смањење родно заснованог насиља у школи), користећи три нивоа реаговања на насиље дефинисана у Правилнику о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање ради лакшег праћења закључака истраживања, као и ради отварања могућности за осмишљавање, првенствено превентивних, активности у овој области.

Међугенерациски и вршњачки односи у школи

Наставници и наставнице из нашег истраживања своју улогу у систему образовања првенствено виде у оквирима наставе и поучавања, односно припремања младих за живот у друштву тако што ће им пренети потребна знања и пружити им подршку на путу ка формирању „зреле личности“. Развој личности ученика/ца примарни је фокус деловања наставника/ца као едукатора/ки и васпитача/ица, јер истичу да је оснаживање појединаца/ки битан елемент у борби против родно заснованог насиља:

„...имам утисак да и то насиље које се јавља како међу, родно, тако и према неким мањинама, они просто не виде у себи никакву вредност, а поготово онда немају емпатију да виде у другима неке људске вредности и самим тим они не виде да некако угрожавају, било којим типом насиља, не виде да угрожавају некога као лич-

ност, него угрожавају тако неку, сад ћу да користим, фигуру и њима то онда, врло им је ниско неки праг..." (наставник, средња школа)

„Али, најчешће, овај, деца желе да се уклопе у један модел и да сви по једном шаблону изгледају, да по једном шаблону се понашају, отприлике да буду делови групе, а врло, врло ретко виђам децу која имају изражену личност, а то је мени велика трагедија, јер, овај, униформисани су. Деца без личности, сутра су људи без личности, без мишљења, немају свој став..." (наставница, средња школа)

У таквој ситуацији, наставници и наставнице препознају да се млади лако конформирају доминантним вредностима у друштву, те да прибегавају насилним обрасцима понашања које имају прилике да виде у свом окружењу, првенствено у медијима и популарној култури, а неретко и у својој свакодневици. С тим у вези, један наставник уочава да у односима младих преовладавају агресивни обрасци понашања и комуникације, нарочито у начинима на које млади исказују допадљивост једни другима:

„они јако повезују сексуалност и агресивност. Код њих је то врло помешано. Пример ћу дати, дали су ми да гледам неки филм ‘Три метра’. Не, предложили ми да погледам неки филм, зове се ‘Три метра изнад неба’. Тип је као, оно, бунтовник без разлога, где је, има јако пуно и сексуалности и агресивности и ако си довољно агресиван ти си онда и упадљивији за девојчице (...) Ја имам утисак, а стварно то тврдим, да је, да су они не само из породица, већ и медији и друштво утичу, повезали агресивност и сексуалност.” (наставник, основна школа)

Наставник из претходног примера уочава матрицу на којој почива насиље у партнерским односима. Наведена матрица се репродукује кроз различите сегменте свакодневног живота, на пример кроз рекламе у којима се производи чија намена није сексуалне природе презентују на доминантно-сексуалан начин или кроз мачистичке пословице као што су: „Ко се бије, тај се воли“, „Где ударац, ту пољубац“ и слично. Оваква запажања указују на важност едуковања и наставника/ца у овој области, а не само ученика/ца, будући да различите наставне јединице подржавају родне стереотипе о чему сведоче и бројне анализе наставног материјала (видети Стјепановић-Захаријевски et al., 2010; Ђорић et al., 2010).

Када је реч о вршњачким односима у оквиру школе, ученици и ученице сведоче о родно диференцираним групама младих, односно наводе да за време одмора у школи, девојчице најчешће проводе време са девојчицама, а дечаци са дечацима, те да су „мешовите групе“ јако ретке:

Ученица А: „Немамо никакве заједничке теме, немамо никаква заједничка интересовања, ипак смо ми дечаки и девојчице. Њих занима фудбал, фудбал, фудбал (...)

Ученица Б: Нас сасвим нешто друго занима.“
(ученице основне школе)

Подела ученика и ученица на родно диференциране групе произилази из стереотипних виђења родова. Таква стереотипна виђења формирана су под утицајем различитих агенаса социјализације. Ученице и ученици примећују да су и једни и други изложени друштвеним нормама, те да се оне разликују за дечаке и девојчице у зависности од тога о ком аспекту свакодневног живота се говори (деловање у јавној сфери, подела обавеза у домаћинству, општи обрасци понашања и изгледа и томе слично) (Кон, 1991). Међутим, иако млади идентификују поједине друштвене механизме којима се подржавају стереотипна виђења родова и примећују одређене негативне последице дихотомне поделе у вршњачким односима у школи, у њиховим ставовима се не примећује спремност да активно промишљају такву подељеност и да превазилазе оквире хетеронормативног поретка, те њихови закључци, у овом тренутку, остају само на нивоу констатације.

„Ако посматрамо само ту перспективу: онај који малтретира девојчицу и она која је малтретирана, то је немогуће шта ћеш да одабереш. Или ћеш да мучиш, ил' да будеш мучен (...) Мислим оно, мени би било лакше да мучим некога, него мене неко да мучи. Не би' дозволио да мене неко мучи, тако да изабрао сам мушко, боље ја да мучим некога, него да мене муче.“ (ученик средње школе)

Искуства родно заснованог насиља и реакције на родно засновано насиље у школи

Основношколски узраси

Друга истраживачка тема односила се на знање и искуства ученика/ца о родно заснованом насиљу.

Ученици основне школе препознају вербално РЗН (у виду вређања и називања погрдним именима њих или чланица њихове породице) које припада првом нивоу реаговања:⁹

⁹ Издвојени су цитати који рефлектују мишљење већине учесника и учесница фокус-групног испитивања, осим у случајевима када је потребно истаћи издвојено мишљење једне особе или неколико субјеката истраживања, што је наглашено приликом навођења самог цитата.

„...почео је нешто да вређа, прво зато што навијамо, он навија за Партизан, ја навијам за Звезду и без везе, али, он почне да прича нешто за моју мајку, око Партизана, то исто је...и ...тако.”

„али ја сам се наљутио зато што је једна другарица, која иначе има баш богат речник, она ми је опсовала матер.”

Значајно је да на вербално родно засновано насиље од стране девојчица дечаци реагују мање агресивно него на вербално РЗН које долази од дечака. Њихова реакција на овај тип насиља указује на присуство родних стереотипа о девојчицама као „нежнијем или слабијем полу”:

„...да неко удари девојчицу, понижавајуће, као да си ударио мало дете” (ученик, II разред)

Дечак који је говорио о вређању које је доживео од једне девојчице, каже:

Ученик: „...али, ја сам се наљутио зато што је једна другарица, која иначе има баш богат речник, она ми је опсовала матер и ја зато немам милости, жао ми је.”

Модератор: „И шта радиш онда кад те...?”

У: „...Па, ништа, будем љут, девојчицу никад не би ударио...”

Ученице основне школе препознају вербално родно засновано насиље (у виду вређања, омаловажавања и испољавања родних предрасуда) које припада првом нивоу реаговања.

Ученица А: „...и њу је један осмак зезао, чак је ни не зна, и причао је разне ствари да је трансвестит и педер и тако...”

Ученица Б: Женски педер.”

„...Ево, на пример, мене, мене зезају, да кажем, да се изразим тако, три-четири дечака из нашег одељења (...) они мене прозивају: ево је плавуша, глупачо једна”

Иако ученице препознају и наводе примере РЗН-а које им чине дечаци, неколико њих је током разговора такође репродуковало сексистичке ставове, односно родне предрасуде:

Ученица А: „Јао, што она може да има од свих нас комплексе, зато што није ниједној девојчици приближна, ни оној најгорој, није ни њој приближна!”

Ученица Б: „Па, она је глупа.“

Ученица Ц: „Ружна је.“

Негативним односом према особи која се по њиховом мишљењу не уклапа у стандарде покушава се учврстити сопствена позиција у родној хијерархији, што је приметно и у ставовима према родно заснованом насиљу, конкретно у ставу да је девојка која се облачи на одређен начин сама крива ако је неко нападне (видети графикон број 18, резултате квантитативног истраживања).

Средњошколски узраст

Ученици и ученице средње школе, који су учествовали/е у фокус групном истраживању, наглашавају да проблеме који спадају у први ниво реаговања на насиље решавају сами, односно без помоћи запослених у школи:

Ученик А: „...ако не можемо ми међусобно да решимо, не може ни професор, нема ту помоћи...“

Ученик Б: „Само се створи још гора ситуација.“

Средњошколци указују на још једну структуру моћи у школи, која утиче на пријављивање РЗН-а наставницима/ама, нарочито оног које им чине сами запослени, али и на односе ученика са запосленима у школи:

Ученик А: „И даље, тај професор, са којом се та другарица, је утицајна, предаје утицајни предмет и буквално је квалитет који је у школи и ти немаш сад ту да идеш код директора кад знаш да та професорка ради у школи већ 30 година и зна да неће моћи тек тако да добије отказ.“

Ученик Б: Ал' ти можеш да одеш да се жалиш ако професорка има 20 година и ако је у школи тек 6 месеци ти можеш да одеш да се жалиш...

Уч: Код директора

Уч: Да, буквално таквим професорима можеш да радиш шта хоћеш они су тек дошли.

Уч: Зато они пазе шта раде и зато нас толеришу наше глупости и то, а озбиљнији професори неће да толеришу и не можеш да изађеш на крај са њима.“

Старосна дискриминација која је изражена у овом примеру захтева разраду превентивних активности које би се спроводиле у школама будући да овакав однос ученика и ученица према наставницима и наставницама, поред тога што указује на постојање неравноправних односа у школи, утиче и на квалитет извођења васпитно-образовног процеса.

Наставници и наставнице у основној и средњој школи

Наставници и наставнице у основној школи препознају вербално РЗН у виду вређања, ругања или родног укалупљивања:

Учитељица: „Ја сам пре 2 године имала искуство рецимо, у то време је дечак био 7 разред, мој ученик, ја сам била одељенски старешина, од других сам чула, на жалост, не од њега, да је он девојчици поклатио цвет. Е сад, они су то извргли руглу, смејали су ми се због тога, али он је потпуно био, није хтео да прича о томе...”

Овај пример показује како се врши родно укалупљивање дечака. Ученици из одељења ругали су се дечаку који је исказао наклоност ка девојчици сматрајући да исказивање емоција не приличи младићу/мушкарцу. Наставници и наставнице из ове групе као разлоге таквог понашања наводе незрелост дечака у том узрасту и пореде их са девојчицама:

Наставник: „У принципу то је кад погледате 7–8 разред, значи то је 13–14 година, девојчице су зрелије од њих макар за годину и по дана.

(...)

Модераторка: Ево и ви сте рекли, а сада и Јохан,¹⁰ како су девојчице зрелије. Само да видимо да ли смо то добро разумели, када говорите о зрелости мислите на психичку зрелост или на физичку?

Наставница: И једну и другу (x2)

Наставник: И једну и другу.”

Наставници и наставнице из ове групе не уочавају да је понашање дечака и девојчица резултат родне социјализације према којој се одређена понашања сматрају „прикладним” за девојчице, али не и за дечаке и обратно. Контролисање понашања девојчица у периоду пу-

¹⁰ Измењено име.

бертета повезано је и са нормативима о томе шта је „срамота за женско дете“, при чему се девојчицама презентује читав низ забрана, те је врло честа ситуација да њихово суздржано понашање буде перципирано као одраз зрелости.

Наставници/е у средњој школи, као и наставници/е у основној школи, истичу бројне проблеме са којима се срећу у свом раду, попут: непостојања јасних стандарда рада у настави, тешкоће сарадње са родитељима и наметања вредносних „трендова“ у друштву, што све додатно утиче и на ефекте њиховог рада на смањењу родно заснованог насиља у школи:

„Ми се сусрећемо са страшним стварима. Друштво негде гледа на телевизији, па, ако хоћеш промениш канал, разумете, не мора то свако да зна. Значи ми смо једна осетљива радна група која зна много, а врло смо често од друштва етикетирани да морамо да будемо педагози, а да занемаримо свој живот који иначе може да буде врло материјално сиромашан, обезвређен (...) Врло је то један сложен посао, специфичан.“

Предлози за смањење родно заснованог насиља у школи

Ученици и ученице основне школе сматрају да разговор не може бити делотворна метода у свим ситуацијама насиља у школи:

„Ја сам хтео да кажем, па овај... Хтео сам да кажем, некој деци која су више васпитана од ових које је поменуо М. вреди разговор, то помаже у већини случајева али неки од нас, неки којих има у одељењу наших дечака њима не вреди тај ни разговор ни ништа, зато што, не знам када је била али рекла је разредна Ј. да попричају родитељи са њима и не знам после два дана ништа се није променило. Дакле, разговор није вредео ништа.“ (ученик основне школе)

Према мишљењу ученица, потребно је да казне које се примењују у ситуацијама насиља у школи буду транспарентне тако да свим ученицима и ученицама служе као смерница шта је недозвољено понашање. Уколико су примењене казне транспарентне, ученице сматрају да ће они/е којима су прописане бити посрамљени пред осталима, те ће и у том погледу казне бити делотворне:

Уч 1: „Не, али кад погледате казне не могу да се врше као сад укор, али нико не зна да си ти добио укор него на сред школе да се директор изведе на бину, сви ученици да дођу са часова, стану „ти си то и то урадио, ти ћеш добити укор директора, свако други ко буде то урадио добиће укор директора“. Е, да видимо кад ће онда неко други да се потуче у школи, кад ће да баци петарду иза школе, кад ће да не знам...

Уч 2: Да гађају..”

Уз то, ученице и ученици основне школе сматрају да је од изузетне важности да директор и наставници/е уживају одређен ауторитет међу ученицима/ама, јер то утиче и на општу атмосферу у школи:

Уч 1: „...Али са друге стране, зашто сам ја то предложила, погледајте, на пример, сећате се бацали су петарде по школи? Директор је дошао, у сваку учионицу је ушао и рекао је „ко буде бацио петарду да га види наставник, да буде пријављен, ово-оно...

Уч: То петачићи што...

Уч: ...да, каже „добиће, добиће укор директора“. Исто тако је дошао за леденице, кад је дошао тог дана након што је прошао све учионице једно једино одељење није пипнуло леденицу, нико, сви су побацали петарде, нико није смео ништа да уради. Зато ја предлажем то да он каже, не мора сад да он каже јавно пред целом школом али тај то давање укора не мора да буде приватно, да не буде седи он у учионици и добио си укор, као ћао... него да свима покаже да то не сме тако јер директор стварно треба да има ауторитет у школи. Стварно треба да буде личност која ће да кажњава нешто што није примерено. Стварно, насиље је нешто озбиљно.” (ученице основне школе)

Уч 1: „Да, увели су као неки дисциплински лист као то, то је глупо (...)

Уч 2: У нашем одељењу наставник избаци неког дечака са часа као ‘иди код директора’ и он не оде, наставник ништа од тога не проверава...” (ученици основне школе)

Евидентно је да ученици и ученице сматрају да је најбоље решење за смањење насиља пооштрена и транспарентна казнена политика, као и доследно спровођење казни, мада постоји неколико ученика који сматрају да рад на промени понашања такође може бити решење:

„Па да се ми сами променимо, да не вређамо једни друге, да будемо добри, да поштујемо једни друге и тако...“ (ученик основне школе)

Средњошколци и средњошколке су у оквиру друге истраживачке теме наводили и случајеве РЗН-а које трпе од стране наставника и наставница тако да њихови предлози за смањење насиља у школи обухватају и рад са запосленима:

„Ја бих предложила тему: Односи ученици — професори... зато што неки професори себи много дају за право, океј, нисмо ни ми деца најсјајнији... да се разумемо, има и нас свакаких, али, овај, не могу ни они толико да се понашају ни бахато, ни безобразно према нама“.

Средњошколке наводе и да је било ситуација у којима су се жалиле наставницама/ама на нека дешавања у школи, али да то није довело ни до какве промене, нити до реакције запослених, те је у овом узрасту приметно и незадовољство због изостанка подршке одраслих:

„Ми смо добили кутију у којој ми можемо да напишемо шта год хоћемо и ево, ја искрено сад овако да кажем да сам написала две велике стране А4 формата, ништа се апсолутно није променило, нити ја не знам да л’ је читао уопште то, то би волела само да питам директора кад бих могла. Да ли то уопште неко чита и шта се дешава уопште поводом тога?“ (ученица, IV разред)

Ученице истичу да се примећује и наставничка незаинтересованости за проблеме младих у целини:

Ученица А: „...Они су 45 минута дневно код нас у учионици и они чују да су ту некад неке увреде или нешто... Не, они ће наставити да предају своје, они морају да испуне свој план и програм, апсолутно их не занима шта се дешава са нама.

Ученица Б: Да.

Уч: Реаговаће тек када се деси нешто баш озбиљније.“

Средњошколци сматрају да је потребно покренути системску акцију; заједничку акцију медија, школе и породице да би се решило питање заступљености насиља у школи. Исти став имају и наставници/е који/е наглашавају да се често актуелни догађаји у друштву налазе насупрот ономе о чему они/е говоре ученицима и ученицама.

Наставници и наставнице истичу да је насилничко понашање младих само последица живота у анонимном друштву у којем не постоји владавина права, те да је школа као државна институција изгубила свој примат заједно са другим институцијама културе у периоду друштвене транзиције. Поред примера превентивних активности које могу утицати на смањење родно заснованог насиља у школи, наставници и наставнице наводе и примере активности које већ спроводе у овој области. Поједини наставници/е говоре и о ситуацији у друштву која онемогућава ефектније резултате осмишљених активности:

„Опет видим да ми као школа, као позитиван пример, као заједништво дајемо одређене разне културне, културне манифестације односно позоришта, излети, заједно се припремају различите представе око ненасиља, „ПЕПЕ служба“ око неких ствари доста ту лепо анимира децу како их учи, они конфронтирају мишљење, научили су да се уважавају, али хтео бих да кажем да су на крају крајева кроз све то доста збуњени и не виде ефекат свега тога. Таман се нешто научи или се разговара, демантује нас нека ситуација. Таман нешто завршимо у школи, испред школе се дели бесплатно гуарана. Таман борба против пушења, против рака, оду у дискотеку, бесплатно ПалМал цигаре, ЛМ. Борба против алкохола — снижења ако купиш 2 пива добијеш треће бесплатно. Значи друштво нас демантује, све што ми урадимо, демантује нас. Школа доста добро функционише, и ова, верујем и све, и имамо овакве разговоре, то се дешава врло често, ми смо расположени да учествујемо у томе, али нас друштво демантује чим изађемо испред школе, ето да знате.“ (наставник у средњој школи)

Закључци о резултатима истраживања

Почетна претпоставка у конципирању овог истраживања је нулта тачка толеранције према насиљу. Истраживање о присуству и распрострањености родно заснованог насиља (РЗН) у основним и средњим школама у Србији које је спроведено у децембру 2013. године, дало је следеће значајне резултате: 69% ученика и ученица основних школа, односно 74% ученика и ученица средњих школа су доживели бар један облик родно заснованог насиља током прва три месеца школске године 2013/2014.

Истраживање је показало да је и у основној и у средњој школи изложеност насиљу ученика и ученица најраспрострањенија у највишим разредима односно да и у основној и у средњој школи РЗН расте са узрастом. Највећи проценат (83%) школске деце која су изложена насиљу је у осмом разреду основне школе, а највећи проценат (77%) ученика и ученица које/и су изложени/е насиљу у средњој школи је у четвртном разреду средње школе.

У основној школи ученице су најчешће изложене вулгарним покретима (55%) као облику родно заснованог насиља, а посебно забрињава и то да се изложеност физичком сексуалном узнемиравању повећава тако да су ученице шестог разреда изложене овом облику родно заснованог насиља 25%, у седмом 35%, а у осмом 37%, и да, према томе, изложеност овом облику РЗН-а расте у старијим разредима основне школе. Ученици у основној школи су такође изложени вулгарним покретима (51%), али посебно забрињава то што су такође изложени и насилном скидању одеће, које је такође најраспрострањеније у осмом разреду (29%).

У средњој школи највећи проценат ученика (40%) и ученица (50%) је изложено сексуалној објектификацији као облику РЗН-а. Изложеност вулгарним покретима је велика и у средњој као и у основној школи, и односи се на 43% ученика и 39% ученица. И у средњој школи забрињава физичко сексуално узнемиравање, које је највеће у трећем разреду средње школе, с тим што су тада овом облику РЗН-а више изложени младићи (26%), него девојке (14%). У истом периоду присилном љубљењу као облику РЗН-а су у приближно истом проценту изложени ученици (24%) и ученице (25%).

Ученици и ученице су такође питани о роду особе (дечаца или девојчице) која им је чинила неки облик родно заснованог насиља. Ови одговори су показали следећи тренд: у основној школи дечаца су ти који чешће од девојчица чине родно засновано насиље и над другим дечацима, као и над девојчицама. Ова разлика између дечака и девојчица види се и кроз питање да ли су сами чинили/е РЗН: у истраживању је 22% дечака, а 8% девојчица, пријавило да су чинили/е РЗН. И у средњој школи ови трендови су слични.

Осим распрострањености родно заснованог насиља истраживање је обухватило и ставове и то о родно заснованом насиљу и ставове о родним улогама. У погледу ставова о родним улогама ово истраживање — и у свом квантитативном и у квалитативном делу — недвосмислено указује на то да су стереотипи о родним улогама, и то и код ученика и ученица, али и код извесног броја наставника и наставница, снажно укорениени.

Највећи степен слагања између ученика и ученица, и из основне и из средње школе (82–83%), је у ставу да се од девојчица очекује да „свака треба да се уда и буде мајка”. Међутим, уочљиво је да у многим другим ставовима постоји неслагање између ученика и ученица. На пример ставови да „младићи плачу кад су слабићи”, да „брига о деци и кући треба да је женски посао”, или да „мушкарац треба да има главну реч у кући” већ код девојчица старијих разреда основне школе, а посебно код средњошколки наилазе на изразито неслагање са њиховим вршњацима, дечацима (на пример, 33% у односу на 12%, или 52% у односу на 11%). Слично томе, дечаца и девојчице се разликују и у ставовима према РЗН. Дечаца, чешће него девојчице, правдају родно засновано насиље; ово је посебно изражено у седмом и осмом разреду основне школе.

Према томе, може се закључити да групу, која у највећем проценту у односу на остале, има критички став и према родно заснованом насиљу, као према неким стереотипним родним улогама, углавном чине ученице средње школе.

Ипак, у погледу неких ставова, дечаца и девојчице (од шестог до осмог разреда основе школе) у сличном проценту криве жртве — 69% девојчица и 64% дечака се сложило с тим да је „девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице, сама крива ако је неко нападне”. Забрињава и то што се 2/3 свих дечака сложило са ставом да особа хомосексуалне оријентације *заслужује физичко насиље*. У том контексту посебно је важно истаћи да се чак 32% наставника у основним и средњим школама (као и 17% наставница у основним и 13% наставница у средњим шко-

лама) сложило са ставом да особа хомосексуалне оријентације не би требало да предаје у школи. Ако се повежу ова два податка, озбиљно се поставља питање о начину на који школа треба да се супротстави хомофобији која може довести до насиља у сопственој средини.

Забрињавају и подаци о физичком сексуалном узнемиравању ученика и ученица од стране запослених у школи. У укупно 27 школа (од 50 школа које су учествовале у истраживању) било је пријављених случајева насиља запослених према ученицима и ученицама, у 20 школа је пријављено сексуално насиље од стране запослених, док је у 7 школа пријављено физичко насиље од стране запослених. На основу оваквих пријава не треба генерализовати о свим наставницима и наставницама, али је важно ове резултате интерпретирати као позив за развијање ефикаснијег механизма који би омогућио ученицама и ученицима да пријаве насиље које трпе од стране одраслих (укључујући и сексуално злостављање) и да буду сигурне/и да због тога неће трпети никакве последице.

Поједина запажања у току (квалитативног дела) овог истраживања указују на то да се сексуалност у односима младих повезује са агресивношћу (ове индикације би наравно било пожељно проверавати у будућим истраживањима). Нажалост, претходна истраживања су недвосмислено већ показала да се ова матрица повезивања сексуалности са агресивношћу може уочити и у анализама образовног материјала који се и даље користи у школама (видети Стјепановић-Захаријевић, Гавриловић, Петрушић, 2010; Ђорић, Жункић, Обрадовић-Тошић, 2010).

Дакле, не само што се у појединим околностима које стварају услове за дозвољавање родно заснованог насиља још увек недовољно координирано и системски не супротстављамо, већ их заправо тиме често и репродукујемо. Ово се односи на некритичко коришћење образовног материјала, као и на поједине ставове особа које су запослене у школама. Утолико није увек изненађујуће што је ово истраживање показало и да се догађа да поједини ученици, а посебно ученице у средњој школи, чак и када се жале на поједина понашања у школи не наилазе на одговарајуће реакције и догађа се да имају утисак да се у овим питањима мало тога може изменити (видети Резултате *Квалитативног истраживања* у овом извештају).

*

Охрабрује податак да је 75% запослених у основним школама и 68% запослених у средњим школама изразило спремност да учествује у стручном усавршавању на тему родно заснованог насиља и родне равно-

правности. Истовремено, 77% ученика и ученица у основној школи и 69% ученика и ученица у средњој школи сложило се са предлогом да се о овој теми више говори у школи.

Ово су значајни кораци и важан ослонац у томе да то, што је почетна претпоставка у конципирању овог истраживања — а то је нулта тачка толеранције према насиљу — постане и основни циљ, који ће се координирано и систематски спроводити у свим сегментима образовног процеса, да би се с успешним резултатима супротстављали родно заснованом, и сваком другом насиљу.

Препоруке

Општа препорука на основу резултата овог истраживања, је да се захтевају темељне дугорочне реформе образовног процеса, али и хитне интервентне мере да би се сузбијале последице родно заснованог насиља у школама у Србији.

I ДЕО

Препоруке Министарству просвете, науке и технолошког развоја (као и осталим надлежним институцијама)

На основу истраживања закључено је да запослени у школама у Србији у свом формалном, базичном образовању не стичу компетенције из области студија рода које су неопходне за разумевање РЗН. Према томе кључне системске препоруке су:

1. а) Увођење редовних, обавезних, образовних програма о родној равноправности на нивоу свих факултета који оспособљавају за рад у образовно васпитним установама или за места одлучивања у образовном систему а обухватају наставнике/це, васпитаче/ице и стручне сараднике/це, као и директоре/ке, саветнице/ке и инспекторке/е у образовном систему.¹¹

Ови програми треба да се одвијају кроз курсеве и серије предавања и то континуирано, повезано и на неколико нивоа (почетни, напредни и менторски) и са различитим програмима, али са заједничким циљем да након обуке наставно особље разуме и примењује родно осетљиве образовне принципе и разуме родно засновано насиље као и да активно учествује у његовом препознавању и спречавању.

¹¹ У истраживању 75% наставног особља основне школе је изразило заинтересованост за ову врсту обуке. Обуку наставног особља за разумевање родно заснованог насиља и родно осетљиве образовне принципе су као комплексан задатак до сада спроводиле менторке и ментори програма *Школа без насиља* и тиме учиниле први озбиљан корак у увођењу теме РЗН у школе. Менторски систем је прихваћен у школама и има добре резултате и добра је основа за даљу обуку наставног особља.

Важно је да ове образовне програме спроводе стручњакиње и стручњаци са искуством у области родних студија.¹² Финансијска средства треба да одреде државне институције да би се обезбедио континуитет рада, који недостаје када овакви програми зависе од страних донација.

б) Организовање обука (почетни, напредни, менторски ниво) за све оне који/е нису похађали/е образовање на тему родне равноправности и родно заснованог насиља (под тачком а) а запослени су у образовно-васпитним установама или се налазе на местима одлучивања о образовном систему. Ово би требало да буде обавезно и да постане део испита за добијање дозволе за рад, односно лиценце за рад у васпитно-образовним установама.

2. Редовно објављивање посебних издања (штампаних и електронских) која ће садржати понуде важећих акредитованих¹³ програма, као и других облика стручног усавшавања, неопходних за разумевање родно заснованог насиља, програма који се односе на женска људска права, насиље према женама, питања родне равноправности, родне улоге, мизогинију, хомофобију, итд.

Препорука је да наведени програми и остали облици стручног усавшавања буду доступни запосленима у образовно-васпитном систему у широком обиму и да буду посебно препоручени и финансирани од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Србије.

3. Успостављање функције, именовањем лица за родну равноправност и родно засновано насиље, са одговарајућим компетенцијама, надлежностима и овлашћењима у Министарству просвете, науке и технолошког развоја. Та особа ће имати компетенције из области родних студија (укључујући и компетенције за родно и сексуално засновано насиље). Она/он ће бити у комуникацији са Владиним Координационим телом за родну равноправност, као и постојећим групама у оквиру Министарства просвете, науке и технолошког развоја (за заштиту од насиља и дискриминације и за инклузију).

¹² Пожељно је саставити и објавити Водич за интегрисање родне перспективе у образовање (који садржи кључне појмове, светска искуства, међународна документа, критеријуме и индикаторе, итд.). Овакав водич би био пратећи материјал, и не може бити замена за похађање образовног програма на ову тему.

¹³ Препорука је да се као посебан одељак укључе и релевантни програми који — иако још нису прошли процедуру акредитације, или им је постојећа истекла — представљају значајан ресурс.

4. Спровођење постојећих препорука произашлих из родне анализе уџбеника и свих наставних материјала и редовно извштавање о имплементацији тих препорука.¹⁴

II ДЕО

Препоруке за школе

1. У оквиру постојећих наставних планова и програма, укључивање родне перспективе, као и садржаја о родно заснованом насиљу кроз наставу и ван наставне активности у основним и средњим школама, на начине примерене узрасту. Ове теме могу бити обрађене кроз све постојеће предмете од наставе језика и историје, преко математике до физичког васпитања. Препорука је да се о теми родно заснованог насиља говори и на часу одељенског старешине (ЧОС). Напомена је да овакав приступ настави захтева особе које су обучене и у области родних студија, у противном, овакав програм неће дати очекиване резултате.
2. Препорука је да се изради кодекс понашања према стандардима родне равноправности за ученике и ученице и наставно и административно особље. У овом кодексу би се јасно указало на недозвољена понашања која подржавају сексизам, мизогинију, хомофобију, насиље према женама и родно засновано насиље.
3. Сви документи којима се уређује рад школе као што су Статут установе, Програм образовања и васпитања, Развојни план и Годишњи програм рада установе (Програм заштите од насиља, као и програми рада савета родитеља, ученичког парламента итд.) би требало да указују на јасно одређење за родну равноправност, и да укључе механизме за превенцију родно заснованог насиља, као и јасније процедуре интервенције у случају родно заснованог насиља.
4. План стручног усавршавања би требало да обухвати и усавршавање запослених о теми родно заснованог насиља, за шта је потребно одвојити неопходна средства (трибине, јавно заговарање, рад ученичког парламента и сл.).

¹⁴ Стјепановић-Захаријевић, Гавриловић, Петрушић, 2010; Ђорић, Жунић, Обрадовић-Тошић, 2010, Дамњановић, 2014. <http://labris.org.rs/wp-content/uploads/2014/07/Analiza-diskriminatornog-sadrzaja-srednjoskolskih-udzbenika.pdf>

Ш ДЕО

Препоруке Министарству просвете, науке и технолошког развоја за обавезивање школа на:

1. Увођење обавезних програма за ученице (девојчице) о родно заснованом насиљу, насиљу у партнерским односима и сл. Овакав програм оснаживања је потребан не само из очигледног разлога равноправности, него и из врло озбиљних потреба превенције. По свим показатељима, жене су најчешће жртве породичног партнерског насиља. Неке ученице могу да сазнају о насилним обрасцима, партнерском насиљу и начинима да се одупру, једино у својој школи. Ово знање и вештине препознавања партнерског насиља је битно, а можда је и од животне важности.¹⁵
2. Увођење обавезних програма обуке о родној равноправности и борби против РЗН за ученике (дечаке) који деконструише патријархални модел понашања и нуди еманципован приступ васпитању дечака.
3. Подржати заједничке програме који мотивишу ученице и ученике и подстичу активизам и укључивање родне перспективе могли би да следе претходно наведене уводне програме оснаживања девојчица и освешћивања дечака. То могу бити програми медијске писмености, тј. критичке анализе медија за ученице и ученике из родне перспективе као и вршњачки програми који су ефикасни и које воде вршњачке/и едукаторке/и обучени за теме родне равноправности и РЗН-а.
4. Увођење нових садржаја везаних за родну равноправност у постојеће предмете, али под јасним условом о потребној додатној обуци наставница и наставника.
5. Увођење обавезе коришћења родно осетљивог језика у све наставне материјале.¹⁶

¹⁵ Само у периоду трајања овог пројекта (од 1.1.2013. до 1.6.2014.) у Србији је убијено у породичном и партнерском насиљу 55 жена (преузето са: www.zeneprotivnasilja.net). Све оне су биле и ученице, можда и неке од 50 школа из овог истраживања.

¹⁶ Свенка Савић, Маријана Чанак, Вероника Митро, Гордана Штасни. прир. *Род и језик*, Нови Сад: Футура публикација, 2009.

IV ДЕО

Свим надлежним институцијама и свим заинтересованим учесницама и учесницима образовног процеса:

Праћење примене препорука проистеклих из овог истраживања, као и већ датих препорука које се односе на родну равноправност и образовање. Ове препоруке су већ формулисале институције као што су Повереница за заштиту равноправности, ранија Управа за родну равноправност и др.¹⁷

¹⁷ „Препорука Министарству просвете и науке РС, НПС и Заводу за унапређење квалитета васпитања и образовања за уклањање дискриминаторних садржаја из наставних материјала и праксе и промовисање толеранције и поштовања људских права”, 10. 6. 2011., <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rs/>

Изабрана литература

- Бурдје, Пјер (2001): *Владавина мушкараца*, Подгорица: ЦИД и Универзитет Црне Горе.
- Ђорић, Горана, Жункић, Наталија и Татјана Обрадовић-Тошић (2010). *Образовање за родну равноправност: Анализа наславног материјала за Грађанско васпитање*. Ниш: UNDP.
- Игњатовић, Тања (2011). *Насиље према женама у интимном партнерском односу: Модел координираног одговора заједнице*. Београд: Реконструкција женски фонд.
- Кон, Семионович Игор (1991): *Дете и култура*, Београд: Завод за уџбенике.
- Лич, Фиона, Мејред Дан и Франческа Салви (2014). *Родно засновано насиље у школском окружењу*. УНЕСКО. (Leach, Fiona, Mairead, Dunne and Francesca Salvi (2014). *School-related Gender-based violence*. Background research paper prepared for UNESCO)
- Попадић, Драган и Дијана Плут (2007). Насиље у основним школама у Србији — Облици и учесталост, у *Психологија*, 40(2), 309–823.
- Попадић, Драган (2009). *Насиље у школама*. Београд: Институт за психологију и УНИЦЕФ.
- Стјепановић-Захаријевски, Драгана, Гавриловић Данијела и Невена Петрушић (2010). *Образовање за родну равноправност: Анализа наславног материјала за основну и средњу школу*. Ниш: УНДП.
- Сундарам, Ванита (2014). *Превенција насиља међу младима: Промисавање улоге рода у школама*. Лондон: Палгрејв МекМилан. (Sundaram, Vanita (2014). *Preventing Youth Violence: Rethinking the Role of Gender in Schools*. London: Palgrave Macmillan.

Електронски извори

„Како да спречите насиље у адолесцентној љубавној вези“, Инцест траума центар <http://www.crnps.org.rs/wp-content/uploads/Yes-I-am-mart-2014.pdf>

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција). Донета 2011. године. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/2246-13.pdf

Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима. Донета 2011. године. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

Протокол поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање. Донет 2010. године http://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html

Препорука Министарству просвете и науке РС, НПС и Заводу за унапређење квалитета васпитања и образовања за уклањање дискриминаторних садржаја из наставних материјала и праксе и промовисање толеранције и поштовања људских права. Донета 2011. године. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/preporuke-mera-organima-javne-vlasti/preporuka-ministarstvu-prosvete-i-nauke-republike-srbije-skup%C5%A1tini-nacionalnom-prosvetnom->

Прилози

Упитник за ученике четвртог и петог разреда

Упитник за ученице средњих школа

Упитник за наставнике и наставнице

Водич за фокус-групно испитивање ученика/ца

Водич за фокус-групну дискусију са запосленима

Датум попуњавања упитника:

Назив школе:

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ШКОЛА
БЕЗ НАСИЉА

УПИТНИК ЗА УЧЕНИКЕ ЧЕТВРТОГ И ПЕТОГ РАЗРЕДА

Редни број

Шифра

Хвала ти што попуњаваш овај упитник. Питања се тичу школског живота. Важно је да се што тачније присетиш догађаја о којима те питамо и да одговориш на сва питања. Није потребно да уписујеш своје име на упитник.

На питања ћеш одговорати тако што ћеш унети знак **X** у кућицу испред једног од понуђених одговора, оног који најбоље изражава твоје мишљење. Молимо те да одговараш искрено.

Разред и одељење:

Пол: М Ж

Твој однос према школи

1. Колико волиш да идеш у школу?

- нимало не волим да идем у школу
 углавном волим да идем у школу
 веома волим да идем у школу

2. Колико сте сложни у одељењу?

- слабо се слажемо
 осредње се слажемо
 добро се слажемо

Насилно понашање вршњака/вршњакиња према теби

Када у овом упитнику кажемо **НАСИЉЕ**, мислимо на све оне случајеве када се неке **НАМЕРНО**, поступцима или речима наноси **БОЛ, СТРАХ или ПОНИЖЕЊЕ**. Насиљем не сматрамо пријатељска задиркивања и препирке нити случајно, ненамерно наношење штете и повређивање.

Првих неколико питања односе се на насилно понашање вршњака/иња из школе према теби у **ПОСЛЕДЊА ТРИ МЕСЕЦА** ове школске године. Наводимо различите облике насилног понашања, а ти треба да означиш да ли ти се нешто од тога десило у последња три месеца. У неким питањима наводимо два или три облика насилног понашања. На пример, да ли те је у последња три месеца неко називао погрдним именима, исмевао или вређао. Ако си доживео било који од ова три облика насиља, обележи колико пута ти се тако нешто десило. Тако поступи и у другим сличним питањима.

3. Покушај да се сетиш да ли си **током последња три месеца** био изложен насиљу вршњака/иња из твоје школе на начин који смо горе описали.

- ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно

Да ли си, у последња три месеца, био у некој од следећих ситуација:

4. Други ученици/е су ме називали погрдним именима, исмевали су ме, вређали или ми претили.

- ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно

У изради овог упитника учествовали су: Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Институт за психологију Филозофског факултета, Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања и УНИЦЕФ.

5. Други ученици/е су ме ударили, тукли, шутирали, гурали, гађали, затворили или закључали у просторију и слично.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно
6. Други ученици/е су покушавали да окрену остале ученике/це од мене тако што су ме оговарали, причали лажи о мени и слично.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно
7. Други ученици/е су ме снимали када то нисам желео или су ми слали претеће и увредљиве поруке путем телефона, мејла и друштвених мрежа.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно
8. Други ученици/е су ме додиривали на начин који ми је био непријатан, сексуално су ме узнемиравали.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно
9. Други ученици/е су ме присиљавали/е да чиним оно што нисам хтео и да се понашам глупо и ружно.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно

Насилно понашање запослених у школи према теби

Навешћемо различите начине на које ученик/ца може бити изложен/а непријатностима, малтретирању или насиљу од стране одраслих који раде у школи. Молимо те да одговориш колико се пута теби тако нешто догодило **у последња три месеца**.

10. Неко од наставника/ца ме је назвао погрдним именом, вређао/ла ме је или претио/ла.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно
11. Неко од наставника/ца ме је ударио, вукао за уво, чупао за косу и слично.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно
12. Неко други од одраслих из школе (запослени који не држе наставу) се насилно понашао према мени.
 ниједном једном или двапут више пута скоро свакодневно

Следећих неколико питања односе се на то колико сте ти и други ученици/е безбедни/е у школи

13. Да ли у твојој школи има ученика/ца којих се плашиш јер мислиш да би могли/е да те малтретирају?
 нема таквих ученика/ца плашим се само једног ученика/це плашим се 2–3 ученика/це плашим се великог броја ученика/ца
14. Постоје ли у твојој школи групе ученика које се понашају насилно?
 нисам приметио такве групе постоји једна таква група постоји више таквих група
15. Да ли у твојој школи или ближој околини школе неко ученицима нуди дрогу?
 Нисам ни видео ни чуо да неко нуди дрогу око наше школе.
 Чуо сам од других ученика да неко нуди дрогу, али нисам видео да се то ради.
 Неки моји другови/другарице су видели/ле особу која нуди дрогу, ја нисам.
 Знам ко нуди (дилује) дрогу око моје школе (видео сам ту особу).
16. Да ли је, током ове и претходне школске године, неко од ученика/ца из твоје школе доносио у школу нож, оружје и сличне предмете којима може да повреди друге?
 нисам то приметио приметио сам једном или два пута приметио сам више пута то често примећујем

17. Да ли си се ти, у последња три месеца, потукао са неким из школе?

- нисам ниједном јесам једном или двапут јесам више пута то ми се често дешавало

18. На којим си местима у школи или око ње био изложен насиљу? У сваком реду означи или „да“ или „не“. Ако се нико није насилно понашао према теби означи свуда „не“.

- а) у школском дворишту за време одмора ДА НЕ
б) у школском дворишту пре и после наставе ДА НЕ
в) у ходницима или на степеништу ДА НЕ
г) у учионици, док је наставник био присутан ДА НЕ
д) у учионици, док је наставник био одсутан ДА НЕ
ђ) у ВЦ-у ДА НЕ
е) у спортској сали или свлационици ДА НЕ
ж) на путу до школе и од школе ДА НЕ

Шта твоја школа предузима да се спречи насиље

19. Да ли сте се у одељењу договорили око правила којима желите да спречите насилно понашање у вашем одељењу?

- ДА НЕ

20. Да ли ти и твоји другови/другарице из одељења, у расправама, сукобима или у неким сличним ситуацијама, користите одељењска правила за спречавање насиља која сте договорили?

- Немамо одељењска правила која се тичу насиља.
 Не користимо одељењска правила у решавању сукоба.
 Понекад користимо одељењска правила у решавању сукоба.
 Често користимо одељењска правила у решавању сукоба.

21. Када би се неко према теби или твојим друговима/другарицама понашао насилно или претио, да ли би затражио помоћ од наставника или других одраслих из школе?

- Никада не бих затражио помоћ од одраслих из школе.
 Обратио бих се одраслима из школе за помоћ када би то било баш неопходно.
 Увек бих затражио помоћ од одраслих из школе.

22. Колико твојих наставника/ца доследно реагује на насиље, односно увек и на време предузима потребне мере када се појави насиље у школи? Мислимо на све поступке којима одрасли заустављају насиље, помажу ученицима који трпе насиље или предузимају мере према ученицима који се насилно понашају.

- Скоро нико од мојих наставника/ца не реагује доследно на насиље.
 Само неколико мојих наставника/ца доследно реагује на насиље.
 Већина мојих наставника/ца доследно реагује на насиље.
 Скоро сви моји наставници доследно реагују на насиље.

23. Када се неко насилно понаша према теби или другим ученицима/ама да ли поступи твојих наставника/ца помажу да се те ситуације реше?

- Поступци наставника/ца веома ретко помажу.
 Поступци наставника/ца понекад помажу.
 У већини случајева поступци наставника/ца помажу.

24. Да ли знаш да у твојој школи постоји Тим за заштиту од насиља који чине одрасли којима можеш да се обратиш за помоћ када се неко насилно понаша према теби?

- ДА НЕ

25. Да ли вам је неко од запослених из школе (наставник, психолог, педагог) објашњавао шта треба да радите када сте бесни, када се другови свађају у вашем присуству, када су други насилни према вама или у неким сличним ситуацијама насиља?

- Никада Понекад Често

26. У које слободне (ваннаставне) активности си укључен у школи? Можеш да означиш више одговора.

Укључен сам у:

- спортске активности
 уметничке активности (драмске, музичке, литерарне, ликовне, новинарске)
 научне активности (из математике, информатике и других научних дисциплина)
 еколошке активности
 друге слободне активности. Напиши које: _____
 нисам укључен у слободне активности у школи.

27. Обележи групе ученика које активно раде на томе да буде мање насиља у твојој школи. Можеш да означиш више одговора или да допуниш ову листу.

- Вршњачки тим за смањење насиља.
 Ученички Парламент се бави и смањењем насиља међу ученицима.
 Школско форум позориште у представама обрађује тему насиља.
 Тим за медијацију (група која помаже у решавању сукоба).
 Тим за фер-плеј.
 Нека друга група (упиши која): _____
 У мојој школи се ниједна група ученика не бави смањењем насиља међу ученицима.
 Не знам.

28. Да ли учествујеш у активностима које организује неки од тимова ученика из претходног питања?

- У мојој школи нису организоване такве активности.
 Не учествујем у таквим активностима.
 Понекад учествујем.
 Често учествујем.

29. Како ти помажу активности које треба да смање насиље у твојој школи а организује их неки од тимова из питања 27? Можеш да означиш више одговора.

- У мојој школи нису организоване такве активности.
 Нису ми корисне такве активности.
 Кроз такве активности сазнајем више о насиљу, како да га препознам и заштитим се.
 Имам коме од вршњака да се пожалим када ми неко прети или ме малтретира.
 Помажу нам да нађемо заједничко решење када се свађамо.
 Помажу нам да се боље упознамо и дружимо.
 Нешто друго: _____

ДРУГИ ДЕО

У овом делу упитника питаћемо те о томе шта ти мислиш како би требало да се понашају девојчице а како дечаци и како би требало да се понашају одрасле жене и мушкарци. Молимо те, одговарај искрено и немој да прескочиш ниједно питање.

Твоје мишљење о девојчицама и дечацима

1. Прочитај пажљиво реченицу и размисли да ли се слажеш са оним што је написано. Упиши X у квадратић поред одговора који највише одговара твом мишљењу.
 - а) Фудбал није спорт за девојчице.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - б) Дечаци који плачу су слабићи.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - в) За сваку девојчицу би требало да буде најважније да се једног дана уда и постане мајка.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - г) У реду је да се дечаци понекад потуку.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - д) Важније је да девојчице лепо изгледају, него да дечаци лепо изгледају.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - ђ) Мушкарац треба да има главну реч у кући.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - е) У породици брига о деци и кућним пословима треба да буде пре свега женски посао.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - ж) Жене треба да се баве женским занимањима, а мушкарци мушким.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - з) Жена не може да буде једнако добра председница државе нити директорка предузећа као што може мушкарац.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - и) Некада је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - ј) У реду је да дечака исмеваш зато што се понаша као „женски петко“ („сека перса“).
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - к) У реду је да девојчицу исмеваш зато што се понаша као „мушкарача“.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се
 - л) Кад дечак хвата девојчицу за задњицу иако она то не жели, то је шала и део одрастања.
 Слажем се Нисам сигуран Не слажем се

Понашање других из школе према теби

Сада ћемо те питати о понашању ученика, ученица и запослених у школи према теби. Пажљиво прочитај питања, размисли да ли ти се тако нешто десило У ПОСЛЕДЊА ТРИ МЕСЕЦА. У квадратић испред изабраног одговора упиши X.

2. Да ли ти је неко из школе рекао да ниси довољно добар у нечему само зато што си дечак (нпр. у појединим предметима, спорту)?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то рекао? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

Ако ти се ово никада није десило пређи на следеће питање. Ако ти се ово некада десило, напиши шта су ти казали, тј. шта ти не би требало да радиш зато што си дечак:

3. Да ли те је неко исмевао, вређао или малтретирао зато што се не облачиш или не понашаш као „прави“ дечак?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко се тако понашао према теби? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

4. Да ли ти је неко показивао непристојне цртеже или слике (нпр. из часописа, на мобилном или преко интернета), а да ниси желела?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то радио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

5. Да ли је неко написао или нацртао нешто безобразно о теби на клупи, табли, зиду ВЦ-а, школе или на неком другом месту?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то урадио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице није ми се десило

6. Да ли је неко теби показивао непристојне покрете (показивање задњице, „средњег прста“ и слично)?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то радио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

7. Да ли је неко вирио у свлачионицу за физичко или тоалет док си био унутра?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то урадио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

8. Да ли те је неко **вређао** или **исмевао** због изгледа?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то радио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

9. Да ли је неко **коментарисао** изглед делова твог тела (мишића, задњице и слично)?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то радио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

10. Да ли је неко покушао да ти скине одећу (спусти панталоне и слично)?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је од вршњака то урадио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

11. Да ли те је неко додиривао, штипао, хватао за интимне делове тела (нпр. задњицу) иако то ниси желео?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је то радио? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

12. Да ли је неко покушао да те пољуби на силу?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко је покушао то да ти уради? Можеш да означиш више одговора.

- дечаци девојчице запослени из школе није ми се десило

13. Да ли је нека особа из школе покушавала да ти уради на силу нешто друго? Ако јесте, напиши шта.

14. Да ли си некада приметио да је понашање наставника или наставнице према дечацима другачије него према девојчицама?

- ДА, приметио сам то.
 НЕ, нисам то приметио.

Наведи шта си то приметио:

15. Погледај поново претходна питања (2–13) из другог дела упитника и размисли о томе шта ти је од онога што ти се десило било најтеже. Напиши шта је то било. (Само ако ти се ништа од описаног није десило, пређи на питање број 16).

15а. Шта си ти тада урадио?

15б. Ако си се неком обратио, ко је то био?

15в. Шта је урадила особа којој си се обратио?

16. Да ли си ти урадио нешто од онога што је описано у претходним питањима (2–12) из овог дела упитника?

- нисам то радио
 једном или двапут у последња 3 месеца
 три или више пута у последња 3 месеца

17. Шта мислиш, да ли о овим темама треба разговарати у школи?

- ДА НЕ

18. Ако мислиш да о овим темама треба разговарати у школи, наведи на који начин. Можеш да означиш више одговора.

- организовање клуба или секције
 увођење посебног предмета
 разговори на часу одељењске заједнице
 трибине за запослене, родитеље и ученике и ученице
 нешто друго (напиши шта): _____

Датум попуњавања упитника:

Назив школе:

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ШКОЛА
БЕЗ НАСИЉА

УПИТНИК ЗА УЧЕНИЦЕ СРЕДЊИХ ШКОЛА

Редни број

Шифра

Хвала ти што попуњаваш овај упитник. Питања се тичу школског живота. Важно је да се што тачније присетиш догађаја о којима те питамо и да одговориш на сва питања. Немој да уписујеш своје име на упитник.

На питања ћеш одговорати тако што ћеш унети знак **X** у кућицу испред једног од понуђених одговора, оног који најбоље изражава твоје мишљење. Молимо те да одговараш искрено.

Разред и одељење:

Пол: М Ж

Твој однос према школи

1. Колико волиш да идеш у школу?

- нимало не волим да идем у школу
 углавном волим да идем у школу
 веома волим да идем у школу

2. Колико сте сложни у одељењу?

- слабо се слажемо
 осредње се слажемо
 добро се слажемо

Насилно понашање вршњака/вршњакиња према теби

Када у овом упитнику кажемо **НАСИЉЕ**, мислимо на све оне случајеве када се некоме **НАМЕРНО**, поступцима или речима наноси **БОЛ, СТРАХ** или **ПОНИЖЕЊЕ**. Насиљем не сматрамо пријатељска задиркивања и препирке нити случајно, ненамерно наношење штете и повређивање.

Првих неколико питања односе се на насилно понашање вршњака/иња из школе према теби у **ПОСЛЕДЊА ТРИ МЕСЕЦА** ове школске године. Наводимо различите облике насилног понашања, а ти треба да означиш да ли ти се нешто од тога десило у последња три месеца. У неким питањима наводимо два или три облика насилног понашања. На пример, да ли те је у последња три месеца неко називао погрдним именима, исмевао или вређао. Ако си доживела било који од ова три облика насиља, обележи колико пута ти се тако нешто десило. Тако поступи и у другим сличним питањима.

3. Покушај да се сетиш да ли си током последња три месеца била изложена насиљу вршњака/иња из твоје школе на начин који смо горе описали.

- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно

У изради овог упитника учествовали су: Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Институт за психологију Филозофског факултета, Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања и УНИЦЕФ.

Да ли си, у последња три месеца, била у некој од следећих ситуација:

4. Други ученици/е су ме називали погрдним именима, исмевали су ме, вређали или ми претили.
- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно
5. Други ученици/е су ме ударили, тукли, шутирали, гурали, гађали, затворили или закључали у просторију и слично.
- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно
6. Други ученици/е су покушавали да окрену остале ученике од мене тако што су ме оговарали, причали лажи о мени и слично.
- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно
7. Други ученици/е су ме снимали када то нисам желела или су ми слали претеће и увредљиве поруке путем телефона, мејла и друштвених мрежа.
- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно
8. Други ученици/е су ме додиривали на начин који ми је био непријатан, сексуално су ме узнемиравали.
- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно
9. Други ученици/е су ме присиљавали/е да чиним оно што нисам хтела и да се понашам глупо и ружно.
- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно

Насилно понашање запослених у школи према теби

Навешћемо различите начине на које ученик/ца може бити изложен/а непријатностима, малтретирању или насиљу од стране одраслих који раде у школи. Молимо те да одговориш колико се пута теби тако нешто догодило у **последња три месеца**.

10. Неко од наставника/ца ме је назвао погрдним именом, вређао ме је или претио.
- ниједном
 једном или двапут
 више пута
 скоро свакодневно

11. Неко од наставника/ца ме је ударио, вукао за уво, чупао за косу и слично.

- ниједном
- једном или двапут
- више пута
- скоро свакодневно

12. Неко други од одраслих из школе (запослени који не држе наставу) се насилно понашао према мени.

- ниједном
- једном или двапут
- више пута
- скоро свакодневно

Следећих неколико питања односе се на то колико сте ти и други ученици/е безбедни у школи

13. Да ли у твојој школи има ученика/ца којих се плашиш јер мислиш да би могли/е да те малтретирају?

- нема таквих ученика/ца
- плашим се само једног ученика/це
- плашим се 2–3 ученика/це
- плашим се великог броја ученика/ца

14. Постоје ли у твојој школи групе ученика које се понашају насилно?

- нисам приметила такве групе
- постоји једна таква група
- постоји више таквих група

15. Да ли у твојој школи или ближој околини школе неко ученицима нуди дрогу?

- Нисам ни видела ни чула да неко нуди дрогу око наше школе.
- Чула сам од других ученика да неко нуди дрогу, али нисам видела да се то ради.
- Неки моји другови/другарице су видели особу која нуди дрогу, ја нисам.
- Знамо ко нуди (дилује) дрогу око моје школе (видела сам ту особу).

16. Да ли је, током ове и претходне школске године, неко од ученика/ца из твоје школе доносио у школу нож, оружје и сличне предмете којима може да повреди друге?

- нисам то приметила
- приметила сам једном или два пута
- приметила сам више пута
- то често примећујем

17. Да ли си се ти, у последња три месеца, потукла са неким из школе?

- нисам ниједном
- јесам једном или двапут
- јесам више пута
- то ми се често дешавало

18. На којим си местима у школи или око ње била изложена насиљу? У сваком реду означи или „да” или „не”. Ако се нико није насилно понашао према теби означи свуда „не”.

- а) у школском дворишту за време одмора ДА НЕ
 б) у школском дворишту пре и после наставе ДА НЕ
 в) у ходницима или на степеништу ДА НЕ
 г) у учионици, док је наставник био присутан ДА НЕ
 д) у учионици, док је наставник био одсутан ДА НЕ
 њ) у ВЦ-у ДА НЕ
 е) у спортској сали или свлационици ДА НЕ
 ж) на путу до школе и од школе ДА НЕ

Шта твоја школа предузима да се спречи насиље

19. Да ли сте се у одељењу договорили око правила којима желите да спречите насилно понашање у вашем одељењу?

- ДА НЕ

20. Да ли ти и твоји другови/другарице из одељења, у расправама, сукобима или у неким сличним ситуацијама, користите одељењска правила за спречавање насиља која сте договорили?

- Немамо одељењска правила која се тичу насиља.
 Не користимо одељењска правила у решавању сукоба.
 Понекад користимо одељењска правила у решавању сукоба.
 Често користимо одељењска правила у решавању сукоба.

21. Када би се неко према теби или твојим друговима/другарицама понашао насилно или претио, да ли би затражила помоћ од наставника или других одраслих из школе?

- Никада не бих затражила помоћ од одраслих из школе.
 Обратила бих се одраслима из школе за помоћ када би то било баш неопходно.
 Увек бих затражила помоћ од одраслих из школе.

22. Колико твојих наставника/ца доследно реагује на насиље, односно увек и на време предузима потребне мере када се појави насиље у школи? Мислимо на све поступке којима одрасли заустављају насиље, помажу ученицима који трпе насиље или предузимају мере према ученицима који се насилно понашају.

- Скоро нико од мојих наставника/ца не реагује доследно на насиље.
 Само неколико мојих наставника/ца доследно реагује на насиље.
 Већина мојих наставника/ца доследно реагује на насиље.
 Сви моји наставници/е доследно реагују на насиље.

23. Када се неко насилно понаша према теби или другим ученицима/ама да ли поступци твојих наставника помажу да се те ситуације реше?

- Поступци наставника/ца веома ретко помажу.
 Поступци наставника/ца понекад помажу.
 У већини случајева поступци наставника/ца помажу.

24. Да ли знаш да у твојој школи постоји Тим за заштиту од насиља који чине одрасли којима можеш да се обратиш за помоћ када се неко насилно понаша према теби?

- ДА НЕ

25. Да ли вам је неко од запослених из школе (наставник, психолог, педагог) објашњавао шта треба да радите када сте бесни, када се други свађају у вашем присуству, када су други насилни према вама или у неким сличним ситуацијама насиља?

- Никада
- Понекад
- Често

26. У које слободне (ваннаставне) активности си укључена у школи? Можеш да означиш више одговора.

Укључена сам у:

- спортске активности
- уметничке активности (драмске, музичке, литерарне, ликовне, новинарске)
- научне активности (из математике, информатике и других научних дисциплина)
- еколошке активности
- друге слободне активности. Напиши које: _____
- нисам укључена у слободне активности у школи.

27. Обележи групе ученика које активно раде на томе да буде мање насиља у твојој школи. Можеш да означиш више одговора или да допуниш ову листу.

- Вршњачки тим за смањење насиља.
- Ученички Парламент се бави и смањењем насиља међу ученицима.
- Школско форум позориште у представама обрађује тему насиља.
- Тим за медијацију (група која помаже у решавању сукоба).
- Тим за фер-плеј.
- Нека друга група (упиши која): _____
- У мојој школи се ниједна група ученика не бави смањењем насиља међу ученицима.
- Не знам.

28. Да ли учествујеш у активностима које организује неки од тимова ученика из претходног питања?

- У мојој школи нису организоване такве активности.
- Не учествујем у таквим активностима.
- Понекад учествујем.
- Често учествујем.

29. Како ти помажу активности које треба да смање насиље у твојој школи а организује их неки од тимова из питања 27? Можеш да означиш више одговора.

- У мојој школи нису организоване такве активности.
- Нису ми корисне такве активности.
- Кроз такве активности сазнајем више о насиљу, како да га препознам и заштитим се.
- Имам коме од вршњака да се пожалим када ми неко прети или ме малтретира.
- Помажу нам да нађемо заједничко решење када се свађамо.
- Помажу нам да се боље упознамо и дружимо.
- Нешто друго: _____

ДРУГИ ДЕО

У овом делу упитника питаћемо те о томе шта ти мислиш како би требало да се понашају девојке а како младићи и како би требало да се понашају одрасле жене и мушкарци. Молимо те, одговарај искрено и немој да прескочиш ниједно питање.

Твоје мишљење

1. Изнесено је неколико тврдњи о односима између мушкараца и жена и о положају жена у друштву. Са овим тврдњама можеш да се сложиш мање или више, односно да се не сложиш уопште. Треба да изнесеш **СВОЈЕ ЛИЧНО МИШЉЕЊЕ** па те молимо да радиш **САМОСТАЛНО**. Стави X у кућицу која најбоље описује твоје мишљење о тврдњи.

	У потпуности се слажем	Углавном се слажем	Неодлучна сам	Углавном се не слажем	Уопште се не слажем
а) Фудбал није спорт за девојке.	☐	☐	☐	☐	☐
б) Младићи који плачу су слабији.	☐	☐	☐	☐	☐
в) Свака девојка би требало да се једног дана уда и постане мајка.	☐	☐	☐	☐	☐
г) У реду је да се младићи понекад потуку.	☐	☐	☐	☐	☐
д) Девојка увек треба да буде дотерана.	☐	☐	☐	☐	☐
ђ) Мушкарац треба да има последњу реч у породици.	☐	☐	☐	☐	☐
е) У породици брига о деци и кућним пословима треба да буде пре свега женски посао.	☐	☐	☐	☐	☐
ж) Жене треба да се баве женским занимањима, а мушкарци мушким.	☐	☐	☐	☐	☐
з) Жена не може да буде једнако добра председница државе нити директорка предузећа као што може мушкарац.	☐	☐	☐	☐	☐
и) Некада је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар.	☐	☐	☐	☐	☐
ј) У реду је да исмеваш младића зато што је феминизиран (женскаст).	☐	☐	☐	☐	☐
к) У реду је да исмеваш девојку зато што је мушкарача.	☐	☐	☐	☐	☐
л) У реду је да младићи „ватају“ девојке иако оне то не желе, то је само шала и део одрастања.	☐	☐	☐	☐	☐
љ) У реду је да девојка прва позове младића да изађу.	☐	☐	☐	☐	☐
м) Младић који је био са много девојака је „фрајер“, а девојка која је била са много младића је „лака“.	☐	☐	☐	☐	☐
н) Девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице, сама је крива ако је неко нападне.	☐	☐	☐	☐	☐
њ) Младић који је заљубљен у другог младића треба да добије батине.	☐	☐	☐	☐	☐

Понашање других из школе према теби

Следећа група питања односи се на ситуације које се дешавају у школи. Питамо те за догађаје из **ПОСЛЕДЊА ТРИ МЕСЕЦА**. Наводимо различита понашања, а ти треба да означиш да ли ти се нешто од тога десило у претходна три месеца. Важно нам је и да напишеш колико често се то догађало.

2. Да ли ти се десило да ти неко каже да ниси довољно добра у нечему **само зато што си девојка** (на пример у учењу или у неком спорту)?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је тако нешто рекао? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

Ако ти се ово догодило, молим те напиши шта ти је речено:

3. Да ли ти се десило да те неко исмева или вређа због тога што се не понашаш као „права девојка“?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко се тако понашао према теби? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

4. Да ли ти је неко показивао порнографски материјал или ти је слао поруке са сексуалним садржајем електронским путем (смс поруке, имејлови, Фејсбук) иако ти то ниси желела?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

5. Да ли је неко написао или нацртао о теби нешто увредљиво са сексуалним значењем на клупи, табли, зиду ВЦ-а или школе?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко је то радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 није ми се десило

6. Да ли је неко теби показивао непристојне покрете (показивање задњице, „средњег прста“ и слично)?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

7. Да ли је неко вирио у свлачионицу за физичко и/или у тоалет док си била унутра?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

8. Да ли те је неко вређао или исмевао због изгледа?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко је то радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

9. Да ли је неко **коментарисао** изглед делова твог тела (груди, задњицу и слично)?

- ниједном
- једном или двапут
- три или више пута

Ко је то радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
- девојке
- запослени из школе
- није ми се десило

10. Да ли ти се десило да неко покуша да ти скине одећу, подигне сукњу или ти полије мајицу водом да би се провидела, иако то ниси желела?

- ниједном
- једном или двапут
- три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
- девојке
- запослени из школе
- није ми се десило

11. Да ли те је неко хватао или штипао за интимне делове тела (задњицу, груди и слично) против твоје воље?

- ниједном
- једном или двапут
- три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
- девојке
- запослени из школе
- није ми се десило

12. Да ли је неко покушао да те пољуби против твоје воље?

- ниједном
- једном или двапут
- три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
- девојке
- запослени из школе
- није ми се десило

13. Да ли је неко снимао и објављивао/показивао другима видео-записе или фотографије са сексуалним садржајем о теби против твоје воље?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

14. Да ли је неко ширио гласине о твом сексуалном искуству?

- ниједном
 једном или двапут
 три или више пута

Ко ти је ово радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

15. Да ли је нека особа покушавала да ти уради на силу нешто друго?

- ДА НЕ

Ако јесте, напиши шта:

Ко ти је то радио? Можеш означити више одговора.

- младићи
 девојке
 запослени из школе
 није ми се десило

16. Да ли си некада приметила да је понашање наставника/ца према младићима другачије него према девојкама?

- ДА, приметила сам.
 НЕ, нисам приметила.

Наведи шта си то приметила:

17. Прочитај претходна питања (2–15) у овом делу упитника и размисли о томе шта ти је од онога што ти се десило било најтеже, због чега си се јако лоше осећала (ако ниси доживела ништа од претходно наведеног пређи на питање број 18):

17а. Шта си тада урадила?

17б. Уколико си се некоме обратила за помоћ, наведи шта је та особа урадила.

18. Да ли си ти учинила неки од наведених поступака (то су питања 2–14 из овог дела упитника)?

- никад
 једном или два пута
 често
 раније сам се тако понашала, али више то не радим

Понашање у љубавној вези

19. Да ли си некад била у љубавној вези?

- ДА
 НЕ (уколико си заокружила овај одговор пређи на питање бр. 24)

20. Следећа група питања односи се на понашања у љубавној вези. Наводимо различита понашања, а ти треба да означиш да ли се нешто од тога теби десило. Питања се односе на искуства која си имала у било којој од веза у којима си била до сада. Знаком X обележи колико пута си ти доживела неко од искустава које наводимо.

Особа са којом сам била или сам сада у вези ме је:	Никада тако нешто нисам доживела	Једном	Више пута
а) називала погрдним именима и вређала кад смо били сами, пред другима или преко интернета.	☐	☐	☐
б) присиљавала на пољупце и додире које нисам желела.	☐	☐	☐
в) захтевала да увек зна где сам, с ким сам и шта радим, непрестано ме је звала и слала поруке.	☐	☐	☐
г) шамарала, гађала стварима, ударала.	☐	☐	☐
д) користила мој новац против моје воље и без мог знања.	☐	☐	☐
ђ) снимала и објављивала фотографије или видео-записе са сексуалним садржајем о мени против моје воље.	☐	☐	☐
е) присиљавала на секс или неку другу врсту сексуалног односа против моје воље.	☐	☐	☐

21. Да ли је особа са којом си била или си сада у вези покушавала да ти уради на силу нешто друго што те је повредило? Ако јесте, напиши шта:

22. Ако си доживела нешто од наведеног какве су биле твоје реакције на то? Између понуђених одговора, заокружи оне који су најближи твом начину реаговања. Можеш изабрати и више од једног одговора.

- Правила сам се да се ништа није десило.
- Разговарала сам са партнером који ме је својим понашањем повредио.
- Разговарала сам са неким другим. Наведи са ким: _____
- Раскинула сам везу.
- Нешто друго. Напиши шта: _____

23. Да ли си се ти некада понашала на начин описан у питању бр. 20?

- никада то нисам урадила
- једном или двапут
- више пута сам то урадила

24. Шта мислиш да ли о овим темама треба разговарати у школи?

- ДА НЕ

25. Ако мислиш да о овим темама треба разговарати у школи, наведи на који начин. Можеш да означиш више одговора.

- кроз организовање клуба/секције
- кроз организовање трибина за родитеље, запослене и ученике/це
- кроз разговоре на часовима одељењске заједнице
- кроз увођење посебног предмета
- нешто друго. Напишите шта: _____

Датум попуњавања упитника:

Назив школе:

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ШКОЛА
БЕЗ НАСИЉА

УПИТНИК ЗА НАСТАВНИКЕ И НАСТАВНИЦЕ

Редни број

Шифра

Поштована колегинице / поштовани колега,

У овом упитнику поставили смо Вам питања која се односе на насилно понашање у школи у којој радите. Ваши одговори ће помоћи да се процени безбедност ученика и ученица у школском окружењу и да се боље планирају активности усмерене на превенцију школског насиља.

Када у овом упитнику кажемо **НАСИЉЕ**, мислимо на све оне случајеве када се неке **НАМЕРНО**, поступцима или речима наноси **БОЛ, СТРАХ или Понижење**. Насиљем не сматрамо пријатељска задиркивања и препирке нити случајно, ненамерно наношење штете и повређивање.

На питања ћете одговарати тако што ћете унети знак X у кућицу испред понуђеног одговора који најбоље изражава Ваше мишљење.

Молимо Вас да одговорите на сва питања из овог упитника.

Захваљујемо Вам на сарадњи.

Пол: М Ж Молимо Вас да означите да ли сте: наставник/ца разредне наставе наставник/ца предметне наставе

Да ли сте ове школске године одељењски старешина? ДА НЕ

1. Наведена је листа различитих облика насилног понашања у школи. Првих 12 облика (а–к) односе се на насилно понашање ученика, последња четири облика (л–н) односе се на насилно понашање одраслих. Молимо Вас да за сваки од наведених облика насилног понашања процените у којој мери су таква понашања учесника школског живота проблем за школу у којој радите. Другим речима, да ли такво понашање ремети нормалне школске активности, изазива забринутост, захтева време да се бавите тиме или на неки сличан начин оптерећује школу.

Питања се односе на протеклу и ову школску годину.

немамо таквих
проблема
у овој школи

то је мањи
проблем за
ову школу

то је озбиљан
проблем за
ову школу

то је веома
озбиљан проблем
за ову школу

а. исмевање, вређање, називање погрдним именима	☐	☐	☐	☐
б. ударање, шутирање, гађање, закључавање	☐	☐	☐	☐
в. ширење лажних и гласина о ученику/ци с намером да се остали/е одврате од дружења с њим/њом	☐	☐	☐	☐
г. отимање новца и ствари, уништавање личне имовине	☐	☐	☐	☐
д. претње и застрашивања	☐	☐	☐	☐
ђ. присиљавање ученика/це да чини оно што не жели	☐	☐	☐	☐
е. сексуално узнемиравање других ученика/ца	☐	☐	☐	☐
ж. узнемиравање других ученика путем дигиталних медија	☐	☐	☐	☐
з. туче између група ученика/ца	☐	☐	☐	☐
и. туче са ученицима/ама из других школа	☐	☐	☐	☐
ј. вербална агресивност ученика/ца према наставном особљу	☐	☐	☐	☐
к. физичка агресивност ученика/ца према наставном особљу	☐	☐	☐	☐
л. насилно понашање ненаставног особља према ученицима/ама	☐	☐	☐	☐
љ. насилно понашање запослених према родитељима/старатељима	☐	☐	☐	☐
м. насилно понашање родитеља/старатеља према запосленима	☐	☐	☐	☐
н. насилно понашање наставника/ца једних према другима	☐	☐	☐	☐

У изради овог упитника учествовали су: Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Институт за психологију Филозофског факултета, Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања и УНИЦЕФ.

2. Ако су се у Вашој школи јављали неки облици насилног понашања који нису на горњем списку, молимо Вас да их наведете:
- _____
3. Који облик насилног понашања је, по Вашем мишљењу, највећи проблем за Вашу школу?
- _____
4. Да ли се неко од наставника/ца из Ваше школе **насилно** понаша према ученицима/ама (вређа их, физички кажњава и сл.)?
- нико 1–2 3–4 5–6 више од 6
5. Да ли знате ко су чланови/ице школског Тима за заштиту од насиља?
- Не знам ко су чланови Тима Знам неколико чланова Тима Знам скоро све чланове Тима
6. По Вашој процени, како је рад школског Тима за заштиту од насиља утицао на безбедност ученика/ца у школи?
- Ништа се није променило Ситуација је постала лошија Ситуација је нешто боља Ситуација је много боља
7. Да ли Тим за заштиту од насиља, бар два пута годишње, извештава Наставничко веће о својим активностима, плановима и проценама?
- ДА НЕ Не знам
8. Када сте у школи имали ситуацију насиља коју нисте могли сами да решите, да ли сте тражили помоћ од Тима за заштиту од насиља који је формиран у Вашој школи?
- ДА НЕ Нисам имала/о такву ситуацију
9. Како се у школи спроводе дежурства наставника/ца?
- Сви наставници/це одговорно спроводе дежурства за која су задужени/е. ДА НЕ
Дежурства наставника/ца покривају сва места која су критична за безбедност деце. ДА НЕ
10. Колико Вам, у конкретном раду на смањењу насиља, помаже Програм заштите од насиља који је донела школа?
- Немамо такав програм у школи Програм ми не користи Програм ми помаже у мањој мери Програм ми је од велике помоћи
11. Да ли су у одељењу, које сте протекле школске године водили као одељењски старешина, донета одељењска правила за спречавање насиља?
- ДА НЕ Нисам била/био одељењски старешина
12. Колико често се позивате на одељенска или школска правила када реагујете на насилно понашање ученика/ца у одељењу у којем држите наставу?
- Немамо таква правила у одељењима у којима сам држала/о наставу.
 Не позивам се на та правила.
 Ретко се позивам на та правила.
 Често се позивам на та правила.
13. Да ли сте на било који начин укључени у рад ученичких тимова који се баве превенцијом насиља (вршњачки тим, ученички парламент и сл.)? Молимо Вас да означите само један одговор.
- У школи немамо такве тимове.
 Не учествујем у раду и активностима таквих тимова.
 Учествујем у активностима које ти тимови организују.
 Водим такве тимове, са ученицима организујем такве активности.

14. Да ли школа организује активности и програме за превенцију насиља?

- У школи се не организују такве активности.
 У школи се спорадично спроводе активности и програми за превенцију насиља.
 У школи се плански и систематски организују активности и програми за превенцију насиља кроз различите облике рада (ЧОС, слободне активности, родитељски састанци, акције и др).

15. Да ли сте Ви лично били укључени у активности за превенцију насиља које је организовала школа?

- ДА НЕ

16. Да ли сте током прошле или ове школске године у некој прилици подучавали ученике/це шта би требало да раде када осећају бес, када присуствују насилном догађају, када су други насилни према њима и слично?

- Нисам томе подучавала/о ученике/це.
 Повремено, у ситуацијама насиља разговарамо на ту тему.
 Систематски и плански радим на томе.

17. Да ли се у Вашој школи организују слободне активности за ученике/це (које родитељи/старатељи не морају да плаћају) или активности којима се подстиче међусобна сарадња ученика/ца, наставника/ца и родитеља/старатеља?

- Школа не организује такве активности.
 Школа ретко организује такве активности.
 Школа повремено организује такве активности.
 Школа често организује такве активности.

18. Да ли сте Ви лично, током протекле или ове школске године, учествовали у активностима наведеним у питању бр. 17?

- Школа није организовала такве активности.
 Нисам учествовала/о у таквим активностима.
 Учествовала/о сам у таквим активностима.

19. Како процењујете атмосферу која влада у Вашој школи?

- Атмосфера у школи није добра.
 Атмосфера је уобичајена, ни посебно добра ни посебно лоша.
 Атмосфера у школи је, генерално, добра.
 Атмосфера у школи је изузетно добра.

20. Да ли се у школи организује појачан васпитни рад са ученицима/ама који се **насилно** понашају, односно крше школска правила (нпр. организују се различите активности за промену понашања, прави се индивидуални план заштите за њих и сл.)?

- У школи се не организује појачан васпитни рад.
 У школи се повремено организује појачан васпитни рад у ситуацијама насиља.
 Појачан васпитни рад се редовно организује у ситуацијама насиља.
 Континуирано и превентивно се ради са ученицима који се насилно понашају.

21. Да ли се у школи организовано ради са ученицима/ама који **трпе** насиље или **присуствују** насиљу (нпр. организују се различите активности за промену понашања, праве се планови заштите за њих и сл.)?

- У школи се не ради организовано са ученицима/ама који трпе или присуствују насиљу.
 У школи се повремено организује рад са тим ученицима/ама.
 У школи се редовно организује рад са тим ученицима/ама.
 Континуирано и превентивно се ради са ученицима/ама који трпе или присуствују насиљу.

22. Да ли Вам се током протекле школске године неко од ученика/ца обратио за помоћ у ситуацији када је био изложен насиљу или када је присуствовао ситуацији насиља?

- Није се десило ниједном Десило се једном или два пута Дешавало се више пута

23. Колико доследно Ваше колеге/инице реагују на насилно понашање ученика/ца из школе? Под доследним реаговањем мислимо на реаговање у свакој ситуацији када се појави насиље и реаговање без одлагања.

- Нико од наставница/ка не реагује доследно.
 Мали број наставница/ка реагује доследно.
 Половина наставница/ка реагује доследно.
 Више од половине наставница/ка реагује доследно.

24. Како Ви лично реагујете када приметите неки случај насиља међу ученицима или између ученика и запослених?

- Препуштам ученицима да сами реше ситуацију.
 Очекујем да те проблеме уоче и реше они којима је то посао.
 Реагујем кад год могу (све зависи од тога колико сам у тој ситуацији заузет/а).
 У тим ситуацијама увек реагујем.

25. Да ли Ви лично користите систем евидентирања насилног понашања који је школа успоставила?

- Школа нема такав систем.
 Да, користим систем евидентирања који је школа успоставила.
 Не користим тај систем евидентирања већ неки други. Наведите који: _____

26. Да ли Вам се током ове и протекле школске године десило да се неки ученик/ца насилно понашао према Вама (вређао Вас, претио Вам, ударио Вас и слично)?

- Није се десило ниједном Десило се једном или два пута Дешавало се више пута

27. Да ли се родитељи/старатељи укључују у активности везане за превенцију насиља у Вашој школи?

- Родитељи/старатељи се уопште не укључују у превенцију насиља.
 Укључују се само када је њихово дете у питању.
 Активно учествују у свим активностима које школа организује у области превенције насиља.
 Иницирају активности којима се унапређује сарадња у области превенције насиља.

28. Да ли сте учествовали у неком програму стручног усавршавања који се тиче превенције насиља?

- Нисам учествовала/о у обуци/програму тог типа.
 Учествовала/о сам у једној обуци/програму тог типа.
 Учествовала/о сам у две или више обука/програма тог типа.

29. Како процењујете личну способност за решавање проблема у вези са насилним понашањем ученика? Молимо Вас, одговорите тако што ћете на скали од 1 до 10 заокружити одговарајући број.

а) Знам како конструктивно да поступим у ситуацијама када се ученик/ца насилно понаша према другом ученику/ци.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 нимало у потпуности

б) Знам како конструктивно да реагујем у ситуацијама када се ученик/ца насилно понаша према мени.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 нимало у потпуности

в) Знам како могу да помогнем ученику/ци који трпи насиље.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 нимало у потпуности

30. Како процењујете могућности колектива школе да својим снагама утиче на смањење насилног понашања у школи?

- Школа је немоћна да смањи насиље.
 Мало тога се може учинити у школи да се смањи насиље.
 У оквиру школе се може учинити много да се смањи насиље.

ДРУГИ ДЕО

Ставови о родним улогама

1. У овом делу упитника изнесен је низ тврдњи о улогама које мушкараци и жене имају у друштву, као и друштвеном положају жена. Са овим тврдњама можете бити сагласни/е мање или више, односно не бити сагласни/е уопште. Молимо Вас да пажљиво размислите о сваком поједином исказу и на понуђеној скали означите степен Вашег слагања или неслагања.

	У потпуности се слажем	Углавном се слажем	Неодлучан/на сам	Углавном се не слажем	Уопште се не слажем
а. Фудбал није спорт за девојчице.	☐	☐	☐	☐	☐
б. Дечаци који плачу су слабији.	☐	☐	☐	☐	☐
в. Свака девојка би требало да се једног дана уда и постане мајка.	☐	☐	☐	☐	☐
г. У реду је да се дечаци понекад потуку.	☐	☐	☐	☐	☐
д. Жена увек треба да буде дотерана.	☐	☐	☐	☐	☐
ђ. Мушкарац треба да има последњу реч у породици.	☐	☐	☐	☐	☐
е. У породици брига о деци и кућним пословима треба да буде пре свега женски посао.	☐	☐	☐	☐	☐
ж. Жене треба да се баве женским занимањима, а мушкарци мушким.	☐	☐	☐	☐	☐
з. Жена не може да буде једнако добра председница државе нити директорка предузећа као што може мушкарац.	☐	☐	☐	☐	☐
и. Некада је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар.	☐	☐	☐	☐	☐
ј. У реду је да дечаци хватају за задњицу девојчице, то је само шала и део одрастања.	☐	☐	☐	☐	☐
к. У реду је да девојка прва позове младића да изађу.	☐	☐	☐	☐	☐
л. Младић који је био са много девојака је „фрајер“, а девојка која је била са много младића је „лака“.	☐	☐	☐	☐	☐
љ. Девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице, сама је крива ако је неко нападне.	☐	☐	☐	☐	☐
м. Мушкарац који је геј треба да добије батине.	☐	☐	☐	☐	☐
н. Жена треба да истрпи насиље од стране мужа да би очувала породицу.	☐	☐	☐	☐	☐
њ. Особа која је геј не треба да предаје деци.	☐	☐	☐	☐	☐

Родно засновано насиље у школи

Под родно заснованим насиљем подразумевају се облици вербалног и физичког узнемиравања и насиља које је засновано на родним улогама, односно на друштвеним очекивањима од девојчица и дечака, жена и мушкараца.

За сваки од наведених облика насиља означите колико често се нешто тако дешавало у Вашој школи.

Питања која следе (2–15) односе се на различите облике родно заснованог насиља између ученика.

Следећа група питања односи се на последња три месеца.

2. Коментарисање ученика/це да неко није добар/ра у нечему (нпр. појединим предметима или спорту) само зато што је дечак/девојчица.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

3. Исмевање ученика зато што се не понаша као „прави“ дечак, односно исмевање ученице зато што се не понаша као „права“ девојчица.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

4. Показивање порнографског материјала из часописа, слање порука са сексуалним садржајем електронским путем, иако то ученик/ца не жели.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

5. Писање/цртање увредљивих порука са сексуалним садржајем о ученику/ци (нпр. на клупи, табли, зиду тоалета или зиду школе).

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

6. Показивање вулгарних гестова (показивање задњице, „средњег прста“ и слично) ученику/ци.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

7. Вирење у свлачионицу у физкултурној сали и/или у тоалет док је ученик/ца унутра.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

8. Исмевање ученика/це због изгледа и/или коментарисање изгледа делова тела (мишића, груди, задњице и слично).

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

9. Ширење гласина о сексуалном искуству ученика/це.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

10. Снимање и објављивање видео-записа са сексуалним садржајем о ученику/ци.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

11. Покушаји скидања одеће или завиривања испод одеће ученика/це.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

12. Покушаји да се ученик/ца пољуби на силу.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

13. Додиривање у сексуалном смислу против воље ученика/це.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

14. Насиље према ученику/ци од стране особе с којом је сада или је раније био/била у љубавној вези.

Не знам Није се десило Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

Уколико се догодило, ко је чешће био изложен? дечаци девојчице подједнако

15. Ако су се у Вашој школи јављали облици родно заснованог насиља који нису овде наведени, молимо Вас да их наведете.

16. Да ли се неко од Ваших колега или колегиница понаша према ученицима или ученицама на начине описане у питањима 2–15 из овог дела упитника?

Да Не Нисам сигурна/ан Мене се то не тиче

16а. Наведите о којим понашањима је реч:

16б. Шта је у Вашој школи урађено тим поводом?

17. Колико пута су Вам се ученици/е обратили/е за помоћ у ситуацијама када су трпели/е родно засновано узнемиравање, коментарисање и вређање?

Ниједном Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

17а. Како сте тада реаговали?

18. Колико пута су Вам се ученици/е обратили/е за помоћ у ситуацијама када су трпели/е нежељене пољупце, хватање за интимне делове тела, сексуалне додире и слично?

Ниједном Десило се једном или двапут Десило се три или више пута

18а. Како сте тада реаговали?

19. Да ли се у вашој школи организују активности у вези са родним улогама и превенцијом родно заснованог насиља?

- Да Не Нисам упознат/а са тим

Уколико сте одговорили потврдно, напишите које активности се спроводе:

20. Да ли Ви лично разговарате са ученицима/ама о теми родно заснованог насиља и родним улогама на часу? Означите само један одговор.

- Да Не То није мој посао

20а. Да ли Ви лично радите на томе са ученицима/ама кроз неке врсте ваннаставних активности (секцију, саветовалиште и слично)?

- Да Не То није мој посао

21. Да ли сте прошли неку едукацију/тренинг на тему:

- а) партнерског насиља или насиља у породици Да Не
 б) родне равноправности Да Не
 в) сексуалног узнемиравања и насиља Да Не

22. Да ли бисте желели да прођете обуку из ових области?

- Да Не

Молимо Вас да образложите одговор:

23. На који начин је по Вашем мишљењу могуће говорити о овим темама у школи? Можете означити више од једног одговора.

- кроз организовање клуба/секције
 кроз организовање трибина за родитеље, запослене и ученике/це
 кроз разговоре на часовима одељењске заједнице
 кроз увођење посебног предмета
 нешто друго

Водич за фокус-групно испитивање ученика/ца

I Увод (10 минута)

Сврха: Међусобно упознавање и објашњавање сврхе фокуса. Дефинисање правила понашања. Од сваког ученика/це се тражи да каже нешто, олакичавајући будућу комуникацију.

(МОДЕРАТОР/КА БИ ТРЕБАЛО ПРВИ/А ДА СЕ ПРЕДСТАВИ, КАЖЕ СВОЈЕ ИМЕ И ПАР ОСНОВНИХ ПОДАТАКА О СЕБИ И О ТОМЕ ГДЕ РАДИ)

Здраво, моје име је _____, и ја ћу бити водитељ/ка ове дискусије. Мој задатак ће бити да олакшавам ток овог разговора и да водим рачуна о томе да покријемо све важне теме које ћемо данас покренути и да сваком/ој од вас пружим прилику да каже оно што мисли и осећа. Циљ нашег данашњег окупљања јесте да разговарамо о дешавањима у вашој школи и о односима дечака и девојчица који иду у ту школу. Желим да чујем ваша мишљења, мишљење сваког/е од вас је подједнако важно и овде нема тачних и погрешних одговора. Волела бих да ми кажете све што вам падне на памет у вези са темама о којима ћемо разговарати.

Хвала вам што сте пристали/е да учествујете у овом разговору. Као што ћете видети, покренућемо више различитих тема, а ја вас молим да о свакој од њих слободно разговарамо и притом поштујемо и она мишљења која се разликују од наших.

Сигурна/ан сам да ћете овде чути мишљења са којима се не слажете. То је сасвим у реду и очекивано, и ви можете да кажете да се не слажете са таквим мишљењима, али на уљудан и примерен начин. Исто тако, може се десити да током разговора промените своја досадашња мишљења о некој теми због тога што сте чули нешто ново о томе. Уколико се то деси, молим вас да ми слободно кажете.

Важно правило: увек говори само једна особа. Због тога што поштујемо свачије мишљење и због тога што желимо да сви чују оно што је неко рекао, основно правило овог разговора јесте да у сваком тренутку говори само једна особа. Желимо да овај разговор протекне у доброј и културној атмосфери и зато је важно да уважавате особу која говори и да сачекате да она заврши пре него што ви нешто кажете. Такође, свако може да говори онолико колико се осећа слободним/ом да са свима нама подели своја искуства и мишљења.

Уколико се у било ком тренутку разговора осетите угрожено или вам буде непријатно желим да ми то кажете. Уколико неко од вас из било ког разлога, који не мора да саопшти, не буде желео/ла да настави даље са разговором то ће му/јој бити допуштено и моћи ће да иступи из групе.

Овај разговор је потпуно анониман и све што нам кажете сматраћемо да је крајње поверљиво. Никома нећемо рећи ваше име и презиме и шта сте ви овде рекли/е. Уколико будемо наводили/е неко ваше мишљење уз њега ћемо навести

да је то рекао ученик/ца неког разреда из Београда. На тај начин, нико неће бити у стању да ваше име доведе у везу са оним што сте ви овде говорили/е. Током разговора ћемо се освљавати именима, како бисмо могли/е лакше да пратимо разговор, али након што се разговор заврши, нико осим нас овде и особе која ће прекуцавати наш разговор са диктафона на папир неће знати ко је шта изјавио, јер ћемо у том прекуцавању ваша имена изменити.

Поред мене се налази овај мали диктафон, какав користе и новинари/ке. Диктафон ће ми помоћи да тачно забележим ваше речи. Диктафон користим само због тога што ми је важно све што ћете говорили и пошто њега користим нећу морати да запишем оно што говорите и моћи ћу да се концентришем на сам разговор.

Можете да говорите потпуно слободно, важно ми је да чујем све што имате да кажете. Такође, желим да се сви добро осећају. Разумем да је ово сасвим ново искуство за вас, али се надам да ће вам бити занимљиво.

Ученици/це се представљају: Кренимо редом око стола. Реците нам нешто о себи, како се зове (само лично име), колико имате година и шта волите да радите у слободно време. Било шта што нам може помоћи да се боље упознамо да бисмо што успешније водили овај разговор.

II [Односи међу вршњацима/вршњакињама] (20 минута)

Сврха: овај део разговора служи као увод у тему, „мапирање“ простора и односа међу децом.

1. Присетите се како уобичајено проводите велики одмор у школи. Шта радите на великом одмору?
2. О чему разговарате? (Уколико су ученици/е у одговору на претходно питање већ рекли о чему разговарају, одабрати тему која нас занима и питати детаљније о томе).
3. Где се окупљате?
4. Ко с ким стоји? Зашто је то тако?
5. С ким се ви дружите? Колико се дружите с дечацима, а колико с девојчицама? (Питати групу како они/е једни/е друге освљавају. Да ли кажу за себе да су дечаци/девојчице или младићи/девојке? Њихов одговор ћемо користити у даљем обраћању.)
6. Има ли неко да је сам/а на великом одмору?
7. Ко су ти ученици/е? Зашто је то тако?
8. Шта ви мислите о разлозима због којих су они/е сами на великом одмору?
9. Какав је однос дечака и девојчица у школи?

10. На који начин се понашају девојчице према дечацима у школи?
 - (а) шта је оно што видите као добро (позитивно)?
 - (б) шта је оно што мислите да није у реду?
11. На који начин се понашају дечаци према девојчицама у школи?
 - (а) шта је оно што мислите да је добро?
 - (б) шта је оно што вам смета, шта бисте променили/е?
12. Шта радите кад вам се неко свиђа?
13. Сада ћемо да замислимо једну ситуацију и волео/ла бих да ми кажете да сте у прилици да бирате и када погледате дечаке и девојчице у својој школи или у свом крају шта бисте више волели/е — да будете дечак или девојчица? Због чега? Шта би то променило у твом животу?

III [Искусва с РЗН-ом у школи и реакције на РЗН] (20 минута)

Серха: „мајирање“ РЗН-а које ученици/е прекознају, као и ушврђивање њиховог знања о РЗН-у и искуства с појединим облицима РЗН-а. (За све врсте РЗН-а које наброје иишаћемо сва доле наведена иишања, зато је важно да се концентришемо само на ових неколико због времена које имамо на располагању.)

14. (Подсетимо их на врсте насиља које су поменули у претходним питањима и питамо их) Да ли знате некога у школи коме се нешто такво десило или не знате никога?

(Уколико до тада нису навели ништа о родно заснованом насиљу ми ћемо их питати за (одабрати само једну врсту РЗН-а): вређање некога само зато што је дечак/девојчица, коментарисање изгледа, слање електронских порука које имају сексуални садржај иако то особа којој су поруке послате то не жели. У средњој школи ћемо питати и за насиље које се догађа у љубавној вези.)

Знате ли за нешто друго што се догодило у вашој школи, а ми нисмо то поменули или не знате?
15. Како су на то што се догодило реаговали/е други/е ученици/е?
16. Да ли сте о томе разговарали/е са неким у школи или не? (Ако су разговарали/е са неким питати шта им је та особа рекла и како је на ту ситуацију реаговала)
17. Колико са наставницима/ама разговарате о овим темама у школи?
18. Ко су наставници/е са којима можете о томе да разговарате? (Нагласити да не питамо за име и презиме особе, већ да ли је реч о разредним старшинама, наставницима/ама који предају одређене предмете, мушкарцима или женама и сл.)

19. Како изгледају ти разговори?
20. Ко покреће те разговоре?
21. Можете ли ви да предложите неку тему о којој бисте разговарали или то увек раде професори/ке?
22. Која би то тема била?

IV [Предлози ученика/ца како смањити РЗН у школама] (10 минута)

23. Шта мислите да се може урадити да се спрече понашања у школи о којима смо сада разговарали/е?
24. Шта би ученици/е могли да ураде поводом тога?
25. Шта би наставници/е могли да ураде поводом тога?

Модератор/ка се захвали свим ученицима/ама на учешћу у разговору.

Водич за фокус-групну дискусију са зајосленима

I Увод (10 минута)

Сврха: Међусобно упознавање и објашњавање сврхе фокуса. Дефинисање правила понашања. Од сваког учесника/це се тражи да каже нешто, како би се направили добри услови за будућу комуникацију.

Добар дан, моје име је _____, и ја ћу бити модератор/ка ове дискусије. Мој задатак је да водим ток овог разговора и да сваком/ој учеснику/ци пружим прилику да каже оно што мисли и осећа. Циљ нашег данашњег окупљања јесте да утврдимо на који начин запослени у школи размишљају о дешавањима у вашој школи и о односима дечака и девојчица који/е иду у ту школу. Желим да чујем ваша мишљења, мишљење сваког учесника/це је подједнако важно, а ваши одговори се не вреднују на нивоу тачних и погрешних одговора. Волела бих да ми кажете све што вам падне на памет у вези са овом темом.

Хвала вам што сте нашли времена да учествујете у овом разговору. Као што ћете видети, покренућемо више различитих тема, а ја вас молим да о свакој од њих слободно расправљамо и притом поштујемо и она гледишта која се разликују од наших.

Сигурна сам да ћете овде можда чути мишљења и ставове са којима се ви не слажете. То је сасвим у реду и ви можете да кажете да се не слажете с таквим мишљењима или ставовима. Исто тако, може се десити да током разговора промените своје досадашње ставове о некој теми због тога што сте чули неки нови аргумент. Молим вас да ми то слободно кажете, уколико се догоди.

Важно правило је да увек говори само једна особа. Због тога што поштујемо свачије мишљење и због тога што желимо да сви чују оно што је неко рекао, основно правило овог разговора јесте да у сваком тренутку говори само једна особа. Желимо да овај разговор протекне у доброј атмосфери.

Овај разговор је потпуно анониман и све што нам кажете сматраћемо да је крајње поверљиво. Уколико будемо наводили неко ваше мишљење из овог разговора у истраживачким извештајима уз њега нећемо наводити ваше име и презиме. Ви сте сасвим случајно изабрани да постанете учесник/ца овог разговора и ми веома ценимо што сте нашли времена да нам се придружите.

Поред мене се налази овај мали диктафон, којим ћу снимати наш разговор. Диктафон ће ми помоћи да тачно забележим ваше речи. Диктафон користимо само због тога што нам је важна свака ваша реч и хоћемо да их забележимо. На тај начин, не морам да записујем оно што говорите и могу да се усредсредим на ток саме дискусије.

Желим да се сви добро осећају и стога је важно да изнесите само искуства и ставове до мере коју ви сматрате прихватљивом у овом тренутку.

Учесници/е се представљају редом: Реците нам нешто о себи, како се зовете (само лично име), колико дуго радите у школи и слично. Било шта што нам може помоћи да се боље упознамо да бисмо што успешније обавили/е овај разговор.

МОДЕРАТОР/КА БИ ТРЕБАЛО ПРВИ/А ДА СЕ ПРЕДСТАВИ, КАЖЕ СВОЈЕ ИМЕ И ПАР ОСНОВНИХ ПОДАТАКА О СЕБИ И О ТОМЕ ГДЕ РАДИ.

II [Односи запослених према ученицима/ама и односи међу ученицима/ученицама] (20 минута)

Сврха: Овај део разговора служи као увод у тему, „мајирање“ простора и односа међу децом и запосленима.

1. Ви свакодневно у школи комуницирате са младима (током наставе или ваннаставних активности или на ходнику). Како бисте описали комуникацију коју имате са ученицима/ама?
2. Које теме су заступљене у тој комуникацији? Ко започиње ове разговоре? (Питати за сваку тему коју су навели/е појединачно)
3. Колико често ученици/е предлажу неку тему о којој би желели/е да разговарају са вама?
4. Које теме најчешће предлажу? Како изгледају ти разговори?
5. Како бисте описали међусобну комуникацију ученика и ученица? Зашто је то тако?
6. Какав је однос младића и девојака у школи?
7. На који начин се понашају девојке према младићима у школи?
 - (а) шта је оно што видите као добро (позитивно) у овим односима?
 - (б) шта је оно што мислите да није у реду?
8. На који начин се понашају младићи према девојкама у школи?
 - 1) шта је оно што мислите да је добро у овим односима?
 - 2) шта је оно што мислите да није у реду?

III [Искуства с РЗН-ом у школи и реакције на РЗН] (30 минута)

Сврха: „мајирање“ РЗН-а које запослени препознају, као и утврђивање њиховог знања о РЗН-у и искуства с појединачним облицима РЗН-а.

9. Колико често разговарате с ученицима/ама о односима између младића и девојака? Како изгледају ти разговори?

10. Колико са ученицима/ама разговарате о насиљу које се дешава између девојака и младића? Молим вас да наведете неки пример.

(Уколико неко од учесника/ца каже да су му/јој се деца обраћала за помоћ у ситуацији насиља питаћемо је/га како је реаговао/ла у тој ситуацији. Уколико то нико не наведе питаћемо их: Колико често су вам се ученици/е обраћали/е за помоћ у ситуацијама насиља? Како сте тада реаговали?)

11. У оваквим разговорима са ученицима/ама ви користите различите вештине. Које су то вештине?
12. Коју од тих вештина највише цените код себе?
13. Постоји ли нека вештина коју бисте желели/е да унапредите, а значајна вам је за рад са ученицима/ама када су ове теме у питању?
14. Зашто је та вештина значајна (питати за сваку поменућу вештину појединачно)?

IV [Предлози запослених како смањити РЗН у школама] (10 минута)

15. Које се активности у вашој школи тренутно спроводе када је реч о темама о којима смо данас разговарали/е?
16. Шта мислите да би требало да се уради у школи када је реч о овим темама? Чији би то посао требало да буде?

Модератор/ка се захвали свима на учешћу у разговору.

Н ИСТРАЖИВАЊЕ
РОДНО ЗАСНОВАНОГ
НАСИЉА
У ШКОЛАМА
У СРБИЈИ

